

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
ŠIAULIŲ AKADEMIJA**

ISTORIJOS IR POLITIKOS MAGISTRANTŪROS STUDIJŲ PROGRAMA

LAURYNAS GIEDRIMAS

Magistro darbas

**ŽEMAITIJOS GYVENTOJŲ SOCIALINĖS STRATEGIJOS IR
MOBILUMAS XVIII A. PAB.–XIX A. I PUSĖJE: MIKROISTORINIS
TYRIMAS PAGAL KRAŽIŲ IR UŽVENČIO PARAPIJŲ DUOMENIS**

Darbo vadovė: prof. dr. Rita Regina Trimonienė

Šiauliai, 2021

**Studijuojančiojo, teikiančio baigiamąjį darbą,
GARANTIJA**

WARRANTY of Final Thesis

Vardas, pavardė <i>Name, Surname</i>	Laurynas Giedrimas
Padalinys <i>Faculty</i>	Šiaulių akademija <i>Šiauliai Academy</i>
Studijų programa <i>Study Programme</i>	Istorija ir politika <i>History and Politics</i>
Darbo pavadinimas <i>Thesis topic</i>	Žemaitijos gyventojų socialinės strategijos ir mobilumas XVIII a. pab. – XIX a. I pusėje: mikroistorinis tyrimas pagal Kražių ir Užvenčio parapijų duomenis <i>The social strategies and mobility of Samogithian inhabitants in the late 18th and the first half of 19th century: a microhistoric research according to the data of Kražiai and Užventis parishes</i>
Darbo tipas <i>Thesis type</i>	Baigiamasis darbas <i>Final Thesis</i>

Garantuojau, kad mano baigiamasis darbas yra parengtas sąžiningai ir savarankiškai, kitų asmenų indėlio į parengtą darbą nėra. Jokių neteisėtų mokėjimų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

I guarantee that my thesis is prepared in good faith and independently, there is no contribution to this work from other individuals. I have not made any illegal payments related to this work.

Šiame darbe tiesiogiai ar netiesiogiai panaudotos kitų šaltinių citatos yra pažymėtos literatūros nuorodose.

Quotes from other sources directly or indirectly used in this thesis, are indicated in literature references.

Aš, Laurynas Giedrimas, pateikdamas (-a) šį darbą, patvirtinu (pažymėti)

I, Laurynas Giedrimas, by submitting this paper confirm (check)

Embargo laikotarpis

Embargo Period

Prašau nustatyti šiam baigiamajam darbui toliau nurodytos trukmės embargo laikotarpį:

I am requesting an embargo of this thesis for the period indicated below:

_____ mėnesių / *months*
(embargo laikotarpis negali viršyti 60 mėn. / *an embargo period shall not exceed 60 months*).

Embargo laikotarpis nereikalingas / *no embargo requested*.

Embargo laikotarpio nustatymo priežastis / *Reason for embargo period:*

TURINYS

ĮVADAS	5
1. SOCIALINIO MOBILUMO SAMPRATA IR TYRIMŲ METODOLOGINĖS GALIMYBĖS ISTORINĖJE PERSPEKTYVOJE.....	16
1.1. Socialinio mobilumo samprata	16
1.2. Tyrimų metodologinės galimybės	18
2. KRAŽIŲ IR UŽVENČIO PARAPIJŲ DEMOGRAFINĖ IR SOCIALINĖ STRUKTŪRA.....	23
2.1. Kražių ir Užvenčio parapijų ribų nustatymo problemos.....	23
2.2. Kražių ir Užvenčio parapijų gyvenvietės.....	26
2.3. Klimato poveikis Kražių ir Užvenčio parapijų demografijai.....	37
2.4. Namų ūkis, kaip socialinės-ekonominės situacijos atspindys.....	40
3. VALSTIEČIŲ SIEKIS ĮSIBAJORINTI IR BAJORŲ DEKLASACIJA	45
3.1. Demografinis-statistinis valstiečių siekio įsibajorinti pagrindimas	45
3.2. Mikroistorinis nekilmingųjų siekio įsibajorinti pagrindimas.....	49
3.3. Atsakymas į klausimą „Nuoširdi draugystė ar kai kas daugiau?“	55
4. SOCIALINIĖS STRATEGIJOS KARJEROS MOBILUMUI ĮGYTI.....	59
4.1. Kražių ir Kolainių gimnazijos XVIII a. pab. – XIX a. I pusėje.....	59
4.2. Kražiškiai ir užventiškiei Kražių ir Kolainių gimnazijose.....	68
4.3. Vietinių mokinių amžius ir socialiniai tinklai.....	71
4.4. Mokinių tėvų socialinės strategijos ir ar valstiečių siekį tapti bajorais galima laikyti socialine strategija?.....	76
5. JONAS IŠ SVISLOČĖS: POŽIŪRIS Į SOCIALINĮ MOBILUMĄ LITERATŪROJE.....	81
5.1. J. Chodzka ir valstiečių socialinis mobilumas	81
5.2. Socialiniai prieštaravimai pirmajame „Jono iš Svisločės“ leidime	85
IŠVADOS.....	86
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	88
SANTRAUKA	89
SUMMARY	90
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	91
PRIEDAI	97

IVADAS

Temos aptarimas. Mikroistorija – tai istoriografinė mokykla ir metodologinė kryptis, mikro lygmeniu nagrinėjanti mikro lygmeniu tirianti įvairių visuomenės sluoksnių kasdienį gyvenimą, patirtis, mentalitetą, jausmus, namų ūkį ir tai, kaip didieji istoriniai, ekonominiai procesai ar net gamtinės sąlygos galėjo paveikti tam tikros grupės ar tam tikro žmogaus gyvenimą¹. Be abejonės, mikroistorija gali tirti ir įvairių visuomenės grupių ar paskirų asmenų socialinį mobilumą. Žmogaus socialinį mobilumą lemia ir galėjo lemti labai daug veiksnių. Kalbant apie XVIII a. pab. – XIX a. I pusės. Lietuvos visuomenę, daugeliui turbūt pirmiausia kyla mintis, jog luominė priklausomybė buvo tas veiksnys, kuris nulėmė, kiek žmogus galėjo pakeisti savo statusą ir užimamą padėtį visuomenėje. Iš tiesų, priklausomybė vienam ar kitam luomui aptarimojo laikotarpio žmogaus gyvenimui dar darė labai didelę įtaką. Tačiau ne tik luominė priklausomybė, bet ir namų ūkis, gyvenimo sąlygos ir netgi klimatas bei orai galėjo daryti įtaką vienų ar kitų žmonių socialiniam mobilumui. Didelę įtaką asmens gyvenimui taip pat turėjo daryti šeima. Nepriklausomai nuo luomo, šeimoje buvo sprendžiama, kuris iš vaikų turėtų paveldėti tėvų ūkį, kuris turi išeiti tarnauti, mokytis ar turėtų kurti atskirą ūkį. Itin derėtų atkreipti dėmesį į galimybę mokytis. Galima manyti, jog pasirinktose tyrinėti Kražių ir Užvenčio parapijose aptariamuoju laikotarpiu vietos gyventojai, nepriklausomai nuo luomo galėjo turėti bent šiek tiek didesnę galimybę siekti mokslo, nes Kražių parapijoje veikė Kražių gimnazija, o Užvenčio parapijoje – Kolainių gimnazija. Žiūrint iš šių dienų perspektyvos atrodo, jog švietimo įstaigų artumas turėjo sudaryti geresnes sąlygas vietos gyventojams siekti mokslo, kuris dažnai pakeisdavo žmogaus vietą visuomenėje. Tačiau ar tikrai dėl to mokslas buvo prieinamesnis valstiečiams, miestiečiams? O kurioje gimnazijoje mokslą rinkosi turtingi vietos bajorai? Be to, aptariamuoju laikotarpiu vyko bajorų deklasacijos procesas, kuriuo kai kada siekė pasinaudoti ir valstiečiai. Tačiau kokio masto buvo šis procesas? Galbūt jis darė įtaką galimybei siekti mokslo? Būtent į šiuos klausimus gali padėti atsakyti tik socioistorinis mikrotyrimas. Tokio pobūdžio mikrotyrimą bandant sujungti su demografinė statistika ir tyrimais galima ne tik atsakyti į kilusius klausimus, bet atskleisti tam tikrus populiacijų ir visuomenių raidos mechanizmų simptomus². Be abejonės, vietos žmonių gyvenimo

¹ Trimonienė, Rita Regina. *Mikroistorija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2008. P. 6.

² Sarcevičienė, Jolita. „Krikštas – tai ne gimimas, o laidotuvės – tai ne mirtis“: parapijų metrikų knygos istorinės demografijos ir šeimos tyrimų kontekste“. *Ministri historiae: pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose*. Sudarytojai Zigmantas Kiaupa, Jolita Sarcevičienė. 2013. P. 451.

strategijos darė įtaką pačiai vietai ir vietovės ekonominei-geografiniai raidai³, o tai taip pat galimai turėjo įtakos gyventojų socialiniam mobilumui. Tad šis tyrimas turėtų padėti atskleisti sąsajas tarp Kražių ir Užvenčio parapijų gyventojų socialinio mobilumo ir gyventojų socialinių strategijų, kurioms be abejonės darė įtaką tam tikros gyventojų nuostatos, lokaliniai ryšiai, namų ūkio dydis ir struktūra, luominė priklausomybė, krašto demografinė, ekonominė ir geografinė situacija, klimatas ir orai bei Kražių ir Kolainių gimnazijų egzistavimas Kražių ir Užvenčio parapijose.

Istoriografija. Deja, tačiau darbų apie Kražių ir Užvenčio parapijas nėra. Daugiausiai buvo rašyta tik apie pačius Kražius ir Užventį bei apie kai kurias konkrečias vietas ir asmenybes. Kražių istorijai pažinti svarbus straipsnių rinkinys, sudarytas 2005 m.⁴ Šis leidinys svarbus suvokti Kražių istorinei raidai ir svarbai, be to, svarbus aiškinantis, Kražių reikšmę aptariamojo laikotarpio švietimui ir kultūrai. Apie Kražių urbanistinę raidą ir Kražius XVIII a. pab. – XIX a. I pusėje yra rašęs. A. Miškinis⁵. Kražių ir Užvenčio istoriją yra tyrinėjęs Užvenčio kraštotyrininkas V. Rimkus⁶. Deja, Užvenčio krašto istorijai skirtų darbų daugiau nėra. Kražių ir Užvenčio parapijų istorijos subtilybėms atskleisti yra naudingi D. Klajumienės tekstai apie Karklėnų⁷ ir Pašilės⁸ bažnyčias bei M. Paknio darbai apie Kolainių⁹, Vaiguvo¹⁰ ir Užvenčio¹¹ bažnyčias. Apie Želvių dvaro šeiminių protėvių archyvą rašė J. Drungilas¹².

Kražių ir Užvenčio parapijų vietovės šiek tiek buvo nagrinėtos švietimo ir literatūros istorikų darbuose. Užvenčio parapiją yra paminėjusi žymi Lietuvos švietimo istorijos tyrinėtoja M. Lukšienė¹³. Ši M. Lukšienės knyga tyrimui yra labai reikšminga, nes joje nagrinėjamos ne tik parapijinės mokyklos, ne tik Kražių ir Kolainių ar kitos gimnazijos, švietimo reformos, švietimo tendencijos, auklėjimo ir didaktikos krypties bruožai, švietimo ir lietuvių

³ Mikle, György. „Long-term transformation of Hungarian manors: The relevance of the rural restructuring approach and the concept of the precariat“. *Journal of Rural Studies*. 2020. Nr. 77. P. 105–112.

⁴ Butrimas, Adomas; Misius, Kazys. „Kražių jėzuitų kolegijos likimas po 1773 m. jėzuitų ordino panaikinimo“. *Kražiai amžių sandūroje*. Vilnius: VDA leidykla, 2005. P. 77–90.

⁵ Miškinis, Algimantas. *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*. Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės, 2007. T. 3, kn. 2.

⁶ Rimkus, Vaclovas. „Kražiai“. *Kelmės kraštas*. Vilnius: Atkula, 1997. P. 249–275.

⁷ Klajumienė, Dalia. „Karklėnų Šv. apaštalo Baltramiejaus bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: VDA leidykla, 2008. P. 11–24.

⁸ Klajumienė, Dalia. „Pašilės Šv. Jurgio bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: VDA leidykla, 2008. P. 209–218.

⁹ Paknys, Mindaugas. „Kolainių Švč. Mergelės Marijos Karmelio kalno Karalienės bažnyčia ir karmelitų vienuolynas“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: VDA leidykla, 2008. P. 51–58.

¹⁰ Paknys, Mindaugas. „Vaiguvo Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: VDA leidykla, 2008. P. 281.

¹¹ Paknys, Mindaugas. „Užvenčio Šv. Marijos Magdalenos bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008. P. 269–280.

¹² Drungilas, Jonas. „Jono Gruževskio archyvo registravimas (XVI a. pab.–XVII a. pr.)“. *Istorijos šaltinių tyrimai*. 2008. T. 1. P. 251–266.

¹³ Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1970. P. 103.

inteligentijos santykis, bet ir yra atkreipiamas dėmesys į socialinę, ekonominę ir demografinę situaciją¹⁴, o tai reiškia, jog M. Lukšienė ryšius tarp šių dalykų pastebėjo dar 1970 m., ir tai galima laikyti novatoriško požiūrio į švietimo istoriją pradžia. Nors M. Lukšienės knyga parašyta sovietų okupacijos metais, ją sunku priskirti dogmatinio marksizmo paradigmai. Knyga labai artima šiandieninei Lietuvos historiografijai. Tuo tarpu J. Lebedžio knygoje, parašytoje 1955 m.¹⁵ dogmatinio marksizmo principai aiškiai matyti. Rašydamas apie Kražių ir Kolainių gimnazijų konkurenciją autorius išvelgia klasių kovos elementus. Tuo tarpu D. Petkevičiūtė 1988 m. rašydama apie Kolainių gimnaziją, konkurenciją pastebi, tačiau jos nevertina remdamasi marksizmo paradigma¹⁶ (apie tai išsamiai žr. ketvirtame skyriuje). Tyrimui itin vertinga K. Misiaus knyga apie Kražių gimnaziją XIX a. I pusėje¹⁷. Knygos autorius ne tik išsamiai iš naujo įvertina Kražių gimnazijos istoriją (apie tai išsamiai žr. ketvirtame skyriuje), tačiau pateikia daug vertingų duomenų apie žymesnius gimnazijos mokinius, kurie itin svarbūs socialiniam mobilumui tirti. Knygoje taip pat publikuojama ir vertingų šaltinių. Kražių ir Kolainių gimnazijų mokinių galima aptikti sudarytame Varnių kunigų seminarijos klierikų sąrašė¹⁸.

Norint geriau suvokti Kražių ir Kolainių gimnazijų mokinių istoriją ir Kražių bei Užvenčio parapijų išskirtinumą, svarbu gilintis į bendro pobūdžio darbus apie XIX a. I pusės Lietuvos gyventojus. Apie aptariamojo laikotarpio Lietuvos gyventojus yra rašę T. Bairašauskaitė¹⁹. Ta pati istorikė parašė vertingą darbą apie Lietuvos bajorų deklasaciją²⁰. Apie Žemaitijos bajorus rašė lenkų istorikas G. Błaszcyk²¹.

Bene didžiausią šio tyrimo istoriografijos grupę sudaro metodologinė literatūra. Socialinio mobilumo tyrimų Lietuvos historiografijoje dar nėra daug. Šiam tyrimui metodologiniu požiūriu naudingas V. Žaltauskaitės²² tyrimas. Tuo tarpu Vakarų Europos šalyse tokių tyrimų gausu. Socialinio mobilumo apibrėžimui ir sampratai suvokti svarbūs Hartmut Kaelble²³, Stephen Aldridge²⁴ ir Marco van Leeuwen bei Ineke Mass²⁵ darbai. Socialinio mobilumo ir demografinės

¹⁴ Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1970.

¹⁵ Lebedys, Jurgis. *Simonas Stanevičius*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955.

¹⁶ Petkevičiūtė, Danutė. *Laurynas Ivinskis*. Vilnius: Mokslas, 1988.

¹⁷ Misius, Kazys. *Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2015.

¹⁸ Genienė, Zita; Genys, Jonas. *Varnių kunigų seminarija*. Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos redakcija, 1999.

¹⁹ Bairašauskaitė, Tamara et al. *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius. Visuomenė ir valdžia*. T. 8. D. 1. 2011.

²⁰ Bairašauskaitė, Tamara. „Lietuvos bajorų luomo deklasacijos procesas: kilmės įrodymai (XVIII a. pab. – XIX a. 7 dešimtmetis)“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2002. 2001/2. P. 87–112.

²¹ Błaszcyk, Grzegorz. *Herbarz szlachty żmudzkiej*. Warszawa, T. 3.

²² Žaltauskaitė, Vilma. „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo – iki XX a. pradžios)“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2015. 2014/2. P. 97–124.

²³ Kaelble, Hartmut. „Eras of Social Mobility in 19th and 20th Century Europe“. *Journal of Social History*, Volume 17, Issue 3, Spring 1984, P. 489–504.

²⁴ Aldridge, Stephen. „The facts about social mobility“. *New economy*. 2003. P. 189–193.

elgsenos ryšį tyrė M. Dribe su kolegomis²⁶. Evgenija Žuravleva su kolegėmis tyrė papildomo švietimo plėtrą (*additional education*) XIX a. Kazanės provincijoje Rusijoje²⁷. W. Marchand tyrė Nyderlandų stipendijų gavimo įtaką studentams, juos skirstydamas į socialines grupes pagal tėvo veiklą²⁸. L. Leppik tyrė estų intelektualų socialinio mobilumo kelius²⁹. P. Martínez Lema socialinio mobilumo apraiškas tyrė remdamasis portugalų literatūra³⁰. F. van Poppel su kolegomis tyrė religijos įtaką socialiniam mobilumui³¹.

Svarbu atkreipti dėmesį į Kalifornijos universiteto (JAV) profesoriaus D. W. Sabean didelės apimties socialinės istorijos tyrimą „Giminystė Neckerhausene 1700-1870 m.“³². Knygoje, pasitelkdamas mikroistoriją, autorius nagrinėjo, kaip kasdieninio šeiminio gyvenimo formavimas darė įtaką turto pasiskirstymui, namų ūkio struktūrai ir darbo pasidalijimui. Mikroistorijos metodologiją taikė ir ukrainiečių mokslininkė O. Drach³³. Žmogiškojo kapitalo formavimosi, migracijos ir gimimų sekos ryšį (socialines strategijas) tyrė M. Clemp, Ch. Minns, P. Wallis ir J. Weisdorf.³⁴ Namų ūkio ypatybių palyginimui svarbūs Tracy Dennison³⁵, Levente Pakot tyrė šeimos modelių formavimosi Transilvanijoje³⁶ ir šeimų kūrimąsi bei gimimų seką³⁷. Svarbus M.

²⁵ Van Leeuwen, Marco H. D.; Mass, Ineke. „Historical Studies of Social Mobility and Stratification“. *The Annual Review of Sociology*. 2010. P. 429–451.

²⁶ Dribe, Martin; Bavel, van Jan; Campbell, Cameron. „Social mobility and demographic behavior: Long term perspectives“. *Demographic Research*. 2012. Vol. 26. P. 173–190.

²⁷ Zhuravleva, Evgenija; Mardanshina, Rimma et al. „Extention activities of Kazan Imperial University in the 19th century“. Published in *SHS Web of Conferences*. Vol. 37.

²⁸ Marchand, Wouter. „Students from all Layers of Society. Study Grants, Parents and the Education of their Children, 1815-2015“. *Historical life course studies*. 2016. Vol. 3. P. 66–84.

²⁹ Leppik, Lea. „Social Mobility and Career Patterns of Estonian Intellectuals in the Russian Empire“. *Historical Social Research*. 2008. Nr. 2 (33). P. 42–62.

³⁰ Martínez Lema, Paulo. „Modelos sociais e morais no romance português do século XIX: As Pupilas do Senhor Reitor, de Júlio Dinis“. *Revista de Filologia Romanica*. 2013. Nr. 31(1). P. 93–109.

³¹ Poppel van, Frans; Liebroer, Aart C.; Schellekens. „Religion and Social Mobility in Nineteenth-Century The Hague“. *Sociology of Religion*. 2003. Nr. 64:2. P. 247–271.

³² Sabean, David Warren. *Kinship in Neckerhausen 1700–1870*, Cambridge University Press, 1997.

³³ Drach, Oksana. „‘Life is Still ‘Lucky’ ’: Educational Trajectory of the average Kyivan woman in the modern era based on the autobiograpy“. *Київські історичні студії*. 2020. Nr. 2 (11). P. 29–37.

³⁴ Clemp, M.; Minns, Ch. et al. „Family Investment Strategies in Premodern Societies: Human Capital, Migration, and Birth Order in Seventeenth and Eighteenth Century England“. *EHES WORKING PAPERS IN ECONOMIC HISTORY*. 2012. Nr. 8.

³⁵ Dennison, Tracy. „Household formation, institutions, and economic development: Evidence from imperial Russia“. *The history of the family*, 2012. P. 456–465.

³⁶ Pakot, Levente. „Family composition and remarriage in rural Transylvania, 1838–1910“. *Demográfia – English Edition*, 2009. 52, 5. P. P. 48–75. Prieiga internetu: <<http://demografia.hu/en/publicationonline/index.php/demografiaenglishedition/article/view/236/609>>.

³⁷ Pakot, Levente. „Family Composition, Birth Order and Timing of First Marriages in Rural Transylvania. A Case Study of Szentgyházásfalú (Vlăhița) and Kápolnásfalú (Căpâlnița), 1838–1940“. *Hungarian Historical Review* 3. 2014. Nr. 1. P. 48–75. Prieiga internetu: <<http://www.demografia.hu/en/downloads/Publications/Pakot-Levente/Pakot-2014-HHR.pdf>>.

Szołtyszek straipsnis apie Bujakovo parapijos gyventojų namų ūkį³⁸. Mirtingumo tyrimų metodus pristatė S. Scott su kolege³⁹.

Šiam tyrimui taip pat naudingas geografo G. Mikle straipsnis apie Vengrijos dvarų gyvenviečių raidą⁴⁰. Tyrimui taip pat svarbi G. Kasnauskienės knyga⁴¹ ir L. Prascevičiūtės kartu su R. Trimonienė parengta knyga apie Radviliškio rajono kapines⁴². Tyrimui naudingi M. Purvino straipsniai apie Daujėnų valsčiaus⁴³ ir Žiemgalos kaimų tinklą⁴⁴ bei Rytų Lietuvos senuosius kaimus⁴⁵. Palivarkų raidai suvokti reikšmingas J. Skurdauskienės⁴⁶, o bajorkaimių – E. Vasiliausko⁴⁷ straipsnis. Klimato istorijai tirti svarbus straipsnis apie metus be vasaros⁴⁸.

Šaltiniai. Tyrimui atlikti reikia daug įvairaus pobūdžio šaltinių, kurių dalis buvo surinkta ankstesnių tyrimų metu. Dalį nuorodų į svarbius šaltinius pavyko aptikti analizuojant istoriografiją. Turimus šaltinius galima suskirstyti į keletą grupių pagal reikšmingumą ir tematiką. Viena svarbiausių šiam tyrimui šaltinių grupių yra metrikų knygos. Dalis Užvenčio RKB metrikų jau anksčiau buvo surinkta Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA), Užvenčio bažnyčios archyve (UBA) ir Žemaičių vyskupystės muziejuje (ŽMV), esančiame Varniuose. Tačiau dalies Užvenčio RKB metrikų neturėta, o paskelbus karantiną kai kurios Užvenčio RKB metrikų knygos dėl uždarytų archyvų tapo neprieinamos. Reikiamomis Užvenčio RKB metrikų knygomis pasidalino genealogija besidominti Gražina Grigaitė, gyvenanti Telšių rajone, ir už tai Jai esu labai dėkingas. Dalis Užvenčio RKB metrikų taip pat yra prieinama internete⁴⁹. Tuo tarpu visi Kražių RKB metrikai yra laisvai prieinami internete. Bažnyčios knygų įrašai (metrikai) – tai trumpi tekstai,

³⁸ Szołtyszek, Mikołaj. „Central European household and family systems and the „Hajnals-Mitterauer“ line: The parish of Bujakow (18th–19th centuries)“. *The history of the family*. Nr. 12. 2007. P. 19–40.

³⁹ Scott, Susan; Duncan, C. J. „Malnutrition, Pregnancy and Infant Mortality: A Biometric Model“. *Journal of Interdisciplinary History*. XXX:I (Summer, 1999). P. 37–60.

⁴⁰ Mikle, György. „Long-term transformation of Hungarian manors: The relevance of the rural restructuring approach and the concept of the precariat“. *Journal of Rural Studies*. 2020. Nr. 77. P. 105–112.

⁴¹ Kasnauskienė, Gindra. Demografijos pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006.

⁴² Prascevičiūtė, Laura; Trimonienė, Rita Regina. *Senosios Radviliškio rajono kaimų kapinės*. Šiauliai: Šiaulių universitetas. 2018.

⁴³ Purvinas, Martynas. „Daujėnų valsčiaus kaimų tinklas ir jo raida XIX–XX a.“. *Žiemgala*. 2018. Nr. 2. P. 17–30, 71.

⁴⁴ Purvinas, Martynas. „Žiemgalos senųjų kaimų tinklo tyrimo problemos“. *Žiemgala*. 2017. Nr. 2. P. 10–15.

⁴⁵ Purvinas, Martynas. „Rytų Lietuvos senieji kaimai kaip kaimotyros objektas“. *Kultūros paminklai*. 2011. Nr. 16. P. 3–11.

⁴⁶ Skurdauskienė, Jolanta. „Privatūs palivarkai Žemaitijoje XVI a. antroje pusėje: arealas ir steigimo tendencijos“. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. 2009. Nr. 55. P. 103–118.

⁴⁷ Vasiliauskas, Ernestas. „Medvilionių dvaras: nuo bajorkaimio iki kultūros židinio“. *Liaudies kultūra*. 2016. Nr. 3. P. 54–68.

⁴⁸ Shurer, P. Andrew et al. „Disentangling the causes of the 1816 European year without a summer“. *Environmental Research Letters*. 2019. Vol. 14. Nr. 9. P. 37–60.

⁴⁹ LVIA saugoma dalis Užvenčio RKB ir visos tyrimui reikalingos Kražių RKB gimimo, santuokos ir mirties metrikų knygos yra publikuojamos sukurtame virtualaus skaitmeninto kultūros paveldo sistemos duomenų banke epaveldas.lt. Prieiga internetu: http://www.epaveldas.lt/paieska?p_p_id=searchresultsportlet_WAR_searchresultsportlet10SNAPSHOT&q=U%C5%BEven%C4%8Dio%20RKB%20&t=1.

kuriuose trumpai gali būti aprašyti pakrikštijimai, santuokos (ar priešsantuokinės apklausos) ir mirtys. Tyrimui naudojami 1795–1850 m. laikotarpio metrikai labai gerai atspindi jų pildymo istoriją. Seniausieji metrikai buvo pildomi lotynų kalba. Maždaug nuo 1828 m. metrikų knygos pradamos pildyti lenkų kalba. Tais metais taip pat metrikams pildyti pradama naudoti lentelės struktūra, o iki tol metrikai buvo rašomi, kaip paprasti trumpi tekstai. Pačioje tiriamojo laikotarpio pabaigoje metrikų knygos pradamos pildyti rusų kalba. Kyla įtarimų, jog XVIII a. pabaigos tiek Kražių, tiek Užvenčio metrikuose (ypač mirties) buvo registruojami ne visi gyventojai.

Tyrimui ne mažiau reikšmingi šaltiniai yra mokyklų ir parapijų vizitacijos. Šiame darbe gyventojų karjeros mobilumui tirti pasirinkus 1823 m., kaip aptariamojo laikotarpio atskaitos vidurio tašką, vienu reikšmingiausių dokumentu tapo 1823 m. Kolainių ir Kražių gimnazijų vizitacijos⁵⁰, kurių skaitmenines kopijas pagamino Vilniaus universiteto bibliotekos darbuotojai. Vizitacijose svarbiausi mokinių sąrašai, pagal kuriuos remiantis metrikų knygų duomenimis galima nustatyti, kurie mokiniai gimė Kražių ir Užvenčio parapijose, t. y. tie, kurie buvo vietinės kilmės.

Parapijų demografinėi situacijai išsiaiškinti svarbios Kražių ir Užvenčio parapijų vizitacijos. Parapijų vizitacijų taip pat yra išlikę nemažai, tačiau ne visos jos tinkamos naudoti, nes kai kuriose vizitacijose kartojasi ta pati informacija. Pavyzdžiui, tyrimui naudingos tik 1821⁵¹ ir 1841⁵² m. Kražių RKB vizitacijos, nes visų vizitacijų, sudarytų po 1821 m., buvo nurašyta nuo 1821 m. vizitacijos. Panašią tendenciją galima stebėti ir Užvenčio RKB vizitacijose, tačiau, atrodo, sudarant vis naujas vizitacijas, informacija nebuvo akiai nurašoma nuo ankstesnių vizitacijų, nes šiek tiek skiriasi. Todėl atliekant tyrimą negalima ignoruoti nė vienos Užvenčio RKB vizitacijos. Todėl tyrimui naudingos šios 1820⁵³, 1821⁵⁴, 1827⁵⁵, 1828⁵⁶, 1839⁵⁷, 1841⁵⁸ ir 1842⁵⁹ m. Užvenčio RKB vizitacijos.

Parapijiečių sąrašai taip pat svarbūs demografinėi situacijai suvokti. Tačiau šie dokumentai svarbūs suvokiant parapijos gyventojų namų ūkio ir socialinę struktūrą. Deja, tačiau parapijiečių sąrašų yra išlikę nedaug, o ir tie patys gana vėlyvi. Kražių RKB parapijiečių sąrašas,

⁵⁰ Kražių ir Kolainių mokyklų vizitacijos. 1823 m. VUB. F. 2KC. B. 516.

⁵¹ *Kražių RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 225.

⁵² *Kražių RKB vizitacija. 1841 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 253.

⁵³ *Užvenčio RKB vizitacija. 1820 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 223.

⁵⁴ *Užvenčio RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 227.

⁵⁵ *Užvenčio RKB vizitacija. 1827 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 231.

⁵⁶ *Užvenčio RKB vizitacija. 1828 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 235.

⁵⁷ *Užvenčio RKB vizitacija. 1839 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 249.

⁵⁸ *Užvenčio RKB vizitacija. 1841 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 252.

⁵⁹ *Užvenčio RKB vizitacija. 1842 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 256.

sudarytas 1844–1845 m., yra saugomas LVIA, tačiau laisvai internete yra prieinama jo kopija⁶⁰. Tuo tarpu 1848 m. Užvenčio RKB parapijiečių sąrašas yra saugomas UBA⁶¹.

Tyrimo metu gautai informacijai papildyti, konkrečių gyventojų luomui patikslinti ir gyventojų ekonominei situacijai įvertinti svarbūs dvarų inventoriai. Tyrimui naudingi Kolainių valstybinio dvaro inventoriai⁶², Užvenčio dvaro inventorių⁶³, Želvių dvaro baudžiauninkų sąrašas⁶⁴ ir inventorių⁶⁵, Beržėnų dvaro inventorių⁶⁶ ir Plūščių dvaro inventoriai⁶⁷.

Tyrimui taip pat naudingi žemės sklypo pirkimo Užvarmio kaime dokumentai⁶⁸ ir Smigelskių bajorystės įrodymo byla⁶⁹.

Temos problema. Vakarų istoriografijoje teigiama, jog prasidėjus industrializacijai sparčiai išaugo Vakarų Europos gyventojų socialinis mobilumas. Taip pat vykstant industrializacijai sparčiai nyko kaimiškasis gyventojų pasidalijimas į bajoriją ir valstiečius. Tačiau, aptariamuoju laikotarpiu Rytų Europoje, o tuo pačiu ir Žemaitijoje, industrializacija dar nebuvo prasidėjusi. Čia buvo agrarinė luominė visuomenė. Kita vertus, nereikėtų manyti, kad to meto Žemaitijoje socialinis mobilumas nevyko. Lietuvos istoriografijoje jau buvo šiek tiek nagrinėtas bajorų deklasacijos procesas, tarpkonfesinis mobilumas ir pan. Tačiau greta bajorų deklasacijos proceso vyko valstiečių siekis įsibajorinti procesas, apie kurį istoriografija pateikia tik fragmentiškas žinias. Be to, beveik nenagrinėtos to meto gyventojų karjeros galimybės. Pasirinktose tyrinėti Kražių ir Užvenčio parapijose aptariamuoju laikotarpiu veikė Kražių ir Kolainių gimnazijos. Neabejotina, jog šios švietimo įstaigos darė įtaką ne tik vietos gyventojų, bet ir visos Žemaitijos socialiniam mobilumui. Atkreiptinas dėmesys, jog yra vis dar netirta, kiek vietinams buvo prieinamas vidurinis mokslas. Literatūros istorikai ir kai kurie Kražių gimnazijos istorijos tyrinėtojai yra atkreipę į tai dėmesį dar XX a. II pusėje, tačiau jų pateikti rezultatai yra fragmentiški, nes apima tik konkrečias asmenybes. Būtina atkreipti dėmesį, jog literatūros istorijos tyrinėtojai tyrinėdami rašytojų ir visuomenės veikėjų biografijas, aptiko ir kai kurias socialines strategijas, kurios toms asmenybėms padėjo siekti mokslo. Tačiau iki šiol yra visiškai neaišku, kiek plačiai Žemaitijos gyventojai taikė įvairias

⁶⁰ *Kražių RKB parapijiečių sąrašas. 1844–1845 m.* LVIA. f. 605. ap. 8. b. 51. Sąrašas laisvai prieinamas EAIS sistemoje.

⁶¹ *Užvenčio RKB parapijiečių sąrašas. 1848 m.* UBA.

⁶² *Kolainių valstybinio dvaro inventoriai. 1847 m.* LVIA. f. 525. ap. 2. b. 4035, 4036.

⁶³ *Užvenčio dvaro inventorių. 1789 m.* LMA VB, f. 37-5395.

⁶⁴ *Želvių dvaro baudžiauninkų ir jų kaimų sąrašas nuo 1817 m. rugpjūčio 1 d. iki 1818 m. liepos 21 d.* LMA VB, f. 37-1725.

⁶⁵ *Želvių dvaro inventorių. 1816-09-21.* LMAVB. F. 37-1188.

⁶⁶ *Beržėnų dvaro inventorių. 1812 m.* LMAVB. F. 37-5935.

⁶⁷ *Plūščių dvaro inventorių. 1780 m.* LMAVB. F. 37-336; *Plūščių dvaro inventorių. 1781-10-17.* LMAVB. F. 37-9684.

⁶⁸ *Antano Liutkevičiaus žemės sklypo, esančio Užvarmyje, pardavimo aktas Jonui ir Julijai Golšanskams. 1836 m.* LVIA. f. 1282. ap. 1. b. 10745.

⁶⁹ *Smigelskių bajorystės įrodymo byla. 1836–1847 m.* LVIA, f. 391, ap. 1, b. 1271.

socialines strategijas, kad užtikrintų savo ir savo vaikų šviesią ateitį. Tokie šaltiniai, kaip gimnazijų ir parapijų vizitacijos, metrikų knygos bei kiti parapijų ir dvarų dokumentai leidžia išsiaiškinti ir palyginti XVIII a. pab. – XIX a. I pusės Kražių ir Užvenčio parapijų socialinę struktūrą, bei vietos gyventojų galimybes leisti vaikus į mokslą. Turimi gimnazijų ir parapiinių mokyklų dokumentai leidžia sužinoti, koks procentas visų Kražių ir Užvenčio parapijų vaikų siekė mokslo. Taip pat šie dokumentai gali padėti išsiaiškinti, kokia buvo mokinių luominė priklausomybė. Detali metrikų knygų analizė leidžia atsekti, kokias socialines strategijas tėvai taikė leisdami savo vaikus į mokslą. Didelį dėmesį derėtų skirti gimimo metrikoms, kurios suteikia galimybę išsiaiškinti, kelinti vaikai šeimoje būdavo leidžiami į mokslus, kokią įtaką tam galėjo daryti tėvų luominė priklausomybė ir krikštatėvių parinkimas. Atliekant šį tyrimą dera atkreipti dėmesį į tai, jog aptariamuoju laikotarpiu Lietuvoje buvo baudžiava, todėl kyla klausimas, ar nelaisviesiems valstiečiams buvo prieinamas vidurinis mokslas. Taip pat kyla klausimas ar bajorų deklasacija ir valstiečių siekis tapti bajorais galėjo daryti įtaką karjeros mobilumui.

Temos aktualumas ir naujumas. Be abejonės, net ir XIX a. žmogui buvo svarbu užtikrinti savo ir savo vaikų gerbūvį. Vienas iš gerbūvio užtikrinimo būdų galėjo būti vaiko leidimas į mokslus arba siekis pakeisti luomą, tačiau Lietuvos historiografijoje į tai dar mažai kreipiamas dėmesio, nes socialinio mobilumo tyrimai dažnai yra paliekami sociologams, dažniausiai tyrinėjantiems dabarties visuomenes. Tačiau turima fragmentinė, tik tam tikras asmenybes ar institucijas apimanti, historiografija leidžia pastebėti, jog socialinio mobilumo reiškinyms taip pat egzistavo devyniolikto šimtmečio, o jei kalbėtume apie bajorų deklasacijos procesą – aptariamuoju laikotarpiu jis įgavo pageitį. Istorikai, nagrinėję bajorų deklasacijos procesą atkreipė dėmesį, jog reikalavimu bajorams įrodyti savo kilmingumą bandė pasinaudoti ir valstiečiai, tačiau historiografijoje vis dar nežinomas šio reiškinio mastas ir privilegijuotų luomų požiūris į valstiečių siekį tapti bajorais. Historiografijoje tik fragmentiškai užsimenama, jog valstiečiai, siekė būti mobilūs luomo atžvilgiu kai kada siekė būti mobilų ir karjeros atžvilgiu, nors šių reiškinų sąsajos historiografijoje taip ir liko neišplėtos. Tačiau tai gali padėti atskleisti bendrus to meto visuomenės procesus ir strategijas, kurios lėmė vienu ar kitu asmenų karjerą. Tokio pobūdžio tyrimas taip pat gali padėti iš naujo įvertinti tokių svarbių švietimo istorijai įstaigų, kaip Kražių ir Kolainių gimnazijos svarbą analizuojant ne pačių įstaigų istoriją, kas gana dažnai daroma, bet įstaigoje mokslo siekusių gyventojų istoriją. Tyrimas taip pat gali būti vertingas švietimo istorijai pažinti, nes iš kito požiūrio kampo bandoma pažvelgti į išsilavinimo įgijimo galimybes XIX a. I pusėje. Tyrimas taip pat labai svarbus vietos (Kražių ir Užvenčio) bendruomenėms, nes Užvenčio krašto, o tuo labiau – Kolainių – istorija yra labai mažai tyrinėta. Tuo tarpu Kražių istorija, atrodo, plačiai tyrinėta, tačiau iki šiol nebuvo atkreiptas dėmesys į kražiškių, į Kražių parapijiečių istoriją.

Temos chronologinės ribos. Šis tyrimas apima 1795–1850 m. laikotarpį. Tyrimo pradžios data 1795 m. buvo pasirinkti todėl, kad po tais metais įvykusio III ATR padalijimo ši valstybė nustojo egzistuoti. Visa Žemaitija kartu su Kražių ir Užvenčio parapijomis pateko į Rusijos imperijos sudėtį ir tai be abejonės lėmė vėlesnius pokyčius švietime ir visuomenėje. Be to, vos po dviejų metų, t. y. 1797 m. Kražių gimnaziją perėmė Kolainių karmelitų vienuoliai ir tai, žinoma, taip pat padarė įtaką tolesnei šios mokyklos raidai. Tyrimo pabaigos data pasirinkti 1850 m. todėl, jog klasikiniu požiūriu šiais metais baigiasi XIX a. I pusė. Be to, tik šešiais metais anksčiau, t. y. 1844 m. į Kauną buvo perkelta Kražių gimnazija. Tyrimo chronologinėse ribose labai svarbi 1823 m. data, pasirinkta, kaip atskaitos vidurio taškas vietos gyventojų karjeros mobilumui tirti.

Tyrimo objektas. Šio tyrimo objektas yra Kražių ir Užvenčio parapijų gyventojų katalikų – bajorų, miestiečių ir valstiečių – socialinis mobilumas ir socialinės strategijos. Tyrimui pasirinkti būtent Kražių ir Užvenčio parapijų gyventojai todėl, kad aptariamuoju laikotarpiu šiose parapijose veikė Kražių (Kražių parapija) ir Kolainių (Užvenčio parapija) gimnazijos, be to, šios parapijos ribojosi, t. y. buvo gretimos. Būtent šių mokyklų egzistavimas minėtose parapijose, tikėtina, darė įtaką vietos gyventojų socialiniam mobilumui ir jų socialinėms strategijoms.

Tikslas ir uždaviniai. Šio tyrimo tikslas yra pasitelkus šaltinių ir literatūros medžiagą iširti, kaip XVIII a. pab. – XIX a. I pusės Žemaitijos gyventojų socialinės strategijos paveikė socialinį mobilumą. Siekiant realizuoti užsibrėžtą tikslą, būtina įgyvendinti šiuos uždavinius:

1. Atskleisti socialinio mobilumo sampratą ir tyrimų galimybes istorinėje perspektyvoje;
2. Išanalizuoti Kražių ir Užvenčio parapijų demografinę ir socialinę struktūrą;
3. Iširti gyventojų socialinio mobilumo galimybes luomo atžvilgiu;
4. Nustatyti gyventojų socialines strategijas karjeros mobilumui įgyti;
5. Atskleisti požiūrį į socialinį mobilumą literatūroje.

Tyrimų metodika. Tiriant XVIII a. pab. – XIX a. I pusės Kražių ir Užvenčio parapijų gyventojų socialinį mobilumą ir socialines strategijas bei formuojant šio darbo išvadas parankūs mokslinės literatūros ir šaltinių analizės, lyginamasis, genealoginis bei statistinis metodai.

Atliekant tyrimą pirmiausia tenka naudoti mokslinės literatūros ir šaltinių analizės metodą. Šio metodo pagalba tampa įmanoma suprasti ir susisteminti šaltinių ir literatūros teikiamą informaciją bei atrinkti tai, kad yra svarbu, tinkama ir patikima⁷⁰. Metodas būtinas siekiant suprasti istoriografijos, nagrinėjančios tą patį objektą, skirtingus vertinimus. Metodas naudingas siekiant surinkti, susisteminti ir įvertinti istoriografijoje ir šaltiniuose aptiktus faktus. Šis metodas yra

⁷⁰ Slizmantaitė, Rasa; Velička, Aleksandras. „Teorinė lingvistikos ir glotoedukologijos tiriamųjų metodų interpretacija“. *Santalka*. 2008, T. 16. Nr. 4. P. 93. Prieiga internetu: <http://www.coactivity.vgtu.lt/upload/filosof_zurn/santalka_t16_no4_92-98_sklizmantaitė.pdf>.

reikalingas norint suvokti šaltinių ir literatūros specifiką bei siekiant iš gautų istorinių faktų sukonstruoti vientisą pasakojimą. Pritaikius šį metodą, gauta informacija gali būti sisteminama, tikrinama ir analizuojama pritaikius kitus metodus.

Vienas iš tokių metodų yra statistinis metodas. Šis metodas apima masinio reiškinių duomenų rinkimą, aprašymą, sisteminimą, analizavimą bei interpretavimą⁷¹. Statistinis metodas pravartus siekiant nustatyti namų ūkių skaičių bei šeimos modelio paplitimą tiriamoje teritorijoje. Šio metodo pagalba taip pat galima sugrupuoti parapijiečių taikytas socialines strategijas ir nustatyti strategijų paplitimą, taip pat galima sugrupuoti socialinio mobilumo modelius pagal tam tikrus kriterijus ir nustatyti socialinio mobilumo modelių paplitimą. Tam, kad statistinė analizė būtų sėkminga, masinio pobūdžio metrikų duomenis reikia patalpinti į skaitmeninę duomenų bazę. Duomenų bazei kurti yra tinkama Microsoft Excel programa. Ten suvedus reikiamus duomenis, galima atsekti norimus ryšius tarp asmenų ir tarp šaltinių.

Socialinio mobilumo keliams įvertinti ir socialiai mobiliems asmenims palyginti svarbus prozopografinis metodas. Pasitelkus šį metodą galima tirti kolektyvinę biografiją, išskiriant atskiras žmonių grupes. Naudojant šį metodą, reikia turėti bendrą klausimyną ir bendrus kriterijus, pagal kuriuos būtų galima apibūdinti norimus asmenis⁷². Šiame darbe prozopografinis metodas taikomas tiriant vietinius Kražių ir Kolainių gimnazijų mokinius. Apie kiekvieną mokinį surinkta tokia informacija: gimimo metai, vardas, pavardė, klasė, kurioje mokosi, amžius, tėvai, gimimo vieta, krikštatėviai ir luomas. Tokio pobūdžio tyrimas sudaro galimybę ne tik palyginti vietinės kilmės mokinius tarpusavyje, bet ir nustatyti vietinių mokinių tarpusavio ryšius ir sąsajas.

Galiausiai gautus tyrimo rezultatus tenka lyginti tarpusavyje. Tam tikslui yra naudojamas lyginamasis metodas. Lyginamojo metodo pagalba galima nustatyti, kas yra bendra ir ypatinga reiškiniuose, gretinant vieną ar įvairius reiškinius, skirtingose istorinio vystymosi pakopose⁷³. Visų pirma, šiame darbe taikant lyginamąjį metodą, lyginamos socialinės strategijos ir socialinio mobilumo modeliai. Tačiau taip pat yra svarbu lyginti situaciją Kražių ir Užvenčio parapijose.

Darbo struktūra. Šį darbą sudaro įvadas, keturi skyriai ir išvados. Darbo struktūrai didelę įtaką daro išsikeltas tikslas ir uždaviniai. Pirmojoje darbo dalyje yra nagrinėjama socialinio mobilumo samprata, tyrimai ir tyrimų metodų panaudojimo galimybės istoriniams socialinio mobilumo ir socialinių strategijų tyrimams. Antrojoje darbo dalyje yra išsamiai aptariama XVIII a.

⁷¹ Morkevičius, Vaidas. „Statistinės analizės pavyzdžių naudojant pavyzdinę skaitmeninę duomenų bazę medžiaga“. *Statistinė kiekybinių duomenų analizė su SPSS ir STATA*. Prieiga internetu:

<http://www.lidata.eu/index.php?file=files/mokymai/stat/stat.html&course_file=stat_III_2.html>.

⁷² Salatkienė, Birutė Kazimiera et al. *Studentų istorikų rašto darbai: metodinės rekomendacijos*. Šiauliai: ŠU Regionų plėtros institutas, 2019. P. 15.

⁷³ Tidikis, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius, 2003. P. 409.

pab. – XIX a. I pusės Kražių ir Užvenčio parapijų geografija, demografinė situacija ir namų ūkio tipų paplitimo Kražių ir Užvenčio parapijose ypatybės. Trečiojoje tyrimo dalyje nagrinėjama valstiečių siekio tapti bajorais procesas ir šio proceso santykis su bajorų deklasacijos procesu. Paskutinė tyrimo dalis yra skirta parapijiečių socialinių strategijų analizei, socialines strategijas siejant su karjeros mobilumo analize. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas, taip pat priedai.

1. SOCIALINIO MOBILUMO SAMPRATA IR TYRIMŲ METODOLOGINĖS GALIMYBĖS ISTORINĖJE PERSPEKTYVOJE

Darbo įvade buvo atkreiptas dėmesys į tai, jog literatūros istorikai analizuodami įvairių žmonių biografijas aptiko kai kurios socialinio mobilumo modelius ir socialines strategijas. Tačiau beveik nė vienas iš jų to nelaikė nei socialiniu mobilumu nei tuo labiau – socialinėmis strategijomis. Tad visų pirmiausia yra svarbu išsiaiškinti, kas tas socialinis mobilumas?

1.1. Socialinio mobilumo samprata

Socialinį mobilumą galima apibūdinti kaip kaip judėjimą ar galimybę judėti tarp skirtingų socialinių klasių (luomų) arba tarp tam tikrų profesinių grupių. Taip pat socialinis mobilumas gali reikšti galimybes įgyti pajamų arba turto, užsitikrinti saugumą ir turėti galimybes tobulėti⁷⁴. Socialinio mobilumo tyrimų įvairovę dar 1984 m. pastebėjo vokiečių istorikas H. Kaelble. Tais metais istorikas rašė, jog yra dvi atskiros socialinio mobilumo istorijos. Pirmoji socialinio mobilumo istorija – tai istorikų istorija, apimanti XIX a. ir XX a. pradžios lokalinę bendruomenių istoriją. Pasak H. Kaelble, istorikų istorijoje vyrauja kontrastai tarp miesto ir kaimo, tarp protopramoninių ir pramoninių, Europos ir Amerikos bendruomenių. Istorikų istorija ypatinga, anot Kaelble tuo, kad apima tik kelis dešimtmečius⁷⁵. Tuo tarpu sociologų rašoma socialinio mobilumo istorija yra visiškai kitokia. Tai ilgalaikė ištisų šalių istorija, rašoma taikant pažangias socialinio mobilumo tendencijų matavimo ir analizės technikas, kurias visiškai gali suprasti tik ekspertai. Sociologai didžiausią dėmesį skiria profesiniams pokyčiams, švietimo galimybėms ir motyvacijai, kaip pagrindiniams veiksniams, darantiems įtaką socialiniam mobilumui⁷⁶. H. Kaelble tąkart atkreipė dėmesį, jog tarp sociologų ir istorikų nevyksta diskusijos apie socialinį mobilumą, nes sociologai istorikų atliekamus tyrimus yra linkę laikyti pernelyg ribotais ir esančiais per toli nuo ilgalaikių tendencijų. Tuo tarpu istorikai sociologų tyrimus neretai ignoroja dėl to, kad mano, jog sociologai neatsižvelgia į visą socialinę istoriją, o tyrimus yra sunku interpretuoti dėl naudojamų kiekybinių metodų, padarančių tyrimus pernelyg bendrais ir neapibrėžtais savo išvadose. Kaelble apgailestavo, kad nėra diskusijų tarp istorikų ir sociologų, nes dažnai tiek vienus, tiek kitus domina

⁷⁴ Aldridge, Stephen. „The facts about social mobility“. *New economy*. 2003. P. 189–193.

⁷⁵ Kaelble, Hartmut. „Eras of Social Mobility in 19th and 20th Century Europe“. *Journal of Social History*, Volume 17, Issue 3, Spring 1984. P. 489.

⁷⁶ Ten pat.

tie patys klausimai⁷⁷. Tačiau istorikų tyrimai labai priklauso nuo šaltinių, kurie dažnai yra neišsamūs, o jų analizė reikalauja labai daug energijos, o siekdami tirti socialinę mobilumą ir socialinę stratifikaciją, istorikai socialinę padėtį vertina pagal turimą statusą (*occupation*), bet ne pagal išsilavinimą, pajamas ar turimą⁷⁸.

Socialinio mobilumo tyrimai apima ir karjeros mobilumo tyrimus. Karjeros mobilumu gali būti laikomas bet koks profesinio ar darbinio statuso pakitimas. Vakarų istoriografijoje ilgą laiką karjeros mobilumas buvo suvokiamas, kaip mobilumas aukštyn (*upward mobility*). Karjeros mobilumo didėjimui įtakos turėjo industrializacija, hierarchinio biurokratinio valdymo struktūrų plitimas, švietimo prieinamumo didėjimas ir pan. Dauguma istorinių karjeros mobilumo tyrimų didžiausią dėmesį kreipė į oficialią karjerą, taip pat į tai, kokią įtaką galėjo padaryti konkretaus asmens savybės ir įgūdžiai, sėkmė versle bei turto perdavimas palikuonims. Istorikų dėmesį oficialiajai karjerai lėmė šaltiniai, tokie kaip darbo užmokesčio knygos ar draudimo registrai. Oficiali karjera didelėse biurokratinėse organizacijose egzistavo jau ankstyvojoje moderniojoje Europoje tokiose institucijose arba religinėse organizacijose, kaip Katalikų Bažnyčia, Rytų Indijos kompanija ar Olandijos Rytų Indijos kompanija⁷⁹. Socialinio mobilumo sampratų įvairovė, tyrėjų požiūrio taškai, įvairių metodų derinimas padeda atskleisti pačio socialinio mobilumo reiškinio daugialypiškumą ir sudėtingumą. Lietuvių tyrinėtoja V. Žaltauskaitė atkreipė dėmesį į H. Kaelble išsakytą nuomonę apie socialinio mobilumo, kaip tyrimo instrumento naudojimą suvokiant šio žiūros kampo privalumus ir ribotumus bei pridūrė, jog aukštas socialinis mobilumas yra būdingas modernioms visuomenėms⁸⁰.

M. Dribe, J. Van Bavel ir C. Campbell atkreipė dėmesį, jog socialinis mobilumas sąveikauja su demografiniu elgesiu. Visose kartose namų ūkio demografinis kontekstas ir socialinė bei ekonominė padėtis kartu daro įtaką demografiniams rezultatams ir socialinių bei ekonominių galimybių pasiekimui suaugus⁸¹. Tyrėjai mano, jog buvo sąsajų tarp santuokos ir socialinių bei ekonominių pasiekimų ir mobilumo istorinėse situacijose. Vedę vyrai paprastai užimdavo kitokias pozicijas nei nesusituokę. Pavyzdžiui, kol nesusituokę, Vakarų Europos didžioji dalis vyrų ir moterų dirbo kituose namų ūkiuose, o susituokę steigdavo naują namų ūkį. Be to, buvo svarbus

⁷⁷ Ten pat.

⁷⁸ Van Leeuwen, Marco H. D.; Mass, Ineke. „Historical Studies of Social Mobility and Stratification“. *The Annual Review of Sociology*. 2010. P. 430.

⁷⁹ Ten pat. P. 437–439.

⁸⁰ Žaltauskaitė, Vilma. „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo – iki XX a. pradžios)“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2015. Nr. 2014/2. P. 97.

⁸¹ Dribe, Martin; Bavel, van Jan; Campbell, Cameron. „Social mobility and demographic behavior: Long term perspectives“. *Demographic Research*. 2012. Vol. 26. P. 174.

darbų pasidalijimas, nes darbai dažnai būdavo skirstomi pagal lytį⁸². Suradę aukštesnio socialinio statuso partnerį, asmenys padidindavo savo socialinio mobilumo aukštyn galimybes. Tačiau vedybos su žemesnio socialinio statuso partneriu galėjo padidinti socialinio mobilumo žemyn galimybes⁸³.

1.2. Tyrimų metodologinės galimybės

Prieš pradėdant aptarti socialinio mobilumo tyrimų metodologines galimybes, vėl norėtusi atkreipti dėmesį į Lietuvos literatūros istorikus. Dar 1968 m. V. Vanagas, rašydamas Antano Strazdo biografiją, atkreipė dėmesį jog buvo du tipiškiausi nelaisvųjų valstiečių keliai į mokslą: vienas per dvarą, o kitas – per vienuolyną⁸⁴. Šias V. Vanago išvalgas galima laikyti socialinio mobilumo modeliais, kuriuos atliekant tyrimą, galima arba patvirtinti, arba paneigti, arba papildyti. Tačiau ne tik tyrinėjant žymių žmonių biografijas galima atrasti tam tikrus socialinio mobilumo modelius. Ne tik socialinio mobilumo modelius, bet ir tam tikras socialines strategijas galima aptikti analizuojant ir pačius literatūros kūrinius. Istorikas P. Martínez Lema 2013 m. tyrinėdamas portugalų rašytojo Júlio Dinis romaną „Klebono mokiniai“ (portug. *As Pupilas do Senhor Reitor*, angl. *The Pupils of the Dean*), parašytą 1867 m., nustatė du XIX a. vidurio portugalų socialinio mobilumo kelius, kurių vienas buvo nulemtas švietimo, o kitas – santuokos⁸⁵. Istoriko nagrinėtas romanas buvo parašytas tuo metu, kuomet Portugalijoje vyko perėjimas nuo senosios santvarkos prie naujos liberalios visuomenės ir būtent tai atsispindi romano veikėjų požiūryje ir pasirinkimuose. Kūrinyje yra plėtojama mintis, jog švietimas tik tuomet yra teigiamas dalykas, kuomet nekelia pavojaus kaime egzistuojančiai socialinei ir moralinei santvarkai. Tuo tarpu santuoka yra sėkminga tik tuomet, kada ji yra ekonomiškai naudinga. Romane taip pat keliamas laimės klausimas, ar tikrai žmogus bus laimingesnis ir užtikrintesnis įgijęs aukštesnį socialinį statusą ir priklausydamas aukštesniam socialiniam rangui, negu priklausys šeima, iš kurios jis kilo⁸⁶. Visiškai kitoks yra Nyderlandų mokslininko W. Marchand tyrimas apie tai, kaip Nyderlandų vyriausybės dotacijų sistema paveikė individualias studentų gyvenimo galimybes. W. Marchand tyrimas apima net dviejų šimtų metų laikotarpį (1815–2015 m.), todėl pagal H. Kaelble gali būti laikytinas sociologiniu tyrimu. W. Marchand atkreipia dėmesį, jog teoriškai studijų stipendijos daro

⁸² Ten pat. P. 182.

⁸³ Ten pat. P. 183.

⁸⁴ Vanagas, Vytautas. *Antanas Strazdas*. Vilnius: Vaga, 1968. P. 31.

⁸⁵ Martínez Lema, Paulo. „Modelos sociais e morais no romance português do século XIX: *As Pupilas do Senhor Reitor*, de Júlio Dinis“. *Revista de Filologia Romanica*. 2013. Nr. 31(1). P. 106.

⁸⁶ Ten pat. P. 107.

įtaką studentų galimybėms, nes suteikia daugiau šansų įgyti aukštesnį išsilavinimo lygį. Tokia sistema suteikia daugiau galimybių įgyti aukštąjį išsilavinimą jaunuoliams, kurių tėvai gauna mažesnes pajamas⁸⁷. W. Marchand atliktas tyrimas yra atvejo analizė (tirti pasirinktas Nyderlandų atvejais). Tyrimui atlikti buvo panaudota didžiulė archyvinių šaltinių ir statistinių duomenų bazė. Studentų, gaunančių stipendiją, socialinė kilmė buvo nustatyta pagal tai, kokiai socialinei-profesinei grupei priklausė tėvas. Stipendiją gaunančių studentų grupė buvo lyginama su kitomis kontrolinėmis grupėmis studentų, kurie stipendijos negavo⁸⁸.

Nyderlandų tarpdisciplininio demografijos instituto mokslininkai F. van Poppel ir A. C. Liefbroer kartu su J. Schellekens iš Jeruzalės Hebrajų universiteto lygino katalikų, žydų ir protestantų socialinio mobilumo galimybes XIX a. II pusės Hagoje. Mokslininkai patvirtino itin glaudžius ryšius tarp religijos ir socialinės pozicijos visuomenėje ir nustatė, jog visų trijų religijų atstovų socialinio mobilumo modeliai buvo panašūs. Mokslininkai atkreipia dėmesį, jog šios trys religinės grupės Nyderlanduose istoriškai užėmė skirtingą padėtį. 1813 m. pradžioje Nyderlandų valdžia ėmė vykdyti žydų integravimo į visuomenę politiką. Tuo tarpu katalikų emancipacija prasidėjo tik po 1853 m., kuomet buvo įsteigta katalikiška spauda ir atkurta vyskupų hierarchija. Analizuodami Hagos gyventojų socialinį mobilumą (remdamiesi santuokos liudijimais) tyrėjai visus tiriamus asmenis suskirstė į šešias grupes. Tam, kad suprastų religinius socialinės klasės struktūros ir socialinio mobilumo skirtumus autoriai naudoja aprašomuosius statistinius metodus (*descriptive measures, log-linear models*)⁸⁹.

L. Leppik tyrinėdama Estijos intelektualų Rusijos imperijoje socialinio mobilumo ir karjeros modelius atskleidė, jog socialinis mobilumas apimdavo 2-3 kartas. Pagal mokslininkės sudarytą modelį dvaro tarnautojo sūnūs dažniausiai tapdavo valstybės tarnautojais, o šių sūnūs – intelektualais akademikais. L. Leppik savo moksliniame darbe analizavo konkrečių asmenų socialinio mobilumo atvejus ir nagrinėjo germanizacijos ir rusifikacijos procesus ir jų įtaką estų socialiniam mobilumui. Tyrėja pastebėjo, jog tarp estų XIX a. populiariausios buvo medicinos studijos. Pasak mokslininkės, tai buvo geriausią karjerą užtikrinančios studijos, nes medicina XIX a. sparčiai vystėsi, todėl buvo galima greitai kilti karjeros laiptais. Tuo tarpu, skirtingai negu lietuvius katalikus, latvius ir estus liuteronus teologijos studijos domino žymiai rečiau. L. Leppik tokį požiūrį aiškina tuo, jog baigus teologijos studijas latviams ir estams buvo nelengva gimtajame krašte gauti pastoriaus tarnybą. Liuteronų parapijose renkant pastorių didžiausią įtaką turėjo

⁸⁷ Marchand, Wouter. „Students from all Layers of Society. Study Grants, Parents and the Education of their Children, 1815-2015“. *Historical life course studies*. 2016. Vol. 3. P. 68.

⁸⁸ Ten pat.

⁸⁹ Poppel van, Frans; Liefbroer, Aart C.; Schellekens. „Religion and Social Mobility in Nineteenth-Century The Hague“. *Sociology of Religion*. 2003. Nr. 64:2. P. 251, 255.

žemvaldžiai, kurie materialiai remdavo parapijas. Vokiečių kilmės žemvaldžiai dažniausiai rinkdavosi vokiečius pastorius, todėl latviams ir estams tarnybą parapijoje gauti buvo sunku⁹⁰. Tikėtina, jog tokie pasirinkimai ir sąlygos lėmė, jog daug pirmosios kartos estų intelektualų emigravo į Rusiją. L. Leppik pažymi, jog šis procesas tęsėsi iki pat 1917 m., o paskui emigravusiuosius neretai emigruodavo ir kiti⁹¹.

Nors Lietuvoje situacija buvo kitokia, tačiau Rusijos imperijoje buvo intelektualų ir iš Lietuvos, netgi iš Kražių gimnazijos. Pasak V. Rimkaus, Kražių gimnazijoje mokėsi Kazanės universiteto profesorius, graikų kalbos magistras Andrius Ugianskis⁹². Tačiau apie šį asmenį nėra daug duomenų. E. Žuravleva ir R. Mardanšina kartu su kolegėmis M. Kudrijavceva bei A. Chusainova analizavo papildomos edukacinės veiklos (*addictional education*) plėtrą Kazanės provincijoje XIX a. Viso to genezę autorės aptiko Kazanės imperatoriškojo universiteto tęstinėse veiklose (*extension activities*). Mokslininkės aiškina, kaip Kazanės universiteto profesūros tarptautinė patirtis ir entuziazmas leido plėtoti papildomą edukacinę veiklą⁹³.

Socialinio mobilumo tyrimuose įmanoma pritaikyti ir mikroistorijos metodologiją. Tai padarė Ukrainos istorikė O. Drach. Mokslininkė atskleidė, jog XIX a. pabaigoje, XX a. pradžioje Kijevo miesto patrauklumas paskatino miesto valdžią užtikrinti mokyklinio amžiaus vaikams švietimo prieinamumą. O. Drach per Kijevo gyventojos Daškos autobiografiją parodė specifinę mažas pajamas gaunančių miestiečių stačiatikių dukters išsilavinimo kelio trajektoriją. Daškos gyvenimo aplinkybės rodo aiškų ryšį tarp šeimos finansinių galimybių ir mergaitės ateities planų. Mažos prekybininkų šeimos pajamos lėmė dukters pradinio mokymosi utilitarizmą ir mokymąsi su pertraukomis. Mokslininkė atskleidė, jog įgimtas Daškos smalsumas, susiformavęs noras tobulėti lėmė, jog mergina įstojo mokytis į Kijevo-Podilskio moterų gimnaziją ir įgijo vidurinį išsilavinimą, kas buvo itin didelis pasiekimas mažas pajamas gaunančių Kijevo gyventojų dukters ugdymo trajektorijoje. O. Drach nuomone, išbandžiusi švietimo, kaip socialinio mobilumo kanalo, efektyvumą, absolventė svajojo netgi apie mokymąsi Kijevo moterų aukštesniųjų kursų medicinos skyriuje⁹⁴. Tokio pobūdžio tyrimai gali padėti atskleisti daug įvairialypių aspektų, ko dažnai negali masinio pobūdžio duomenų analizės apibendrinantys tyrimai.

⁹⁰ Leppik, Lea. „Social Mobility and Career Patterns of Estonian Intellectuals in the Russian Empire“. *Historical Social Research*. 2008. Nr. 2 (33). P. 12, 17.

⁹¹ Ten pat. P. 17.

⁹² Rimkus, Vaclovas. „Kražiai“. *Kelmės kraštas*. Vilnius: Atkula, 1997. P. 264.

⁹³ Zhuravleva, Evgenija; Mardanshina, Rimma et al. „Extension activities of Kazan Imperial University in the 19th century“. Published in *SHS Web of Conferences*. Vol. 37. P. 8.

⁹⁴ Drach, Oksana. „‘Life is Still ‘Lucky’’: Educational Trajectory of the average Kyivan woman in the modern era based on the autobiography“. *Київські історичні студії*. 2020. Nr. 2 (11). P. 29–37.

Socialinio karjeros mobilumo tyrimai neturėtų būti atsiejami nuo detalių visuomenės tyrimų, gilinantis į žmonių mobilumą luomo, turtingumo, vietovės atžvilgiu ir pan., nes tikėtina, šiek tiek išvardinti faktoriai galėjo turėti didelę įtaką asmenų karjeros socialiniam mobilumui. 1795–1850 m. Žemaitijos ir visos Lietuvos teritorijoje vykęs bajorų deklasacijos procesas, taip pat vertintinas kaip socialinio mobilumo reiškinys, galėjo turėti įtakos asmenų socialiniam karjeros mobilumui. Gyventojų mobilumo tyrimuose yra labai svarbūs masinio pobūdžio šaltiniai, tokie kaip metrikų knygos, parapijiečių sąrašai inventoriai ir kt. D. W. Sabean, tyręs giminystės ryšius Nekarhauzene 1700–1870 m.⁹⁵, taip pat naudojo masinio pobūdžio šaltinius, tokius kaip gimimo, santuokos ir mirties metrikų knygos, mokesčių ir žemės registrai, skolų ir pardavimo įgūdžiai bei kita. Naudodamas tokio pobūdžio šaltinius D. W. Sabean bandė atsakyti į visuotinės istorijos keliamus klausimą, ar visuotinai priimta Europos praeities samprata yra teisinga ir kokie buvo visuomenės perėjimo į modernią visuomenę specifiniai bruožai? Taip pat mokslininkas kėlė klausimą, kaip buvo kuriami ryšiai tarp šeimų šiuo pereinamu laikotarpiu. D. W. Sabean teigimu, turto pasiskirstymas negali būti paaiškintas be giminystės analizės. Anot tyrėjo, tas pats pasakytina apie namų ūkio struktūrą, darbo pasidalijimą ir valdžios dislokavimą. Tikėtina, jog tam tikri giminystės ryšiai arba kitokio pobūdžio ryšiai galėjo daryti įtaką ir asmenų socialiniam bei karjeros mobilumui. D. W. Sabean Nekarhauzeno gyventojus pasirinko tyrinėti neatsitiktinai. Istorikas ieškojo būtent Pietų Vokietijos kaimo, nes jau prieš šį tyrimą žinojo, kokio pobūdžio yra šių vietovių šaltiniai ir kas slypi šių vietovių archyvuose. Tyrėjui taip pat buvo svarbu, kad gyvenvietėje būtų plėtojama trilaukė sėjomaina ir būtų vykdoma mišri gyvulininkystė. Taip pat kaimas turėjo būti pakankamai didelis, kad tyrimo metu būtų galima atspindėti vietovės socialinį gyvenimą, bet ir pakankamai mažas, kad neapkrautų tyrėjo šaltiniais. D. W. Sabean pabrėžė, jog jis tyrė ne patį Nekarhauzeną, o Nekarhauzene. Panašiai, kaip ir C. Geertz, kuomet tyrė ne kaimą, o kaime ir taikė tirštojo aprašymo metodą. Remiantis šiais autoriais, būtina atkreipti dėmesį, jog ir šiame darbe bus tiriamos ne Kražių ir Užvenčio parapijos, ne Kražių ir Kolainių gimnazijos, bet Kražių ir Užvenčio parapijose ir Kražių ir Kolainių gimnazijose, kaip C. Geertz, kad atliktų kasdienio gyvenimo stebėjimą mažose vietovėse. Žinoma, praeities visuomenės stebėjimą ir aprašymą labai apriboja šaltiniai, todėl greičiausiai visiškas tirštas aprašymas bus neįmanomas. Tačiau statistinė masinių duomenų analizė, mikroistorinės prieigos ir tirštojo aprašymo sąsajos leidžia giliau pažvelgti ne tik į Kražių ir Užvenčio parapijų visuomenes, bet ir į bendrus regiono istorinius procesus, tokius kaip bajorų deklasacija ar visuomenės demokratėjimas ir modernėjimas.

⁹⁵ Sabean, David Warren. *Kinship in Neckarhausen, 1700 – 1870*. Cambridge university press. 1998.

Modernėjant visuomenei palaiptams keitėsi požiūris ir į švietimą. Tikėtina, jog XVIII a. pab. – XIX a. I pusės Kražių ir Užvenčio parapijų visuomenėse modernėjimo ženklų dar buvo nedaug. Tuo labiau, šiuo laikotarpiu dar nebuvo masinio švietimo, tačiau buvo šeimų, kurios siekė savo vaikus išleisti į mokslus. Kyla klausimas, kiek šeimų leido savo vaikus mokytis? Kiek vaikų leido mokytis ta šeima, kuri leido savo vaikus į mokslus? Kelinti šeimoje buvo tie vaikai, kurie siekė mokslo? Į pastarąjį klausimą pabandė atsakyti M. Clemp, Ch. Minns, P. Wallis ir J. Weisdorf tyrinėdami žmogiškojo kapitalo formavimąsi, migracijos ir gimimų sekos ryšį (socialines strategijas) XVII–XVIII a. Anglijoje⁹⁶. Mokslininkai nustatė nedidelį, bet reikšmingą ryšį tarp gimimų sekos, išteklių ir investicijų į žmogiškąjį kapitalą. Tyrėjai atskleidė, jog vyresnieji sūnūs buvo rečiau mokomi, o tie, kurie mokėsi, dažnai grįždavo į gimtąją parapiją, vesdavo ir sukurdavo naują namų ūkį. Tai, kaip tėvai nusprendavo savo vaikų ateitį, labai priklausė nuo papročių, ekonominių suvaržymų, gabumų ir demografinių įvykių, tokių kaip vieno iš tėvų ar abiejų tėvų mirtis bei brolių ar seserų mirtis. Anglijoje tėvų taikytas socialines strategijas labai veikė galiojęs primogenitūros principas, pagal kurį vyriausias sūnus turi paveldėti tėvų ūkį, o visi kiti turi rasti savo pragyvenimo šaltinį⁹⁷. M. Clemp su kolegomis šiuos ir kitus procesus tyrė taikydami sudėtingus skaičiavimus. Tad kiek panašus ir kiek specifinis šis procesas galėjo būti Kražių ir Kolainių parapijų namų ūkiuose?

⁹⁶ Clemp, Marc; Minns, Chris et al. „Family Investment Strategies in Pre-modern Societies: Human Capital, Migration, and Birth Order in Seventeenth and Eighteenth Century England“. *EHES Working Papers in Economic History*. 2012. Nr. 18. P. 1–42.

⁹⁷ Ten pat. P. 10, 11.

2. KRAŽIŲ IR UŽVENČIO PARAPIJŲ DEMOGRAFINĖ IR SOCIALINĖ STRUKTŪRA

Rašydama ir šiandien reikšmės dar nepraradusį savo veikalą apie XIX a. I pusės Lietuvos švietimo istorijos bruožus, istorikė Meilė Lukšienė knygos pradžioje aptarė to meto socialinę-ekonominę Lietuvos situaciją, į kurią įsigilinus galima daryti išvadą, jog skirtinguose regionuose ji buvo skirtinga⁹⁸. Sekant šios autorės įžvalgomis, tampa būtina įsigilinti į Kražių ir Užvenčio parapijų demografinės ir socialinės struktūros ypatumus.

2.1. Kražių ir Užvenčio parapijų ribų nustatymo problemos

Ankstesnių tyrimų metu buvo manyta, jog Kražių ir Užvenčio parapijos nebuvo kaimyninės. Tačiau tyrinėjant Užvenčio parapijos gyventojų namų ūkį ir socialinį mobilumą buvo atkreiptas dėmesys į 1845 m. Užvenčio RKB vizitaciją, pagal kurią Kražių ir Užvenčio parapijos turėjo net 24 varstų ribą. Ankstesnių tyrimų metu buvo laikomasi nuomonės, jog Užvenčio RKB vizitaciją sudaręs asmuo papasčiausiai suklydo arba nurašė duomenis nuo žymiai senesnės vizitacijos, kuri buvo sudaryta dar tais laikais, kuomet nebuvo įsteigta Karklėnų filija, kurios teritorija priklausė Kražių parapijai⁹⁹. Tačiau XVIII a. pab.–XIX a. I pusėje Kražių ir Užvenčio parapijos visgi tarpusavyje ribojosi. Remiantis 1821 m. ir vėlesnėmis Kražių RKB vizitacijomis matyti, jog netoli Užvenčio parapijai priklausiusių Pabutkalnio, Vrubliauščiznos (dab. Gudai) ir Meškuičių kaimų buvo Kražių parapijai priklausę Žukauščiznos (dab. Žukaičiai) ir Pabūtkalnio kaimai¹⁰⁰. Tačiau riba, skirianti minėtus kaimus, tikrai negali būti 24 varstų ilgumo. Tokio ilgio ribos Užvenčio RKB vizitacijose visgi iš tiesų minimos todėl, kad greičiausiai buvo nurašytos nuo kokių nors XVIII a. vidurio vizitacijų, kuomet dar nebuvo nei Karklėnų filijos, nei Pašilės parapijos, kuriai aptariamuoju laikotarpiu priklausė minėtoji filija. D. Klajumienė savo straipsnyje apie Karklėnų bažnyčią pristato istoriografijos nuomonių įvairovę apie tai, kada atsirado Karklėnų bažnyčia. Pasak straipsnio autorės, Užvenčio kraštotyrininkas V. Rimkus, vyskupas M. Valančius ir K. Misius su R. Šinkūnu laikėsi nuomonės, jog pirmoji Karklėnų bažnyčia buvo pastatyta 1767 m. ir buvo Kražių jėzuitų vienuolyno altarija. Tačiau B. Kviklys manė, jog pirmoji bažnyčia

⁹⁸ Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1970. P. 19–29.

⁹⁹ Giedrimas, Laurynas. *Užvenčio parapijiečiai 1836–1861 metais: kas jie ir kaip jie gyveno?* Šiauliai: Šiaulių spaustuvė, 2020. P. 32.

¹⁰⁰ *Kražių RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 225.

Karklėnuose buvo pastatyta 1768 m.¹⁰¹. Tačiau D. Klajumienė nesutinka nė su vienu pačios paminėtu autoriumi ir remdamasi archyviniais šaltiniais teigia, jog Karklėnuose jau 1766 m. stovėjo koplyčia arba nedidelė bažnytelė, kurios stogas jau buvo senas, o kadangi dokumente minima, jog stogas senas, tai D. Klajumienė padarė išvadą, jog minėta koplyčia ar bažnytelė buvo statyta dar XVIII a. I pusėje. Istorikė spėja, jog galbūt 1766 m. ta bažnytelė įgijo Kražių altarijos statusą¹⁰². D. Klajumienė taip pat patikslina ir laikotarpį, kada Karklėnų bažnyčia tapo Pašilės parapijos filija. Straipsnio autorė pristato, jog visi jau anksčiau minėti Karklėnų bažnyčios istorijos tyrinėtojai nurodė, jog bažnyčia Pašilės parapijos filija tapo 1773 m., kuomet buvo panaikintas jėzuitų ordinas. Tačiau autorė ir čia nesutinka su savo pirmtakais, nes pastebėjo, jog 1791 m. Karklėnų bažnyčia vis dar vadinama altarija, o filija pirmą kartą pavadinama tik 1805 m. vizitacijos akte¹⁰³.

Tačiau prieš bandant išsiaiškinti Kražių ir Užvenčio parapijų ribų pokyčius, dar reikėtų atkreipti dėmesį ir į Pašilės parapijos istoriją. Anot tos pačios D. Klajumienės, ankstyvų šaltinių, liudijančių Pašilės bažnyčios istoriją nėra, yra tik B. Kviklio ir V. Rimkaus istoriografiniai darbai, liudijantys, jog bažnyčia Pašilėje stovėjo net nuo XV a. vidurio¹⁰⁴. D. Klajumienė Pašilės bažnyčios istoriją pradeda nuo 1781 m. remdamasi 1801 m. šios bažnyčios inventoriumi¹⁰⁵. Anot autorės, Pašilės bažnyčia paprine tapo 1795 m., o iki tol buvo Kaltinėnų parapijos filija¹⁰⁶.

Tačiau D. Klajumienės tyrimai apima tik bažnyčias, jie neapima visų parapijų, o tuo labiau – jų ribų, todėl remiantis šiais tyrimais išlieka neaišku, kokioms parapijoms priklausė Karklėnų ir Pašilės teritorijos, kol šiose vietovėse nebuvo bažnyčių. Labai tikėtina, jog Karklėnų altarija iki kol tapo Pašilės parapijos filija, buvo Kražių parapijos dalis, nes tada tampa įmanoma paaiškinti, kodėl Užvenčio RKB vizitacijose, sudarytose XIX a. I pusėje, vis dar buvo nurodoma, kad Kražių ir Užvenčio parapijų riba buvo net 24 varstų ilgio. Tačiau niekur taip ir nebuvo nurodyta, jog Užvenčio parapija ribojosi su Pašilės parapija. Štai 1845 m. Užvenčio RKB vizitacijoje rašoma, jog Užvenčio parapija ribojasi su Šaukėnų parapija (18 varstų), Vaiguvos parapija (13 varstų), Kražių parapija (24 varstai), Pavandenės parapija (14 varstų) ir Luokės parapija (17 varstų)¹⁰⁷. Tačiau Užvenčio parapijos kaimynė Pavandenės parapija su Pašilės parapija

¹⁰¹ Klajumienė, Dalia. „Karklėnų Šv. apaštalo Baltramiejaus bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: VDA leidykla, 2008. P. 11.

¹⁰² Ten pat. P. 12.

¹⁰³ Ten pat. P. 11.

¹⁰⁴ Klajumienė, Dalia. „Pašilės Šv. Jurgio bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: VDA leidykla, 2008. P. 209.

¹⁰⁵ Ten pat.

¹⁰⁶ Klajumienė, Dalia. „Karklėnų Šv. apaštalo Baltramiejaus bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: VDA leidykla, 2008. P. 12.

¹⁰⁷ *Užvenčio RKB vizitacija. 1845 m.* LMAVB. F. 25-320. L. 2.

ribojosi. Pavandenės ir Pašilės parapijų riba buvo 14 varstų ilgio¹⁰⁸. Tačiau būtent Pavandenės parapiją panagrinėjus, kodėl XIX a. I pusės dokumentuose niekur nėra minima, jog Užvenčio parapija ribojosi su Pašilės parapija. Sudarius Pavandenės parapijos žemėlapi paaiškėjo, jog Pašilės parapija su Užvenčio parapija nesiribojo visai. Pietinė Pavandenės ir Pašilės parapijų riba turėtų būti vedama palei Pavandenės parapijai XIX a. I pusėje priklausiusius Burbiškių (dab. Didieji Burbiškiai), Užgirių, Labūnavos ir Užkalnių kaimus¹⁰⁹. Iš tiesų, būtent Pavandenės parapijos Užkalnių kaimas (piečiausias Pavandenės parapijos kaimas), turbūt buvo tas kaimas, kur susikirto net keturių parapijų ribos. Nuo šio Pavandenės parapijai priklausiusio kaimo į šiaurės vakarus plytėjo Pavandenės parapija, į pietvakarius – Pašilės parapija, į šiaurės rytus – Užvenčio parapija, o į pietryčius – Kražių parapija. Būtent Užkalniai, kartu su Labūnava, abu priklausę Pavandenės parapijai, skyrė Užvenčio parapiją nuo Pašilės parapijos. Pavandenės ir Kražių parapijos iš esmės nesiribojo, nes jas skyrė nedidelė sritis be kaimų, kuri nuo Užkalnių kaimo tęsėsi į pietryčius link Kražių parapijos. Tačiau tai dar nepaaiškina, kodėl 1845 m. Užvenčio RKB vizitacijoje buvo nurodyta tokia ilga Kražių ir Užvenčio parapijų riba. Į šį klausimą galėtų padėti atsakyti Vaiguvos parapijos istorija. Vaiguvos parapiją, kaip ir Pašilės parapiją, derėtų laikyti nesena parapija. Atrodo, Vaiguvos parapija netgi gimė panašiai, kaip ir Pašilės parapija. Istoriko M. Paknio teigimu, dar XVI a. Vaiguvos žemės užrašytos atskirai Kražių altarijai. 1748 m. Vaiguva jau minima kaip Kražių parapijos filija, o 1776 m. įkuriama Vaiguvos parapija¹¹⁰. Kadangi, Vaiguva anksčiau buvo Kražių filija, tai, matyt, visos XVIII a. Kražių ir Užvenčio parapijų ribos ilgis ir buvo 24 varstai. Vėliau, įkūrus Vaiguvos parapiją, buvo nustatytas Vaiguvos ir Užvenčio parapijų ribų ilgis, tačiau niekas taip ir nenustatė Kražių ir Užvenčio parapijų ribos ilgio. Jeigu Vaiguvos ir Užvenčio parapijų ribų ilgis buvo 13 varstų, tai tikėtina, kad tuomet Kražių ir Užvenčio ribos ilgis turėtų būti 11 varstų (24 – 13 = 11). Tad apibendrinant galima ištaisyti ankstesniuose tyrimuose darytą klaidą ir pasakyti, jog Kražių ir Užvenčio parapijos ribojosi, bet Užvenčio ir Pašilės parapijos nesiribojo, nes šias parapijas skyrė bent du įsiterpę Pavandenės parapijos kaimai. Turbūt situacija būtų buvusi kitokia, o ir ankstesniuose tyrimuose taikyta logika būtų buvusi teisinga, jei tokie Kražių parapijos kaimai, kaip Daukintiškė ar Pagiai, būtų buvę priskirti prie Karklėnų filijos, kuri šioms vietovėms buvo arčiau nei Kražiai, tačiau visgi ne artumas, o gyvenimas prie Kražių-Užvenčio kelio tikriausiai nulėmė, jog šių kaimų gyventojai vyko melstis ne į arčiau esančią Karklėnų bažnyčią, bet į tolimesnę bažnyčią Kražiuose.

¹⁰⁸ *Pavandenės RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 227. L. 408.

¹⁰⁹ *Pavandenės RKB vizitacija. 1828 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 235. L. 378.

¹¹⁰ Paknys, Mindaugas. „Vaiguvos Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: VDA leidykla, 2008. P. 281.

Tačiau dėl Kražių ir Užvenčio parapijų teritorijų yra dar keletas neaiškumų, kuriuos būtina čia aptarti. Iš tiesų, Užvenčio parapijos teritorijos ribos dabar jau yra daugmaž aiškios. Kražių ir Užvenčio parapijų riba dabar irgi jau aiški. Tačiau dar yra didelių neaiškumų dėl to, kur yra pietinė Kražių parapijos riba, o tiksliau, kaip buvo su Pakražančio filija.

2.2. Kražių ir Užvenčio parapijų gyvenvietės

Parapijų demografinę situaciją būtų sudėtinga išsiaiškinti prieš tai neatkreipus dėmesio į gyvenviečių tinklą, jo kaitą ir gyvenviečių dydį. Pasak kaimotyryninko M. Purvino, vienoje ar kitoje epochoje egzistavęs kurios nors teritorijos kaimų tinklas gali atskleisti daug dalykų apie tą teritoriją ir tuometinį žmonių gyvenimą bei veiklą tame plote¹¹¹. Todėl atkreipus dėmesį į tam tikras parapijų apgyvendinimo ypatybes, galima ieškoti apgyvendinimo ir namų ūkio struktūros santykio. Namų ūkis, tikėtina, darė įtaką tiek gyventojų socialiniam mobilumui, tiek gyventojų taikytoms socialinėms strategijoms. Jau minėtas M. Purvinas, sekdamas dar XX a. vid. išėivijoje dirbusiu Jurgiu Gimbutu ir jo plėtotu namotyros (tiria trobesius, jų detales ir pan.) mokslu, atkreipė dėmesį, jog siekiant visapusiškai ištirti kaimus, neužtenka apsiriboti tik trobesių tyrimu¹¹². Tad M. Purvinas, į Lietuvos mokslą įvedęs naują kaimotyros terminą, ėmėsi žymiai platesnių ne tik kaimų, bet ir vietovių raidos tyrimų. Svarbiausias kaimotyros šaltinis, anot M. Purvino, yra senoji kartografija. Kartografinius duomenis gali papildyti įvairūs istoriniai šaltiniai: inventoriai, gyvenviečių aprašymai, gyvenviečių sąrašai ir pan.¹¹³. M. Purvinas, tyrinėdamas kaimų tinklą, paprastai gilinas į labai ilgus laikotarpius. Kadangi šis tyrimas iš esmės apima tik XVIII a. pab. – XIX a. I pusę, tikru kaimotyryniu tyrimu būti nepretenduoja. Tačiau siekiant atskleisti Kražių ir Užvenčio parapijiečių gyventos erdvės ypatumus, dalį metodų panaudoti įmanoma.

Turimose Kražių ir Užvenčio parapijų vizitacijose ir parapijiečių sąrašuose esanti informacija apie parapijų gyvenvietes leidžia pažvelgti į aptariamojo laikotarpio parapijų kraštovaizdį. Tačiau į turimus šaltinius derėtų žvelgti labai kritiškai. Kražių parapijos gyvenvietės buvo surašytos 1821, 1827, 1828, 1829, 1831, 1838, 1841 m. vizitacijose ir 1844–1845 m. parapijiečių sąrašė, bet visi sąrašai, išskyrus 1841 m., buvo nurašyti nuo 1821 m. arba nuo dar kokios nors ankstyvesnės nežinomos vizitacijos, nežymiai pakeičiant tik vienos kitos gyvenvietės gyventojų skaičių. Tačiau 1841 m. vizitacijoje buvo pateikti nauji duomenys. Šioje vizitacijoje buvo

¹¹¹ Purvinas, Martynas. „Žiemgalos senųjų kaimų tinklo tyrimo problemos“. *Žiemgala*. 2017. Nr. 2. P. 10.

¹¹² Purvinas, Martynas. „Rytų Lietuvos senieji kaimai kaip kaimotyros objektas“. *Kultūros paminklai*. 2011. Nr. 16. P. 3.

¹¹³ Purvinas, Martynas. „Daujėnų valsčiaus kaimų tinklas ir jo raida XIX–XX a.“. *Žiemgala*. 2018. Nr. 2. P. 18.

surašyta ir žymiai daugiau smulkių gyvenviečių. Iš viso 1841 m. vizitacijoje buvo surašytos net 118 gyvenviečių, kai tuo tarpu 1821 m. vizitacijoje buvo surašytos tik 73. Minėtame 1844–1845 m. Kražių RKB parapijiečių sąrašė surašyti net 127 gyvenviečių gyventojai. Apie Užvenčio parapijos gyvenvietes informacijos yra 1820, 1821, 1827, 1828, 1839, 1841, 1842 m. parapijos vizitacijose ir 1848 m. parapijiečių sąrašė. Skirtingai negu Kražių RKB vizitacijų informacija, informacija apie Užvenčio parapijos gyvenvietes nebuvo aklaai nurašinėjama nuo pirmosios vizitacijos, tačiau akivaizdu, jog kai kurie duomenys buvo nurašyti, bet tuo pačiu gyvenviečių sąrašai buvo papildomi ir naujais duomenimis, todėl įmanoma atlikti detalią XIX a. I pusės Užvenčio parapijos gyvenviečių raidą. Išanalizavus turimus dokumentus galima teigti, jog laikui bėgant gyvenviečių daugėjo ir Užvenčio parapijoje, tačiau gyvenviečių nepadaugėjo tiek, kiek jų padaugėjo Kražių parapijoje. Štai 1820 m. Užvenčio parapijoje buvo 55 gyvenvietės, 1821 m. – 56, 1827 m. – 49, 1828 m. – 50, 1839 m. – 46, 1841 m. – 46, 1842 m. – 46, o 1848 m. surašant gyventojus, buvo surašytos 57 gyvenvietės. (Visų gyvenviečių sąrašą žr. priede Nr. 1.). Sunku pasakyti, kas lėmė, jog Kražių parapijoje laikui bėgant gyvenviečių labai padaugėjo, o Užvenčio parapijoje gyvenviečių buvo net sumažėję, bet vėliau vėl padaugėjo. Iš dalies tokią tendenciją gali lemti ir šaltinių pobūdis. Sudarant parapijiečių sąrašus galimai būdavo surašomos net labai mažos gyvenvietės, kurios, sudarant kitus šaltinius, galimai buvo laikomos šalia esančių didesnių gyvenviečių dalimis, tačiau taip galėjo ir nebūti.

Toliau analizuojant Kražių ir Užvenčio parapijų gyvenvietes, būtina atkreipti dėmesį į gyvenviečių dydį. Santykinai nedidelė parapijų teritorija jau sufleruoja, jog bent didesnioji dalis Kražių ir Užvenčio parapijų gyvenviečių buvo nedidelės. Gyvenvietės buvo grupuojamos remiantis K. Gukovskio statistiniais tyrimais¹¹⁴. Tačiau atsižvelgiant į Kražių ir Užvenčio parapijų gyvenviečių dydžio visumą, gyvenvietės buvo grupuojamos kiek kitaip. Gyvenviečių dydžio santykiui ištirti, visos Kražių ir Užvenčio parapijų gyvenvietės pagal dydį buvo sugrupuotos į 6 grupes. Pirmajai grupei buvo priskirtos gyvenvietės, turinčios nuo 1 iki 19 gyventojų, antrai grupei – nuo 20 iki 49, trečiai grupei – nuo 50 iki 99, ketvirtai grupei – nuo 100 iki 149, penktai grupei – nuo 150 iki 199, šeštai grupei buvo priskirtos visos gyvenvietės, kuriose gyveno virš 200 gyventojų. Taip sugrupavus visas gyvenvietes paaiškėjo, jog Kražių parapijoje 1821 m. daugiausiai buvo antro tipo gyvenviečių, tačiau jau 1841 m. daugiausiai buvo tiek antro, tiek pirmo tipo gyvenviečių, o jau 1844–1845 m. daugiausiai buvo pirmo tipo gyvenviečių, kuriose gyveno tik nuo 1 iki 19 žmonių. Vadinas, XIX a. I pusės kalvotas Kražių parapijos kraštovaizdis buvo nuklotas labai nedideliomis gyvenvietėmis, daugiausiai turinčiomis gerokai mažiau nei 50 gyventojų. Tarp

¹¹⁴ Prascevičiūtė, Laura; Trimonienė, Rita Regina. *Senosios Radviliškio rajono kaimų kapinės*. Šiauliai: Šiaulių universitetas. 2018. P. 14.

tokių mažų gyvenviečių itin įspūdingai turėjo atrodyti Kražių miestas, kuriame 1841 m. buvo net 600 gyventojų katalikų. Žinant, jog tuo metu Kražiuose taip pat gyveno daug žydų, galima drąsiai teigti, jog XIX a. I pusėje Kražiuose buvo daugiau gyventojų, negu kad yra dabar. Lyginant su kitomis parapijos gyvenvietėmis, Kražiai buvo tokia didelė gyvenvietė, kad net kitos gana didelės parapijos gyvenvietės turėjo atrodyti labai smulkios. Apskritai, Kražių parapijoje virš šimto gyventojų turinių gyvenviečių buvo vos 5, įskaičiuojant ir pačius Kražius, o pagal 1844–1845 m. sąrašą parapijoje buvo jau vos trys gyvenvietės, turėjusios virš šimto gyventojų.

Užvenčio parapijos kraštovaizdis buvo kitoks. Šioje parapijoje nebuvo vienos didelės dominuojančios gyvenvietės, nors daugelis Užvenčio parapijos gyvenviečių taip pat buvo smulkios, tačiau galima teigti, jog jos buvo stambesnės, nes 1820–1821 m. daugiausiai buvo gyvenviečių, turinčių nuo 20 iki 49 gyventojų. Tačiau, atrodo, apie 1827 m. parapijoje įvyko lūžis, nes nuo minėtų metų iki pat 1842 m. daugiausia buvo trečio tipo gyvenviečių, kuriose buvo nuo 50 iki 99 gyventojų, tačiau labai daug buvo ir antro tipo gyvenviečių, o 1848 m. antro tipo gyvenviečių buvo viena daugiau negu pirmo tipo gyvenviečių. Užvenčio parapijoje taip pat buvo daugiau gyvenviečių, turinčių šimtą ir daugiau gyventojų. Visą laikotarpį tokių gyvenviečių buvo 6, o 1848 m. – jau 7. Gali būti, jog gyvenviečių dydžio skirtumus labai nulėmė nevienoda Kražių ir Užvenčio parapijų geografija. Dar ankstesnių tyrimų metu buvo pastebėta, jog smulkios Užvenčio parapijos gyvenvietės telkėsi vakarinėje parapijos dalyje, kuri buvo kalvota¹¹⁵. Kadangi iš esmės visa Kražių parapija yra kalvota, buvo galima numanyti, jog parapijos gyvenvietės bus smulkios. Tačiau kodėl Kražių parapijoje taip žymiai laikui bėgant gyvenviečių padaugėjo, sunku pasakyti. Tai galėjo lemti ne tik geografinės sąlygos, bet ir žemėvaldos ypatumai ar dar kokios nors kitos priežastys. Iš dalies, galbūt, tai padės atskleisti iš šis tyrimas tuo labiau, kad turimi dokumentai leidžia pasekti daugelio abiejų parapijų gyvenviečių raidą.

Išanalizavus minėtas vizitacijas ir parapijiečių sąrašus paaiškėjo, jog visas gyvenvietes į keletą tipų galima suskirstyti ne tik pagal gyventojų skaičių, bet ir pagal gyvenviečių tipus. Aptariamuoju laikotarpiu Kražių ir Užvenčio parapijose egzistavo šie gyvenviečių tipai: miestas (*miasto*), miestelis (*miasteczko*), dvaras (*dwór, majątek, имъние*), palivarkas (*folwark*), bajorkaimis arba akalica (*okolica*), kaimas (*wieś, деревня*), užsienis (*zaścianek, застенюк*) ir apyrubė (*obręb, обруб*).

Miestų ir miestelių aptariamuosiose parapijose buvo nedaug. Tiek Kražių, tiek Užvenčio parapija turėjo po dvi miestu ir miesteliu vadinamas gyvenvietes. Išanalizavus turimas vizitacijas ir parapijiečių sąrašus susidaro įspūdis, jog sąvokos *miestas* ir *miestelis* dokumentuose

¹¹⁵ Giedrimas, Laurynas. *Užvenčio parapijiečiai 1836–1861 metais: kas jie ir kaip jie gyveno?* Šiauliai: Šiaulių spaustuvė, 2020. P. 34–35.

galėjo būti naudojamos kaip sinonimai. Tačiau yra dalykų, kurie verčia abejoti, jog šios sąvokos iš tiesų buvo sinonimai. Pagal 1821 m. Kražių RKB vizitaciją, Kražių parapijoje buvo Kražių miestas (*Miasto Krože*), turėjęs 421 gyventoją kataliką ir Pakražančio miestelis (*Miasteczko Pokrożecie*), kuriame gyveno 108 gyventojai katalikai¹¹⁶. Tuo tarpu tiek 1820, tiek 1821 m. Užvenčio parapijoje miestu vadinamų gyvenviečių nebuvo. Minėtais metais parapijoje buvo Užvenčio miestelis, 1820 m. turėjęs 135 gyventojus katalikus¹¹⁷, o 1821 m. turėjęs maždaug 223 gyventojus katalikus¹¹⁸ (tais metais gyventojų skaičius nurodytas kartu su dvaro gyventojų skaičiumi). Užvenčio parapijoje dar buvo ir Kolainių miestelis. Tiek 1820, tiek 1821 m. Kolainiuose buvo gerokai daugiau gyventojų negu parapijos centre Užventyje. 1820 m. Kolainiuose gyveno 370 gyventojų katalikų¹¹⁹, o 1821 m. – 332 gyventojai katalikai¹²⁰. Nors Kolainių gyventojų skaičius, ypač 1820 m., ne ką mažesnis už Kražių gyventojų skaičių, Kolainiai miestu nevedinami. Miestu Kolainiai greičiausiai nevedinami todėl, nes nemažą dalį gyventojų sutarė 1817 m. įkurtos karmelitų mokyklos mokiniai ir personalas. Minėtų metų vizitacijose parašyta, jog Kolainių miestelio gyventojų skaičius yra pateikiamas kartu su mokykla (*Chwałoynie Miasteczko i Szkoły*), tuo tarpu Kražių miesto gyventojų skaičius, galbūt, buvo pateiktas be mokyklos ir, beveik neabejotina, be kitų etninių ir konfesinių grupių gyventojų, nors turimi duomenys apie Kolainių gyventojų skaičių, ko gero, taip pat yra tik apie gyventojus katalikus. Nepaisant to, Kolainių miestelis vis tiek buvo gerokai didesnis, o dėl turimos gimnazijos, net ir gerokai svarbesnis už parapijos centrą Užventį. Drąsiai galima teigti, jog Kolainiai 1817–1835 m. išgyveno savo „aukso amžių“. Literatūros istorikės D. Petkevičiūtės teigimu, 1823–1827 m., Kolainiuose vyko dideli statybų darbai, greičiausiai labai pakeitę miestelio kraštovaizdį. Istorikė mini, jog 1823 m. buvo pastatytas jaučių sukamas malūnas, 1824 m. – degtinės varykla su plytomis išmūrytu žaizdru, 1826 m. – iš tašytų eglės rąstų išaugo didelis naujas pastatas, kuriame buvo kambariai samdiniams, ekonomui, šeimininkei ir nedidelės kamaraitės. Tačiau svarbiausia – 1827 m. – buvo išmūryta ir gerokai praplatinta Kolainių bažnyčia, kuri nuo pat fundatoriaus laikų (1750 m.) buvo vadinama tik koplyčia¹²¹. D. Petkevičiūtės gana romantizuotai aprašytą Kolainių kraštovaizdį, kuomet nuo kalno, ant kurio buvo Kolainiai, atsiverdavo puikus reginys: papėdėje vinguriuojanti Venta, netoli telkšojęs Tyklio ežeras, Vėžežeris ir miškai, dar labiau sustiprina autorės minimas, 1824 m. įveistas vaismedžių daigynas, kuriame buvo 73 vaismedžiai ir du apynynai, pasodinti tais pačiais 1824 ir 1825 m.¹²². Papildant D. Petkevičiūtės

¹¹⁶ *Kražių RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 225. L. 159v.–161.

¹¹⁷ *Užvenčio RKB vizitacija. 1820 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 223. L. 428v.

¹¹⁸ *Užvenčio RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 227. L. 417v.

¹¹⁹ *Užvenčio RKB vizitacija. 1820 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 223. L. 429.

¹²⁰ *Užvenčio RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 227. L. 418.

¹²¹ Petkevičiūtė, Danutė. *Laurynas Ivinskis*. Vilnius: Mokslas, 1988. P. 25.

¹²² Petkevičiūtė, Danutė. *Laurynas Ivinskis*. Vilnius: Mokslas, 1988. P. 25.

mintis galima pasakyti, jog XIX a. 2 ir 3 dešimtmečiai buvo ne tik dvasinio ir kultūrinio klestėjimo Kolainiuose laikas. Kolainiai stiprėjo ir kaip ūkinis-ekonominis centras.

Tuo tarpu parapijos centras Užventis greičiausiai ir atrodė žymiai prasčiau. Žiūrint į Miškinio publikuotą Užvenčio dvaro valdų planą, sudarytą maždaug apie 1820 m., vizualiai atrodo, jog Užventis savo struktūra mažai kuo skirėsi nuo gatvinio-rėžinio kaimo, mat daugelį amžių formavosi pagal linijinį planą¹²³. Parapinė bažnyčia, anot M. Paknio, buvo apgailėtinos būklės¹²⁴. Tik parapinėse kapinėse stovėjo, atrodo, dar visai nauja kapinių koplyčia, kuri jau minima 1820 m. vizitacijoje¹²⁵. Atrodo, Užventis ėmė keistis po 1827 m., kuomet klebono pareigas perėmė Jurgis Tvarijonavičius¹²⁶, o 1828 m. vizitacijoje Užventis jau vadinamas ne miesteliu, o miestu, turinčiu 249 gyventojus katalikus¹²⁷. Toliau, iki pat aptariamojo laikotarpio pabaigos, Užventis pamažu augo. Visai Užvenčio parapijai labai svarbūs 1835 m. Šiais metais buvo baigtas Užvenčio parapinės bažnyčios remontas. Bažnyčia buvo iš pagrindų perstatyta, išlaikant ankstesnės bažnyčios planą ir pagrindines medines konstrukcijas, virš presbiterijos iškilo bokštas ir trys bokšteliai kampuose¹²⁸. Tačiau Kolainiams šie metai buvo tragiški, nes buvo uždaryta karmelitų išlaikoma gimnazija ir tai lėmė, jog pamažu ėmė nykti ir pats Kolainių miestelis. Gimnazijos iškėlimas, atrodo, buvo labai skaudus smūgis ir Kražiams. Kražiai savo gimnazijos neteko 1844 m. gerokai vėliau, nei Kolainiai. Gimnazijos praradimą galima pajauti studijuojant 1844–1845 m. Kražių RKB parapijiečių sąrašą. Šiame sąrašė Kražiai vadinami jau ne miestu, o miesteliu, o suskaičiavus gyventojus paaiškėjo, jog Kražiuose liko gyventi 517 gyventojų¹²⁹, kai 1841 m. gyveno net 600¹³⁰. Gimnazijos netekimas Kražiams buvo ne tik kultūrinis, bet ir ekonominis smūgis, nes, anot Miškinio, Kražių žydai netgi buvo pasiryžę Kražių gimnaziją visiškai išlaikyti savo lėšomis, kad tik carinės Rusijos valdžia jos neiškeltų. Taip pat Kražių gimnazijos iškėlimas buvo ir didžiulė istorinė netektis, nes nutrūko ištisisus šimtmečius puoselėtos švietimo tradicijos.

Jau anksčiau buvo minėta, jog Kražių parapijoje dar buvo Pakražančio miestelis. Skirtingai nei Kolainiai Užvenčio parapijoje, Prakražantis, atrodo, Kražių parapijoje bent jau aptariamuoju laikotarpiu reikšmingo vaidmens nesuvaidino. Pakražančio miestelis buvo labai

¹²³ Miškinis, Algimantas. *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*. Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės, 2007. T. 3, kn. 2.

¹²⁴ Paknys, Mindaugas. „Užvenčio Šv. Marijos Magdalenos bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008. P. 269.

¹²⁵ *Užvenčio RKB vizitacija. 1820 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 223. L. 422v.

¹²⁶ Paknys, Mindaugas. „Užvenčio Šv. Marijos Magdalenos bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008. P. 269.

¹²⁷ *Užvenčio RKB vizitacija. 1828 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 235. L. 358.

¹²⁸ Paknys, Mindaugas. „Užvenčio Šv. Marijos Magdalenos bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008. P. 269.

¹²⁹ *Kražių RKB parapijiečių sąrašas. 1844–1845 m.* LVIA. f. 605. ap. 8. b. 51.

¹³⁰ *Kražių RKB vizitacija. 1841 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 256. L. 436.

mažas. Jame 1821 m. gyveno vos 108 gyventojai katalikai¹³¹, o 1841 m. Pakražantėje jau randame gyvenus tik 102 gyventojus¹³². Pakražančio miestelio gyventojų skaičius ir toliau mažėjo. Štai 1844–1845 m. Kražių RKB parapijiečių sąrašė galima suskaičiuoti tik 67 gyventojus, o Pakražančio dvare – 23¹³³.

Analizuojant Kražių ir Užvenčio parapijų gyvenvietes ir jų kaitą buvo pastebėtas vienas šiandieniniam žmogui tikriausiai neįprastas reiškinys, jog kai kurie kaimai ir akalicos buvo didesni už miestelius. Kuo skiriasi miestelis nuo kaimo buvo išaiškinusi Jūratė Kiaupienė. Pasak jos, miestelyje gyvena amatininkai, o kaime – valstiečiai. Į miestelių miesteliškumą šiame darbe dar bus gilinamasi analizuojant Kražių ir Užvenčio parapijų miestelėnų namų ūkį (apie miestelėnų ir valstiečių namų ūkio skirtumus ir Kražių išskirtinumą žr. trečiame poskyryje). Tačiau dabar dar reikia pažvelgti į kitų Kražių ir Užvenčio parapijų gyvenviečių paplitimą ir raidą. Pačiomis archaiškiausiomis Kražių ir Užvenčio parapijų gyvenvietėmis turbūt reikėtų laikyti akalicas (bajorkaimius). Kaimotyrininkas M. Purvinas pažymi, jog bajorkaimiai atspindi senesnių laikų palikimą¹³⁴. E. Vasiliauskas, remdamasis Z. Kiaupa, priduria, jog sodybos bajorkaimio erdvėje būdavo laisvai išsimėčiusios, o jose dažnai gyvendavo plikbajoriai, neturėję jiems priklausančių žmonių¹³⁵. Kražių parapijoje akalicų buvo žymiai daugiau negu Užvenčio parapijoje. Kai kurios Kražių parapijos akalicos gyventojų skaičiumi buvo labai didelės. Pavyzdžiui, Adomaičių akalicoje 1841 m. gyveno net 134 gyventojai¹³⁶. Iš viso, remiantis turimomis vizitacijomis ir parapijiečių sąrašu, galima suskaičiuoti 7 (8?) akalicas, kurios buvo Kražių parapijoje. Daugiausia Kražių parapijos akalicos telkėsi parapijos šiaurėje netoli tos vietos, kur parapija ribojosi su Užvenčio parapija. Toje vietovėje buvo Gorainių, Kepalių, Šaltropių, Vaišviliškių ir Žukauščiznos akalicos. Tiesa, Vaišviliškiai akalica vadinami tik 1844–1845 m. parapijiečių sąrašė. Kitos dvi gyventojų skaičiumi labai didelės – Adomaičių ir Budraičių – akalicos gyvavo į pietus nuo Kražių. Tuo tarpu Užvenčio parapijoje buvo tik viena – Pavyšnio – akalica. Ši akalica gyvavo parapijos pietinėje-pietvakarinėje dalyje, netoli Kražių parapijos ribos ir buvo netoli Kražių parapijai priklausiusių Kepalių, Šaltropių ir Žukauščiznos akalicų. Tačiau tai, jog Pavyšnis buvo akalica, yra minima tik nuo 1827 m., kuomet ten gyveno 66 gyventojai¹³⁷. Tačiau 1821 m. vizitacijoje yra minimas

¹³¹ *Kražių RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 225. L. 159v.–161.

¹³² *Kražių RKB vizitacija. 1841 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 256. L. 435.

¹³³ *Kražių RKB parapijiečių sąrašas. 1844–1845 m.* LVIA. f. 605. ap. 8. b. 51.

¹³⁴ Purvinas, Martynas. „Daujėnų valsčiaus kaimų tinklas ir jo raida XIX–XX a.“. *Žiemgala*. 2018. Nr. 2. P. 23.

¹³⁵ Vasiliauskas, Ernestas. „Medvilionių dvaras: nuo bajorkaimio iki kultūros židinio“. *Liaudies kultūra*. 2016. Nr. 3. P. 58.

¹³⁶ *Kražių RKB vizitacija. 1841 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 256. L. 436.

¹³⁷ *Užvenčio RKB vizitacija. 1827 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 231. L. 388v.

Pavyšnio kaimas su dvaru (*Wieś Powisznie z Dworem*)¹³⁸, o 1820 m. minimas tik Pavyšnio kaimas (*Powisznie Wieś*)¹³⁹. Pagal šiuos dokumentus išeitų, jog prie buvusio Pavyšnio kaimo atsirado dvaras, kuris vėliau pavirto akalica. Tačiau ar taip galėjo būti? E. Vasiliauskas atrado, kaip laikui bėgant akalica galėjo išaugti į dvarą¹⁴⁰, tačiau atvirkštinis procesas kažin ar įmanomas. Greičiausiai buvo taip, kad sudarant 1820 m. vizitaciją didelis dėmesys į gyvenvietės tipą nebuvo kreipiamas, nes beveik visos gyvenvietės toje vizitacijoje yra vadinamos *wieś*. Dar būtų galima atkreipti dėmesį į tai, kad žodis *wieś* dokumente yra parašytas po žodžio *Powisznie*, nors įvardijant daugelį kitų kaimų pirma buvo rašoma žodis *wieś*, o po to – gyvenvietės pavadinimas. Tad gali būti, jog vizitaciją sudaręs asmuo abejojo, kaip tiksliau reikėtų pavadinti Pavyšnio gyvenvietę. Tai, jog prie Pavyšnio buvo nurodytas dvaras, galbūt reiškia, jog akalicoje gyveno bajoras, turėjęs aukštesnį statusą, negu kiti akalicų bajorai. Be to, labai tikėtina, jog patys akalicų bajorai savo gyvenamą vietą, galbūt, taip pat buvo linkę vadinti dvaru. Štai bajorės Malvinos Petkevičiūtės priešsantuokinėje apklausoje, sudarytoje 1853 m., nurodyta, kad jaunoji gyvena Barakauščiznos dvare, kuris yra Pavyšnyje¹⁴¹. Tad tikėtina, jog bajorų sodyba, vadinta Barakauščizna, ir buvo tas dvaras, kuris 1821 m. ir buvo paminėtas prie Pavyšnio kaimo.

Tiek Kražių, tiek Užvenčio parapijoje buvo nemažai įvairaus dydžio dvarų ir palivarkų. Laikui bėgant Užvenčio parapijoje dvarų padaugėjo. Taip nutiko todėl, kad išsidalijo parapijoje buvęs gana didelis Želvių dvaras, kuriam pagal 1817–1818 m. baudžiauninkų sąrašą priklausė Želvių, Daugėnų, Užvarmio ir Čiotiškių kaimai¹⁴². Tada, kada buvo sudarytas šis sąrašas, Želvių dvaras priklausė Gruževskių giminei. Dvarą Jonas Gruževskis nusipirko dar 1586 m. iš Mikalojaus Maškovskio¹⁴³. Kadangi Užvenčio RKB vizitacijos buvo pildomos palyginti kruopščiai, galima atsekti visą Želvių dvaro išsidalijimo procesą, vykusį XIX a. I pusėje. Kodėl Želvių dvaras išsidalijo, kol kas, dar negalima tiksliai pasakyti, tačiau galima numanyti, jog tai gali būti susiję su dvaro paveldėjimu. Pirmuosius pokyčius Želvių dvaro teritorijoje galima pastebėti dar 1827 m., kuomet prie Čiotiškių kaimo jau yra minimas palivarkas¹⁴⁴. Nuo 1839 m. palivarkas prie Čiotiškių jau yra vadinamas Cedroniškės palivarku¹⁴⁵, o 1848 m. Užvenčio RKB parapijiečių sąrašė jau yra

¹³⁸ *Užvenčio RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 227. L. 418.

¹³⁹ *Užvenčio RKB vizitacija. 1820 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 223. L. 429.

¹⁴⁰ Vasiliauskas, Ernestas. „Medvilionių dvaras: nuo bajorkaimio iki kultūros židinio“. *Liaudies kultūra*. 2016. Nr. 3.

¹⁴¹ *Užvenčio RKB priešsantuokinės apklausos metrikų knyga. 1852–1863 m.* UBA. L. 27.

¹⁴² *Želvių dvaro baudžiauninkų ir jų kaimų sąrašas nuo 1817 m. rugpjūčio 1 d. iki 1818 m. liepos 21 d.* LMAVB. F. 37-1725.

¹⁴³ Drungilas, Jonas. „Jono Gruževskio archyvo registravimas (XVI a. pab.–XVII a. pr.)“. *Istorijos šaltinių tyrimai*. 2008. T. 1. P. 252, 258.

¹⁴⁴ *Užvenčio RKB vizitacija. 1827 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 231. L. 388.

¹⁴⁵ *Užvenčio RKB vizitacija. 1839 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 249. L. 327.

minimas Čiotiškių dvaras¹⁴⁶. Prie Užvarmio kaimo dvaras yra minimas 1839 m.¹⁴⁷. Tačiau 1836 m. Užvarmis dar priklausė Želvių dvarui, nes tais metais bajorai Jonas ir Julija Golšanskiai iš bajoro Antano Liutkevičiaus pirko žemės sklypą, kuris buvo Želvių dvarui priklausiusiam Užvarmio kaime¹⁴⁸. Taip nuo Želvių dvaro ilgainiui atsiskyrė Čiotiškių ir Užvarmio dvarai. Analizuojant turimus duomenis apie Užvenčio parapijoje buvusius dvarus pavyko pastebėti, jog parapijoje buvo bent pora dvarų, kurie tapo palivarkais. Taip nutiko Čekaičių ir Dirvonėlių dvarams. Atrodo, 1820 m. Čekaičių ir Dirvonėlių dvarų net nebuvo. Pagal tų metų Užvenčio RKB vizitaciją, buvo tik neaišku kam priklausę Čekaičių ir Dirvonėlių kaimai. Prie Čekaičių dvaras minimas jau 1821 m., o prie Dirvonėlių – 1827 m. Tačiau vėliau Čekaičių palivarko gyventojų skaičius buvo pateikiamas kartu su Šiparių kaimo gyventojų skaičiumi. Čekaičių palivarkas su 9 žmonėmis vėl atskirai minimas tik 1848 m. Užvenčio RKB parapijiečių sąrašė¹⁴⁹. Be minėtų dvarų ir palivarkų visą aptariamąjį laikotarpį Užvenčio parapijoje taip pat gyvavo Kentralių, Spyglių, Guravos, Šlumpių, Užvenčio dvarai ir Kolainių valstybinis dvaras, suformuotas 1847 m. carinei Rusijai nusavinus Kolainių karmelitų vienuolyno žemes. Pastaroji valda turėjo du – Pabutkalnio ir Zacyžos – palivarkus. Zacyžos palivarkas buvo įkurtas aptariamuoju laikotarpiu, t. y. 1821 m., kuomet tuometis Kolainių vienuolyno prioras Feliksas Pakulevičius nusprendė panaikinti Kuisių kaimą ir į jo vietą atkelti palivarką iš Gaušiūnų (dab. Gaušynai), buvusių Pavandenės parapijoje¹⁵⁰. Gali būti, jog Kolainių vienuolyno valdose buvo ir dar vienas – Palonių – palivarkas, tačiau šis palivarkas minimas tik 1848 m. Užvenčio RKB parapijiečių sąrašė¹⁵¹. Užvenčio dvaras taip pat turėjo palivarkų. Šiam dvarui priklausė Girnikų palivarkas. Labai tikėtina, jog šis palivarkas, kaip ir Zacyža, taip pat buvo įkurtas aptariamuoju laikotarpiu. Tiek 1820, tiek 1821 m. yra minimas tik Girnikų kaimas, o jau 1827 m. yra minimas Girnikų palivarkas prie Kuršų kaimo¹⁵². Ankstesniame tyrime buvo kelta Girnikų gyvenvietės priklausomybės problema. Anąkart buvo keltas klausimas, ar Girnikai tikrai priklausė Užvenčio dvarui, nes Kolainių valstybinio dvaro dokumentuose taip pat buvo aptikta įrodymų, jog Girnikai priklausė Kolainių valstybiniam dvarui¹⁵³. Vykdam ankstesnį tyrimą, kaimas buvo suvokiamas daugiau kaip taškinis objektas žemėlapyje ar statistinis vienetas su tam tikru gyventojų skaičiumi. Turint tik tokį suvokimą gali būti sunku atsakyti į daugelį klausimų.

¹⁴⁶ *Užvenčio RKB parapijiečių sąrašas. 1848 m.* UBA. Lapai nenumeruoti.

¹⁴⁷ *Užvenčio RKB vizitacija. 1839 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 249. L. 327.

¹⁴⁸ *Antano Liutkevičiaus žemės sklypo, esančio Užvarmyje, pardavimo aktas Jonui ir Julijai Golšanskams. 1836 m.* LVIA. f. 1282. ap. 1. b. 10745.

¹⁴⁹ *Užvenčio RKB parapijiečių sąrašas. 1848 m.* UBA. Lapai nenumeruoti.

¹⁵⁰ *Kolainių karmelitų vienuolyno vizitacija. 1839 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 250. L. 99.

¹⁵¹ *Užvenčio RKB parapijiečių sąrašas. 1848 m.* UBA. Lapai nenumeruoti.

¹⁵² *Užvenčio RKB vizitacija. 1827 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 231. L. 388.

¹⁵³ Giedrimas, Laurynas. *Užvenčio parapijiečiai 1836–1861 metais: kas jie ir kaip jie gyveno?* Šiauliai: Šiaulių spaustuvė, 2020. P. 36, 37.

Pasak M. Purvino, kaimotyroje svarbu suvokti, kad kaimas yra ne tik „taškinis objektas“, bet ir tam tikras teritorinis darinys, kuriuose labai svarbūs ir erdviniai aspektai¹⁵⁴. Tai įsisąmoninus, galima logiškai paaiškinti, kaip tas pats kaimas gali priklausyti dviem skirtingoms valdoms. 1789 m. Užvenčio dvaro inventoriuje yra minimas nedidelis, vos tris dūnus turintis Girnikų kaimas¹⁵⁵. Prie šio, Užvenčio dvarui priklausiusio, kaimo kažkuriuo tai metu atsirado bent pora užsienių, kurie vėliau pateko Kolainių karmelitų nuosavybėn. Taip galima teigti, nes Kolainių valstybinio dvaro geometriniame inventoriuje minimi duje Girnikai¹⁵⁶, kurie kitame tų pačių metų inventoriuje vadinami užsieniais, kurių viename gyveno nelaisvo valstiečio, o kitame – atsargos kareivio (buvusio rekrūto) šeima¹⁵⁷. Tuo tarpu Girnikų kaime, kuris ir toliau priklausė Užvenčio dvarui, tarp 1821 ir 1827 m. buvo įkurtas palivarkas, kuris dvarui priklausė iki pat XX a. I pusės.

Užvenčio parapijos dvarų ir palivarkų sistemos raida atrodo sudėtinga, o be to, joje vis dar lieka daug įvairių klausimų. Ne ką paprastesnė, o galbūt, net žymiai sudėtingesnė buvo Kražių parapijos dvarų ir palivarkų sistema, užmenanti labai daug mįslių ir užduodanti daug sunkiai atsakomų klausimų. Pagal 1821 m. Kražių parapijos vizitaciją, parapijoje buvo nemažai dvarų ir palivarkų. Minėtame dokumente minimas Anovo dvaras, Ganyprovos dvaras, Kalnyčios palivarkas, Obelyno palivarkas, Plumpių dvaras, Plūščių dvaras, Rombartiškės dvaras ir Savietiškių dvaras¹⁵⁸. Tačiau tų metų vizitacijoje yra minima dvarų, turinčių tą patį pavadinimą. Pavyzdžiui, du kartus yra paminėtas Antrasis Plūščių dvaras. Gali pasirodyti, jog du kartus tas pats dvaras buvo paminėtas per klaidą, tačiau pirmajame Antrajame Plūščių dvare minima buvus vieną dūmą su 37 gyventojais, o kitame Antrajame Plūščių dvare taip pat buvo vienas dūmas, bet tik su 20 gyventojų¹⁵⁹. Tad iš tikrųjų, Kražių parapijoje buvo du Plūščių dvarai, matyt, susidarę kadaise dalijantis Plūščių dvarui. Deja, skirtingai negu kad Želvių dvaras kai dalijosi, du atskiri Plūščių dvarai neįgijo savų pavadinimų, todėl tyrinėjant šaltinius, nėra lengva atskirti šiuos dvarus. Nepaisant to, vienas Plūščių dvaras buvo išskirtinis, nes jame gyveno pats Raseinių apskrities bajorų ir kavalerijos vadovas Adolfas Pšeciševskis su žmona Elvyra, dukra Adolfina ir giminaičiais¹⁶⁰. Pasak lenkų istoriko G. Błaszczyk, A. Pšeciševskis buvo pats turtingiausias Žemaitijos žemvaldys, turėjęs virš 2500 valstiečių vyrų sielų¹⁶¹. Tuo tarpu Ganyprovos dvaro šeimnininkas buvo žymiai neturtingesnis. 1821 m. vizitacijoje nurodoma, jog iš viso Ganyprovos dvarui priklausė 60 dūmų su 321

¹⁵⁴ Purvinas, Martynas. „Daujėnų valsčiaus kaimų tinklas ir jo raida XIX–XX a.“. *Žiemgala*. 2018. Nr. 2. P. 17.

¹⁵⁵ *Užvenčio dvaro inventoriūs. 1789 m.* LMAVB. F. 37-5395. L. 3.

¹⁵⁶ *Kolainių valstybinio dvaro geometrinis inventoriūs. 1847 m.* LVIA. f. 525. ap. 2. b. 4035. L. 1.

¹⁵⁷ *Kolainių valstybinio dvaro inventoriūs. 1847 m.* LVIA. f. 525. ap. 2. b. 4036. L. 38, 50.

¹⁵⁸ *Kražių RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 225. L. 159v.–161.

¹⁵⁹ *Kražių RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 225. L. 161.

¹⁶⁰ *Kražių RKB parapijiečių sąrašas. 1844–1845 m.* LVIA. f. 605. ap. 8. b. 51. L. 146, 146v.

¹⁶¹ Błaszczyk, Grzegorz. *Herbarz szlachty żmudzkiej*. Warszawa, T. 3. P. 649.

žmogumi¹⁶². Tačiau su Ganyprovos dvaru yra panaši problema, kaip ir su Plūščių dvaru. Keletoje šaltinių yra minimi taip pat du Ganyprovos dvarai, buvę Kražių parapijoje. 1844–1845 m. Kražių RKB parapijiečių sąrašė nurodoma, jog vienas Ganyprovos dvaras priklausė Baikovskiui, bet tą dvarą valdė ir jame gyveno Kazimietas Žilevičius su šeima¹⁶³. Tuo tarpu, kam priklausė kitas Ganyprovos dvaras, sąrašė nenurodyta, bet yra surašytas bajoro Ipolito Tiškevičiaus valdomas namų ūkis¹⁶⁴.

Tyrinėjant Kražių parapijos dvarus ir palivarkus buvo pastebėtas keistas reiškinys. Skirtingai nei Užvenčio parapijoje, Kražių parapijoje laikui bėgant labai išaugo dvarų ir palivarkų skaičius. Kyla įtarimas, jog toks vaizdas atlikus šaltinių analizę susidarė todėl, kad 1821 m. Kražių RKB vizitacijoje nebuvo surašytos visos parapijai priklausiusios gyvenvietės. Tačiau yra nemažų skirtumų netgi tarp 1841 m. vizitacijoje pateiktų duomenų ir tarp 1844–1845 m. parapijiečių sąrašo duomenų. Pavyzdžiui, 1841 m. vizitacijoje yra minima 11 dvarų ir 14 palivarkų, o 1844–1845 m. Kražių RKB parapijiečių sąrašė buvo surašyti 19 dvarų ir 9 palivarkų gyventojai. Būtų galima daryti išvadą, jog sąrašų sudarinėtojai nelabai skyrė dvarą nuo palivarko, nes kai kada pasitaiko, jog viename dokumente vietovė vadinama palivarku, o kitame – jau dvaru. Tačiau taip teigti negalima, nes skaičiuojant aritmetiškai nuo 1841 m. iki 1844–1845 m. padaudėjo trimis gyvenvietėmis palivarku arba dvaru vadinamomis gyvenvietėmis. Gali būti, jog dėl tam tikrų, kol kas nežinomų, procesų, vykusių Kražių parapijos žemėvaldoje, sparčiai augo palivarkų skaičius, kurie vėliau tapdavo dvarais. Tačiau tokia interpretacija visiškai pasitikėti negalima, nes reikėtų atlikti atskirą Kražių parapijos žemėvaldos tyrimą, kuris padėtų nustatyti priežastis, kodėl taip sparčiai kito parapijos gyvenviečių skaičius ir jų tipai.

Tačiau dėmesį labai priverčia atkreipti Kražių parapijoje mažėjęs gyvenviečių, vadinamų kaimais, skaičius. Jeigu 1841 m. Kražių parapijoje buvo net 78 kaimais vadinamos gyvenvietės, tai jau 1844–1845 m. buvo tik 63 kaimai. Tai pastebėjus peršasi išvada, jog žinant, kad Kražių parapijoje vyravo labai nedideli kaimai, galbūt galima teigti, jog dėl kol kas neaiškių priežasčių parapijoje prasidėjo ir vyko dvarų valdų išsmulkėjimo procesas, paskatinęs kaimų vietoje kurtis naujus dvarus. Be to, galėjo būti ir taip, jog tam tikri ekonominiai procesai skatino kurtis naujus palivarkus ir dvarus. Tačiau tada kodėl Užvenčio parapijoje dvarų ir palivarkų skaičius padidėjo labai nežymiai. Tačiau, kita vertus, vis tiek padidėjo. Be to, Užvenčio parapijoje galima netgi detalčiau atsekti palivarkų kūrimo procesą, žinant, kaip Kolainių karmelitų vienuolyno teritorijoje atsirado Zacyžos palivarkas, o Užvenčio dvaro žemėse – Girninkų palivarkas. Palivarkinis

¹⁶² *Kražių RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 225. L. 161.

¹⁶³ *Kražių RKB parapijiečių sąrašas. 1844–1845 m.* LVIA. f. 605. ap. 8. b. 51. L. 146.

¹⁶⁴ Ten pat.

ūkis Žemaitijoje, kur buvo Kražių ir Užvenčio parapijos, valstybinėse ir bažnytinėse žemėse ėmė plėtotis vėlai, dėl to visas regionas labai išsiskyrė iš viso Vidurio Europos regiono, kur plytėjo lažinis-palivarkinis ūkis¹⁶⁵. Tačiau XVI a. II pusėje Kražių valsčiuje jau buvo Ganyprovos (1595 m.), Išlinų (1595 m.) ir Savietiškių palivarkai¹⁶⁶, bet XIX a. I pusės dokumentuose yra minimas tik Išliniškės kaimas ir Savietiškių dvaras (neskaitant viso to, kaip įvairiai dokumentuose yra minima Ganyprova). Tai, ar iš tiesų, ir kodėl didėjo dvarų ir palivarkų skaičius, galbūt pavyktų nustatyti bandant susieti priklausomumo (*dependency*), pasaulio sistemų (*world systems theory*) ir prekariato (*concept of the precariat*) teorijas su kaimo restruktūrizavimo metodu (*rural restructuring approach*), kaip tai padarė vengrų geografai G. Mikle, tirdamas Vengrijos dvarų gyvenviečių raidą¹⁶⁷ (apie tai plačiau bus kalbama nagrinėjant namų ūkio struktūros ir dydžio sąsajas su gyvenvietės tipu.).

Nagrinėjant dvarus ir palivarkus buvo atkreiptas dėmesys, jog Kražių parapijoje laikui bėgant sumažėjo kaimų. Užvenčio parapijoje taip pat mažėjo kaimu vadinamų gyvenviečių. Čia labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog kaimų skaičiaus sumažėjimą galėjo lemti ne tik šaltinių netikslumai, kaimų virtimas dvarais ir palivarkais, bet naujų gyvenviečių tipų atsiradimas. Tiesa sakant, greičiausiai nauji gyvenviečių tipai Kražių ir Užvenčio parapijose aptariamuoju laikotarpiu neatsirado, o tiesiog imami minėti vėlesniuose šaltiniuose, kurie buvo sudaromi tiksliau. Čia kalba eina apie nedideles gyvenvietes – apyrbes ir užsienius – kurie gana dažnai šaltiniuose, galbūt, buvo laikomi tiesiog kaimų dalimis, todėl atskirai neminimi. Kalbant apie apyrbes ir užsienius taip pat reikia atkreipti dėmesį, jog net ir lyginant šių tipų gyvenvietes, buvo skirtumų tarp Kražių ir Užvenčio parapijų. Pavyzdžiui, Kražių parapijos dokumentuose nėra minimas nė vienas užsienis, tačiau šios parapijos apyrbės pradamos minėti jau 1841 m. vizitacijoje, kai tuo tarpu Užvenčio parapijoje apyrbės imamos minėti tik 1848 m. parapijiečių sąrašė. Be to, apyربيų Užvenčio parapijoje taip pat buvo daugiau, nors abejose parapijose šio tipo gyvenviečių nebuvo labai daug, be to, gyventojų skaičiumi tai buvo nedidelės gyvenvietės. Tačiau Užvenčio parapijoje buvo viena išskirtinė gyvenvietė, vadinta užsieniu. Tai Šlapgirė. Ankstesnių tyrimų metu Šlapgirė buvo vadinama akalica dėl savo padrikos struktūros¹⁶⁸. Tačiau dokumentuose Šlapgirė yra vadinama lenkišku *zaścianek* arba rusišku *застенок* terminu, kas reikštų užsienį. Tačiau bent jau Kolainių

¹⁶⁵ Skurdauskienė, Jolanta. „Privatūs palivarkai Žemaitijoje XVI a. antroje pusėje: arealas ir steigimo tendencijos“. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. 2009. Nr. 55. P. 106.

¹⁶⁶ Ten pat. P. 107, 108.

¹⁶⁷ Mikle, György. „Long-term transformation of Hungarian manors: The relevance of the rural restructuring approach and the concept of the precariat“. *Journal of Rural Studies*. 2020. Nr. 77. P. 105.

¹⁶⁸ Giedrimas, Laurynas. *Užvenčio parapijiečiai 1836–1861 metais: kas jie ir kaip jie gyveno?* Šiauliai: Šiaulių spaustuvė, 2020. P. 150. Knygos autorius jau rengdamas šią knygą ėmė abejoti, kaip derėtų vadinti Šlapgirę, todėl knygos priede, kur pateiktas gyvenviečių sąrašas, Šlapgirė liko pavadinta akalica.

valstybinio dvaro inventoriuose galima pastebėti, jog terminui *застенок* yra kaip sinonimas vartojamas terminas *хутор*, reiškiantis viensėdį. Nepaisant to, Šlapgirė buvo ne šiaip sau viensėdis, bet net septynių viensėdžių grupė, kurių pirmajame ir ketvirtajame gyveno smulkiųjų bajorų, o antrame, penktame, šeštame ir septintame – valstiečių baudžiauninkų šeimos¹⁶⁹. Liko nepaminėta tik tai, kas gyveno trečiajame viensėdyje. Sunku pasakyti, kaip tokio tipo gyvenvietė galėjo susiformuoti. Savo padrika struktūra gyvenvietė tikrai primena akalica, tačiau, Šlapgirė, galbūt, buvo paprastas kupetinis kaimas, niekada taip ir nepatyręs Valakų reformos.

Sunku įsivaizduoti, kaip aptariamuoju laikotarpiu galėjo atrodyti Šlapgirės viensėdžiai, o be to, gyvenvietės jau senokai nebėra (likusi viena, apleista, seniai negyvenama sodyba su senoviška krosnimi). Tačiau ir XVIII a. pab. – XIX a. I pusėje kai kada, atrodo, kaimai imdavo ir kažkur pradingdavo. Tokių atvejų fiksuota tiek Kražių, tiek Užvenčio parapijose. Atrodo, Kražių parapijoje laikui bėgant išnyko 6 gyvenvietės. Laikui bėgant šaltiniuose nebebuvo minimas Anovo dvaras, Antrieji Brukaliai. Padegiai, Antrieji Paplūščiai ir Antrieji Plūščiai ir Antroji Slabada. Tuo tarpu Užvenčio parapijoje neliko Dangvietų, Kalniškės, Kuisių, Pajunkilio, Šiaudynės ir Verpšiškės gyvenviečių. Gali būti, jog kai kurios gyvenvietės tiesiogiai neišnyko, bet pakeitė pavadinimą ar pan.

Būtent toks buvo Kražių ir Užvenčio parapijų kraštovaizdis, nusėtas įvairių, dažniausiai smulkių įvairaus dydžio gyvenviečių, į kurias atkreipti dėmesį itin svarbu, nes geografinės sąlygos neabejotinai darė įtaką to meto ir tos vietos gyventojų gyvenimui.

2.3. Klimato poveikis Kražių ir Užvenčio parapijų demografijai

Klimatas, kaip ir gamtinės sąlygos, neabejotinai darė įtaką parapijų gyventojų gyvenimui ir netgi kai kuriems istoriniams procesams. Tai, jog orų ir klimato pokyčiai tikrai darė įtaką aptariamojo laikotarpio gyventojų demografijai, puikiai iliustruoja mokslininkų S. Scott ir C. J. Duncan pateiktas vargingos Anglijos kaimo šeimos pavyzdys, kuri net ir po 1841 m. 65 proc. savo biudžeto išleisdavo duonai. Tokios šeimos maitinimosi lygis labai jautriai reaguodavo į reguliarius grūdų kainų svyravimus¹⁷⁰, o grūdų kainos labai priklausė nuo grūdų derliaus, kuris priklausė nuo orų. Klimato ir orų poveikį istorinei demografijai iširti nėra lengva. Visų pirma, trūksta tikslių gimimų ir mirimų registrų, be to, ne visada tikslūs gali būti duomenys ir apie, orus, vyravusius prieš maždaug du šimtus metų. Nepaisant to, net ir turimi duomenys apie orus ir klimato

¹⁶⁹ *Kolainių valstybinio dvaro inventoriūs. 1847 m.* LVIA. f. 525. ap. 2. b. 4036. L. 27v.–28v., 49.

¹⁷⁰ Scott, Susan; Duncan, C. J. „Malnutrition, Pregnancy and Infant Mortality: A Biometric Model“. *Journal of Interdisciplinary History*. XXX:I (Summer, 1999). P. 39–41.

pokyčius realios konkrečių vietovių situacijos gali neatspindėti, nes orai skirtingose vietovėse neretai skirdavosi. Apie tai, kokie orai vyravo XIX a. I pusėje, duomenų pateikia T. Bairašauskaitė. (žr. priedą Nr. 2.). Bairašauskaitė atkreipė dėmesį, jog XVIII a. pab.–XIX a. I pusėje klimatas buvo ekstremalus. Vyravo didžiuliai temperatūrų nuokrypiai nuo nustatytų vidurkių, šaltos žiemos ir karštos vasaros, dažnai labai lietingi arba labai sausringi metai¹⁷¹. Ypatinga klimato anomalija Europoje ir Šiaurės Amerikoje vyravo 1816 m. Tie metai neretai tyrėjų yra vadinami „Metais be vasaros“. Ilgą laiką manyta, jog labai šaltą ir lietingą vasarą sukėlė Tamboros ugnikalnio įsiveržimas, įvykęs 1815 m. balandžio mėnesį. Tačiau naujausi moksliniai tyrimai rodo, jog klimato anomaliją sukėlė ne tik ugnikalnio įsiveržimas, bet ir tam tikras jūros slėgio modelis (*sea-level-pressure*), sukuriantis tam tikrą cirkuliacijos būseną, sukuriančią kritulių anomaliją¹⁷². Lietuvos istoriografijoje yra visiškai neaišku, kokią įtaką ši klimato anomalija galėjo padaryti visuomenei ir lemti gyventojų socialinį mobilumą.

Klimatas tikrai galėjo daryti įtaką socialiniam mobilumui ir tai gali įrodyti K. Misiaus knygoje publikuojamas M. Brenšteino sudarytas Kražių mokyklos metraštis. Dokumente verta atkreipti dėmesį į tai, jog 1800 m. sausio viduryje dėl badmečio mokykloje liko mažai mokinių, todėl mokymas buvo nutrauktas. Greičiausiai badmetį sukėlė 1799 m. to paties Brenšteino minimos nepalankios žemdirbystei sąlygos ir Žemaitijoje ilgai trukęs lietus, todėl javus buvo galima nukirsti tik vėlų rudenį¹⁷³. Sensacinga tai, jog požiūris iš klimatologinės perspektyvos gali padėti išspręsti istoriografinį konfliktą dėl to, kodėl Kolainių karmelitų vienuoliai, turėdami didelę fondaciją, nepajėgė remontuoti ir išlaikyti buvusios Kražių kolegijos pastatų (apie istoriografinį konfliktą išsamiai žr. ketvirtame skyriuje). Karmelitų vienuoliams Kražių mokyklos pastatų priežiūrą labai apsunkino ekstremalūs meteorologiniai reiškiniai. Pasak M. Brenšteino, 1798 m. rudenį kilusi audra ir vėtra nuplėšė dalį Kražių mokyklos ir bažnyčios stogų ir prireikė net poros metų viskam suremontuoti. Po remonto praėjus vos metams – 1801 m. spalio 22 d. vėjo sūkurys nuplėšė buvusios kolegijos ir bažnyčios stogą, išdaužė dalį langų, o dalį jų netgi išplėšė su rėmais¹⁷⁴. Tad, kaip matyti, vėjo sūkuriai Lietuvoje nėra tik šiandieninis klimato šiltėjimo padarinys, jų buvo ir gerokai seniau. Visa tai aptarus galima teigti, jog karmelitus mokyklą perkelti į Kolainius privertė visiškai pragmatiškos priežastys – net ir prieš daugiau nei du šimtus metų buvo pigiau statyti naujus pastatus, negu remontuoti senus. Be to, tai buvo puiki dingstis mokyklą kurti šalia vienuolyno, kuris buvo supamas didžiulės fondacijos.

¹⁷¹ Bairašauskaitė, Tamara et al. *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius. Visuomenė ir valdžia*. T. 8. D. 1. 2011. P. 70–72.

¹⁷² Shurer, P. Andrew et al. „Disentangling the causes of the 1816 European year without a summer“. *Environmental Research Letters*. 2019. Vol. 14. Nr. 9. P. 1.

¹⁷³ Misius, Kazys. *Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2015. P. 30.

¹⁷⁴ Ten pat.

Orai ir klimatas, tikėtina, taip pat darė įtaką gimstamumui ir mirtingumui. Tačiau tam, kad būtų galima nustatyti orų įtaką Kražių ir Užvenčio parapijų gimstamumui ir mirtingumui, reikia šiuos rodiklius apskaičiuoti. Bendrasis gimstamumo rodiklis demografijoje yra apskaičiuojamas pagal formulę: $BGR = G/S \times 1000$. Čia G – gimusiųjų per metus skaičius, S – vidutinis metinis gyventojų skaičius¹⁷⁵. Tuo tarpu bendrasis mirtingumo rodiklis (BMR) yra apskaičiuojamas mirusiųjų skaičių per metus padalijus iš tų metų vidutinio gyventojų skaičiaus ir padauginus iš tūkstančio ($BMR = M/S \times 1000$). Tam, kad būtų galima apskaičiuoti, reikia žinoti vidutinį metinį gyventojų skaičių ir gimusiųjų per metus. Pastarąjį skaičių galima nustatyti suskaičiuojant konkrečių metų gimusiųjų (iš gimimo metrikų knygu) ir mirusiųjų (iš mirties metrikų knygu). Tačiau gauti skaičiai vis dėl to negali parodyti tikslaus konkrečiais metais gimusiųjų ir mirusiųjų skaičiaus, nes, tikėtina, galėjo būti surašomi ne visi pakrikštytieji, o tuo labiau – mirusieji, nors kita vertus, gali būti gaunami ir ganėtinai tikslūs duomenys, jei metrikų knygos buvo pildomos kruopščiai. Žymiai sudėtingiau su metiniu parapijų gyventojų skaičiumi. Metinis parapijos gyventojų skaičius dažniausiai būna nurodomas parapijų vizitacijose, tačiau pastebėta, jog gana dažnai šis skaičius, kaip ir atskirų gyvenviečių gyventojų skaičius, būdavo nurašomas nuo ankstesnių vizitacijų. Taip pat metinį gyventojų skaičių galima nustatyti suskaičiavus gyventojus, surašytus parapijiečių sąrašuose. Be to, jeigu įmanoma nustatyti kiekvienų metų mirusiųjų ir gimusiųjų skaičių, tai kiekvienų metų metinis gyventojų skaičius lieka nežinomas, nes nėra išlikusių kiekvienų metų vizitacijų. Todėl bendrąjį gimstamumo ir bendrąjį mirtingumo rodiklius Kražių parapijoje įmanoma nustatyti tik 1821, 1827, 1828, 1829, 1831, 1838, 1842, 1844 ir 1845 m., tuo tarpu Užvenčio parapijoje tik 1820, 1821, 1827, 1828, 1830, 1831, 1839, 1841, 1842 ir 1848 m. Tačiau 1827, 1828, 1829, 1831, 1838 ir 1845 m. Kražių parapijos ir 1830, 1831, 1841 ir 1842 m. Užvenčio parapijos BGR ir BMR turėtų būti netikslūs, nes tų metų metinis gyventojų skaičius buvo nurašytas nuo ankstesnių vizitacijų. Nepaisant to, turint kad ir tokius duomenis, galima ir tiems metams apskaičiuoti BGR ir BMR.

Tiek Kražių, tiek Užvenčio parapijoje BGR ir BMR buvo aukštas, tačiau svyruojantis. Kražių parapijoje aukščiausias BGR buvo 1828 (53 prom.), o Užvenčio – 1820 m. (68 prom.). Iki 1828 m. Kražių parapijoje BGR augo, bet vėliau ėmė pamažu mažėti ir mažėjo iki pat 1842 m., kuomet buvo mažiausias (sieki 32,9 prom.), tačiau vėliau vėl siek tiek augo. Tuo tarpu Užvenčio parapijoje po 1820 m. BGR sparčiai krito, o 1828 m. vėl gerokai išaugo (sieki 55,4 prom.). Vėliau BGR Užvenčio parapijoje kito tai siek tiek krisdamas, tiek siek tiek išaugdamas, tačiau vis dėl to šis bangavimas reiškė lėtą BGR kritimą, nes 1848 m. BGR Užvenčio parapijoje buvo pats mažiausias ir siekė vos 35, 8 prom. Tad Kražių ir Užvenčio parapijose BGR kaita skyrėsi. Tuo tarpu BMR kaita

¹⁷⁵ Kasnauskienė, Gindra. *Demografijos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006. P. 148.

tiek Kražių, tiek Užvenčio parapijoje buvo labai panaši. Abejose parapijose aukščiausias BMR buvo 1831 m. (BGR ir BMR diagramas žr. priede Nr. 4.). Atrodo, toks BMR panašumas neturėtų stebinti, nes tai buvo sukilimo pabaigos metai. Būtent 1831 m. dabartinės Lietuvos teritorijoje pirmą kartą kilo choleros epidemija. Šią ligą užnešė Rusijos kariuomenė, atvykusi malšinti sukilimo. Choleros pandemija šiame amžiuje ne kartą siaubė visą Europą, užgriebdama ir Lietuvą. Pasak T. Bairašauskaitės, tai buvo nauja, iki tol nežinoma liga. Medikams buvo neaiški jos kilmė, plitimo mechanizmas, jie nežinojo, kaip šią ligą gydyti. Cholera labiausiai plito miestuose ir miesteliuose, itin daug mirė žydų tautybės žmonių, kurie gyveno nepaprastai susigrūdę ir užsikrėsdavo vienas nuo kito¹⁷⁶. Žinoma, neatlikus atskiro Kražių ir Užvenčio parapijų mirtingumo tyrimo absoliučiai teigti negalima, jog BMR išaugo dėl choleros protrūkio, bet tikėtina, jog tai galėjo būti viena iš priežasčių, lėmusių būtent tuo metu išaudusį BMR.

2.4. Namų ūkis, kaip socialinės-ekonominės situacijos atspindys

Visi gyventojai sociologiniu ir ekonominiu požiūriu gyvena susiskirstę į namų ūkius. Namų ūkis yra pats mažiausias socialinis-ekonominis vienetas, o pats namų ūkis gali būti traktuojamas kaip gyvenamoji grupės žmonių aplinka arba kaip grupė žmonių, kurie toje aplinkoje gyvena. Vakarų istoriografijoje John Hajnal ir Peter Laslett dėka labiau pasuko demografinė kryptimi¹⁷⁷. J. Hajnal sukūrė europinį santuokos modelį, pagal kurį senasis žemynas buvo padalintas Sankt Peterburgo-Triesto linija, nuo kurios į vakarus vyravo vėlyva santuoka ir branduolinė šeima, o į rytus – ankstyva santuoka ir sudėtinė šeima. Kitas tuo pačiu metu gyvenęs mokslininkas – Peter Laslett – papildė J. Hajnal teoriją, išskirdamas penkis namų ūkio modelius (branduolinį, sudėtinį, šeimą-giminę, viengungių ir našlių namų ūkius). P. Laslett teigimu, Vakarų Europai buvo būdinga branduolinė šeima, kurią sudarė santuokiniais ryšiais susiję du asmenys ir jų vaikai, o rytinėje dalyje – sudėtinė šeima, kurią sudarė dvi ir daugiau santuokiniais ryšiais susijusių porų kartu su jų vaikais¹⁷⁸. Atlikta Kražių ir Užvenčio parapijų gyventojų namų ūkio analizė atskleidė, jog namų ūkio dydis ir struktūra priklausė nuo gyvenvietės tipo, kurioje tas namų ūkis gyveno. (žr. priedą Nr. 3.). Vidutinis namų ūkio dydis Kražių parapijoje siekė 7,5 statistinio asmens (šeimą skaičiuojant kartu su samdiniais), o Užvenčio parapijoje – 9,6 statistinio asmens. Tiek

¹⁷⁶ Bairašauskaitė, Tamara et al. Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius. Visuomenė ir valdžia. T. 8. D. 1. 2011. P. 158.

¹⁷⁷ Sarcevičienė, Jolita. „Valstiečių šeimos struktūra Europos istoriografijoje“. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės 65-mečiui. Sud. R. Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012. P. 685–718.

¹⁷⁸ Sarcevičienė, Jolita. „Valstiečių šeimos struktūra Europos istoriografijoje“. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės 65-mečiui. Sud. R. Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012. P. 685–718.

Kražių, tiek Užvenčio parapijoje vyravo branduolinis namų ūkio modelis. Kražių parapijoje branduolinis namų ūkis sudarė 61 proc. visų namų ūkių, o Užvenčio parapijoje – 62 proc. Bene labiausiai nuo parapijų duomenų vidurkio skyrėsi miestų ir miestelių gyventojų namų ūkis. Tiek Kolainiuose, tiek Pakražantėje vyravo sudėtinis namų ūkis, o vidutinis namų ūkio dydis buvo virš 8 asmenų. Kolainiai ir Pakražantis buvo labai maži miesteliai. Tačiau nors ir Užventis buvo mažas miestelis, čia namų ūkio dydis ir struktūra buvo kitokie negu Kolainiuose ir Pakražantėje. Užventyje vidutinis namų ūkio dydis siekė net 10,6 asmens, tačiau šiame miestelyje vyravo branduolinis namų ūkio modelis, nors daug buvo ir sudėtinių namų ūkių. Nepaisant to, į Užvenčio miestelio gyventojų namų ūkį derėtų pasižiūrėti ne tik statistiškai, bet ir mikroistoriškai, nes statistiniai apskaičiavimai atspindi daugiau momentinę situaciją. Apžvelgiant 1848 m. Užvenčio RKB parapijiečių sąrašą galima kelti hipotezę, jog bent dalies Užvenčio miestelio gyventojų branduolinių namų ūkių turėjo potencialą tapti sudėtiniais namų ūkiais arba buvo buvę sudėtiniai namų ūkiai. Tuo tarpu Kražių miesto gyventojų namų ūkis gerokai skyrėsi nuo aptartų miestelių gyventojų namų ūkio. Vidutinis Kražių miesto gyventojų namų ūkio dydis buvo vos 6,4 statistinio asmens, o tarp gyventojų vyravo branduolinis namų ūkis. Gali būti, jog mažas namų ūkio dydžio vidurkis yra būdingas miestietišką gyvenimo būdą gyvenusiems gyventojams. Tikėtina, jog miestiečių namų ūkis mažas buvo todėl, kad šie gyvendami ne iš dirbamos žemės, o iš amatų, neturėjo poreikio samdyti daug bernų ir mergų, kurie būtų reikalingi dideliems žemės plotams apdirbti. Apskritai, tarp kražiškių buvo nemažai namų ūkių, kurie visai neturėjo samdinių. Šios prielaidos teisingumą būtų galima patikrinti atliekant atskirą tik miestų ir miestelių gyventojų namų ūkį.

Nuo bendrojo namų ūkio dydžio vidurkio labai skyrėsi dvarų ir palivarkų gyventojų ir valdytojų namų ūkis. Pavyzdžiui, Kražių parapijos dvarų namų ūkio dydžio vidurkis siekė 11,6 asmens, o Užvenčio – 12,4 statistinio asmens. Tačiau pasiskirstymas pagal namų ūkio modelį stebina. Kražių parapijos dvaruose dominavo branduolinis namų ūkis, o Užvenčio – viengungių. Tiesa, trečdalyje Kražių parapijos dvarų taip pat vyravo viengungių namų ūkis. Sunku pasakyti, kas galėjo lemti tokią situaciją, jog dvarus dažniausiai valdė nevedę asmenys. Palivarkuose situacija taip pat buvo panaši, tačiau tiek Kražių, tiek Užvenčio parapijų palivarkuose didžiąją dali namų ūkių sudarė viengungių namų ūkis. Tikėtina, jog dvaruose ir palivarkuose dažniausiai tarnavo šeimų neturintys žmonės, nes sąrašuose jie būna surašyti vieni. Dvarų ir palivarkų gyventojų namų ūkis buvo nedidelis palyginti su jau minėto Adolfo Pšeciševskio Plūščių dvaro namų ūkiu. Nors jo šeimą sudarė tik 6 asmenys (A. Pšeciševskis, jo žmona Elvyra, dukra Adolfina ir, turbūt giminaičiai, Juozapas, Jonas ir Baltramiejus Pšeciševskiai), tačiau jų dvare tarnavo net 34 asmenys, todėl visą

Plūsčių dvaro namų ūkį sudarė net 40 asmenų¹⁷⁹. Nepaisant to, galima drįsti teigti, jog tokio dydžio dvarų ir palivarkų namų ūkis, Europiniame kontekste nebuvo labai ekonomiškai pajėgus. Pavyzdžiui, 1910 m. vidutiniškai vienoje Vengrijos dvaro gyvenvietėje gyveno 72 žmonės, nors buvo dvarų gyvenviečių, kuriose buvo netgi po 200, o kartais tik po 40 gyventojų. Pagal I. Wallerstein Pasaulio sistemų teoriją, Vengrija užėmė pusiau periferinę poziciją, kas reiškia istorišką priklausomybę nuo centro šalių¹⁸⁰. Žinoma, gali būti, jog Žemaitijos dvarų ir palivarkų namų ūkis XX a. pradžioje taip pat pasiekė Vengrijos lygį, tačiau XIX a. I pusėje, gali būti, jog Žemaitija buvo netgi periferiniame lygmenyje.

Lyginant Kražių ir Užvenčio parapijų gyventojų namų ūkį su kitų Europos šalių gyventojų namų ūkiu galima pastebėti daug panašumų, nors yra ir skirtumų. Pavyzdžiui, Mišino ir Petrovskoje dvaruose, buvusiuose Centriniam Juodžemio regione (*Central Black Earth region (CBE)*), kur yra derlingi dirvožemiai ir palankus žemdirbystei klimatas, vyravo namų ūkiai, kuriuose vidutiniškai buvo po 8,8 (Mišino) ir po 8,3 (Petrovskoje) asmenų. Centriniam pramonės regione (*Central Industrial region (CIR)*), kuriame buvo Voščažnikovo dvaras, namų ūkiai buvo daug mažesni. Juose vidutiniškai buvo po 5,2 asmens¹⁸¹. Mikołaj Szołtyszek pažymi, kad XVIII a. ATR teritorijoje buvo didesnis, negu Bohemijoje, neišsidalijusių šeimų skaičius bei buvo daugiau šeimų, kur kartu buvo gyvenama su tolimesniais giminaičiais (ne šeimos nariais)¹⁸². M. Szołtyszek, išanalizavęs 1765–1859 m. Bujakovo parapijos, buvusios Aukštutinės Silezijos teritorijoje, duomenis nustatė, kad šiuo laikotarpiu parapijoje vidutiniškai 69 proc. namų ūkių buvo branduoliniai, kai tuo tarpu sudėtinių šeimų šioje parapijoje vidutiniškai buvo apie trečdali (27 proc.)¹⁸³.

Branduolinė šeima vyravo ir dabartinės Rumunijos teritorijoje, Transilvanijoje buvusiuose Szentegyházásfalva and Kápolnásfalva gyvenvietėse. Tačiau antras pagal dažnumą šeimos modelis buvo šeima-giminė (*stem family*), kuri dažnai tapdavo branduoline šeima dėl aukšto suaugusiųjų ir senjorų mirtingumo¹⁸⁴. Etnografiniai ir istoriniai santuokų Transilvanijoje tyrimai parodė, kad dažniausiai ūkį paveldėdavo jauniausias sūnus ir gyvendavo kartu su savo senstančiais tėvais. Vėlesniais laikais tėvai turėjo užtikrinti vyresniesiems sūnams galimybę sukurti savo

¹⁷⁹ Kražių RKB parapijiečių sąrašas. 1844–1845 m. LVIA. f. 605. ap. 8. b. 51. L. 146, 146v.

¹⁸⁰ Mikle, György. „Long-term transformation of Hungarian manors: The relevance of the rural restructuring approach and the concept of the precariat“. *Journal of Rural Studies*. 2020. Nr. 77. P. 105, 106.

¹⁸¹ Dennison, Tracy. „Household formation, institutions, and economic development: Evidence from imperial Russia“. *The history of the family*, 2012. Nr. 8. P. 462.

¹⁸² Ten pat.

¹⁸³ Szołtyszek, Mikołaj. „Central European household and family systems and the „Hajnals-Mitterauer“ line: The parish of Bujakow (18th–19th centuries)“. *The history of the family*. Nr. 12. 2007. P. 23.

¹⁸⁴ Pakot, Levente. „Family composition and remarriage in rural Transylvania, 1838–1910“. *Demográfia – English Edition*, 2009. 52, 5. P. 53. Prieiga internetu: <http://demografia.hu/en/publicationsonline/index.php/demografiaenglishedition/article/view/236/609>.

atskirus ūkius¹⁸⁵. 1791 m. Žitomyro apylinkėse (dab. Ukrainoje) vidutiniškai vieną namų ūkį sudarė 6,6 asmens, o branduoliniai namų ūkiai tame krašte vidutiniškai sudarė 55,5 proc. visų to krašto namų ūkių. Tuo tarpu Vändra vietovėje, buvusioje pietų Estijoje, 1683 m. 65,2 proc. namų ūkių buvo branduoliniai. Tame krašte vidutiniškai viename namų ūkyje gyveno 7,4 asmens. Tačiau septyniolikos Kuršo dvarų (dab. Latvija) duomenys gerokai skiriasi nuo anksčiau pateiktų duomenų. Čia vidutiniškai vieną namų ūkį sudarė net 13,8 asmens, o branduolinių namų ūkių buvo vos virš trečdalis (33,3 proc.). Šio regiono duomenys yra panašūs į Oulankos, buvusios Karelijoje duomenis. Šioje vietovėje 1763 m. branduolinių namų ūkių buvo vos virš ketvirtadalis (22,2 proc.), vidutiniškai viename namų ūkyje gyveno 8,2 asmens. Tačiau Podvorskoje, kuri buvo Kroatijos teritorijoje 1837 m. branduolinių namų ūkių buvo vos 15,7 proc., o vidutiniškai viename namų ūkyje gyveno 10,2 asmens¹⁸⁶. Apibendrinant galima teigti, jog Kražių ir Užvenčio parapijų gyventojų namų ūkiui didelę įtaką darė gyvenamoji aplinka ir, galbūt, netgi orai bei klimatas. Kražių ir Užvenčio parapijų gyventojų namų ūkio vidurkio palyginimas su kitų Europos šalių namų ūkio vidurkiu parodo, jog šiose Žemaitijos dalyse gyvenama buvo panašiai, kaip ir Vidurio Rytų Europoje, tačiau tikėtina, jog buvo nemažų ekonominio gyvenimo skirtumų, kurie išskyrė aptariamą regioną iš visumos.

Tačiau ne tik namų ūkio dydis ir turtingumas gali padėti apibūdinti gyventojų ekonominę situaciją tuo labiau, kad čia pateikti duomenys būdingi tik aptariamojo laikotarpio pabaigai. Svarbu atkreipti dėmesį į valstiečių luomą, kuris sudarė visų gyventojų didžiąją dalį, be to, valstiečių socialinio mobilumo galimybių išpildimo laipsnis gali padėti atskleisti visuomenės demokratėjimo laipsnį. Didelę įtaką valstiečių gyvenimui darė baudžiavinių santykių formos. M. Lukšienė atkreipė dėmesį, jog vakarinėje Vilniaus gubernijos dalyje, kur buvo ir Kražių bei Kolainių gimnazijos, tarp valstiečių baudžiauninkų dominavo činšas (1857 m. Telšių apskrityje činšininkai sudarė 97, 8 proc., Raseinių – 38 proc., Šiaulių – 36 proc.). Istorikė taip pat atkreipė dėmesį, jog Vilniaus gubernijos vakarinės dalies mokyklose mokėsi labai daug valstiečių¹⁸⁷. Deja, tačiau visų Kražių ir Užvenčio parapijų valstiečių baudžiauninkų baudžiavinių santykių įvertinti nepavyks, nors dalies tikrai įmanoma. Dar norėtusi atkreipti dėmesį, jog Kražių parapija aptariamuoju laikotarpiu priklausė Raseinių, o Užvenčio – Šiaulių apskrīčiai. Pastarosios parapijos ribos beveik sutapo su Šiaulių ir Telšių apskrīčių riba, todėl Užvenčio parapija buvo pačiame Šiaulių apskrīties pakraštyje. Pagal turimus inventorius nelaisvųjų valstiečių baudžiavinius

¹⁸⁵ Pakot, Levente. „Family Composition, Birth Order and Timing of First Marriages in Rural Transylvania. A Case Study of Szentegyházásfalu (Vlăhița) and Kápolnásfalu (Căpâlnița), 1838–1940“. *Hungarian Historical Review* 3. 2014. Nr. 1. P. 145. Prieiga internetu: <<http://www.demografia.hu/en/downloads/Publications/Pakot-Levente/Pakot-2014-HHR.pdf>>.

¹⁸⁶ Ten pat.

¹⁸⁷ Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1970. P. 22, 407.

santykius geriau įvertinti galima Užvenčio parapijoje, kur činšą mokėjo Beržėnų¹⁸⁸ ir Užvenčio dvarų valstiečiai¹⁸⁹. Tuo tarpu apie kai kuriuos Kražių dvarus turima informacija gali būti netiksli, nes turimi inventoriai chronologiškai gana nutolę nuo tyrimo chronologinių ribų. Plūščių dvare tiek 1780¹⁹⁰, tiek 1781 m.¹⁹¹ valstiečiai mokėjo činšą.

¹⁸⁸ *Beržėnų dvaro inventorius. 1812 m.* LMAVB. F. 37-5935.

¹⁸⁹ *Užvenčio dvaro inventorius. 1789 m.* LMAVB. F. 37-5395.

¹⁹⁰ *Plūščių dvaro inventorius. 1780 m.* LMAVB. F. 37-336;

¹⁹¹ *Plūščių dvaro inventorius. 1781-10-17.* LMAVB. F. 37-9684;

3. VALSTIEČIŲ SIEKIS ĮSIBAJORINTI IR BAJORŲ DEKLASACIJA

Lietuvos istoriografijoje bajorų deklasacijos procesą bene išsamiausiai nagrinėjo istorikė T. Bairašauskaitė. Mokslininkė, atlikusi istoriografijos bajorų deklasacijos tema apžvalgą, pastebėjo, jog XIX a. bajorų luomo raidos tyrimuose susiformavo du požiūriai. Vienas bajorų deklasacijos procesą vertino kaip drastišką XIX a. ketvirtojo dešimtmečio politinį, socialinį, kultūrinį carinės Rusijos valdžios aktą, sunaikinusi archaišką bajorų luomo civilizaciją. Kitas – linkęs bajorystės verifikaciją laikyti baigiamuoju ilgai trukusio luomo socialinės ir ekonominės deklasacijos proceso etapu¹⁹². T. Bairašauskaitė, toliau pristatydama šį istorikų požiūrį pabrėžė, jog deklasacijos metu luomas neteko dalies žemutinio sluoksnio, o be to, luomą papildė nebajoriškos kilmės žmonės¹⁹³. Tąkart mokslininkė pastebėjo, jog bajorystės įrodymo proceso metu bajorais buvo pripažinti netgi dalis valstiečių, tačiau apgailestavo, jog nėra žinomas valstiečių veržimosi į privilegijuotą luomą mastas, o senatoriaus Mykolo Oginskio 1811 m. informaciją carui apie tai, jog Lietuvoje nėra dvaro, kurio valstiečiai nesirūpintų įsigyti bajorystės dokumentų, laikė nepatikima¹⁹⁴. Tai, jog Oginskio informacija nepatikima, Bairašauskaitė argumentavo tuo, kad masišką valstiečių siekimą tapti bajorais turėjo pastebėti tiek visuomenė, tiek atskiros institucijos ir atitinkamai reaguoti į patiems bajorams nenaudingą reiškinį, nors išskyrus skundus, pateiktus revizijos komisijai, bajorai niekaip savo protesto nereiškė, o juk galėjo tai daryti seimeliuose¹⁹⁵. Tačiau 1795–1850 m. detali Kražių ir Užvenčio RKB metrikų analizė leidžia daryti šiek tiek kitokias išvadas.

3.1. Demografinis-statistinis valstiečių siekio įsibajorinti pagrindimas

Analizuojant minėtų parapijų gimimo metrikų knygas, buvo pastebėta, jog bėgant laikui sparčiai augo pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius. Aptariamojo laikotarpio pradžioje pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius palyginti dar nebuvo didelis. Pavyzdžiui, 1795–1799 m. Kražių parapijoje pakrikštytų bajorų skaičius svyravo nuo 10 iki 25 proc., o Užvenčio parapijoje – nuo 11 iki 20 proc. Vėlesniais metais pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius taip pat svyravo, tačiau jau galima pastebėti pakrikštytų bajorų naujagimių skaičiaus augimą. Štai Kražių parapijoje

¹⁹² Bairašauskaitė, Tamara. „Lietuvos bajorų luomo deklasacijos procesas: kilmės įrodymai (XVIII a. pab. – XIX a. 7 dešimtmetis)“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2002. 2001/2. P. 91.

¹⁹³ Ten pat.

¹⁹⁴ Ten pat. P. 95, 96.

¹⁹⁵ Ten pat. P. 96.

1800 m. pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius sudarė 28 proc. visų tais metais pakrikštytų parapijos naujagimių skaičiaus, o jau 1804 m. – net 37 proc. Tuo tarpu Užvenčio parapijoje 1800–1804 m. laikotarpiu bajorų naujagimių skaičiaus augimo dar nematyti, tačiau jau 1805 m. bajorų naujagimių Užvenčio parapijoje buvo net 30 proc. Tų metų Kražių parapijoje situacija buvo taip pat panaši. Toks bajorų naujagimių skaičiaus augimas siejasi su T. Bairašauskaitės nurodytomis 1804 ir 1806 m. datomis, kuomet, pasak mokslininkės, Sankt Peterburgas kelis kartus ragino smulkiuosius bajorus skubiai pasitvirtinti bajorystę. Pasak istorikės, 1808 m. carinės Rusijos valdžia apskritai leido nepaisyti terminų ir ieškoti bajorystės dokumentų, kol juos pavyks rasti¹⁹⁶. Čia dar kartą norisi atkreipti dėmesį į T. Bairašauskaitės mintį, jog valstiečiai tuo pasinaudodami taip pat siekė tapti bajorais¹⁹⁷. Gali būti taip, jog valstiečiai, siekiantys tapti bajorais, rado būdą, kaip pasiekti, kad bent gimimo metrikų knygoose jų vaikai ar dalis vaikų būtų užrašyti bajorais ir, galbūt, vėliau tuos įrašus panaudoti įrodant bajorystę. Pavyzdžiui, 1799 m. rugpjūčio 16 d. Dirvoniškės kaimo valstiečiai Adomas ir Marcijona Baranauskai Užventyje pakrikštijo sūnų Juozapą¹⁹⁸. Tačiau 1807 m. ta pati Baranauskų šeima, gyvenusi Dirvonėlių kaime (kaimas, matyt, tas pats, tik pakitęs pavadinimas), Užvenčio RKB gimimo metrikų knygoje jau vadinama bajorais (GD), kuomet krikštijo dvynius Juozapą ir Gabrielių. Abiejų naujagimių krikštātėviai taip pat buvo įvardinti bajorais¹⁹⁹. Panašių atvejų galima aptikti ir Kražių parapijoje. Pavyzdžiui, Adomaičių kaimo gyventojai Ignacas ir Barbora Brazlauskai 1808 m. kovo 18 d., krikštijant dukterį Benediktą, dar nebuvo vadinami bajorais²⁰⁰. Tačiau jau 1814 m. spalio 12 d., krikštijant sūnų Adomą Tadaž Brazlauskai buvo vadinami bajorais (GD)²⁰¹. Žinoma, tai nebūtinai reiškia, jog Baranauskai ir Brazlauskai įsirodė, jog yra bajorai, tačiau tikėtina, jog stengėsi tai padaryti ir vienas iš etapų, kaip tapti bajorais, galėjo būti gebėjimas pasiekti, jog gimimo metrikų knygoose dvasininkai juos įrašytų bajorais.

Taip pat jau buvo minėta, kad istoriografijoje, anot T. Bairašauskaitės, nėra žinomas valstiečių siekis tapti bajorais mastas, nors pati autorė, interpretuodama M. Oginskio pranešimą carui, daro prielaidą, jog mastas turėjo būti nedidelis²⁰². Tačiau, jeigu atkreiptume dėmesį į tai, kaip augo pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius ir tai bandytume susieti su nekilmingųjų siekiu bent jau metrikose įsirašyti bajorais, galėtume teigti, jog mastas buvo didžiulis. Pavyzdžiui, Kražių parapijoje nuo 1806 iki 1814 m. bajorų naujagimių skaičius augo beveik nesvyruodamas.

¹⁹⁶ Bairašauskaitė, Tamara et al. *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius. Visuomenė ir valdžia*. T. 8. D. 1. 2011. P. 311.

¹⁹⁷ Bairašauskaitė, Tamara. „Lietuvos bajorų luomo deklasacijos procesas: kilmės įrodymai (XVIII a. pab. – XIX a. 7 dešimtmetis)“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2002. 2001/2. P. 95, 96.

¹⁹⁸ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1799 m.* G. Grigaitės asmeninis archyvas. L. 479v.

¹⁹⁹ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1802–1827 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 290. L. 99v.

²⁰⁰ *Kražių RKB gimimo metrikų knyga.* LVIA, f. 1521, ap. 1, b. 13. L. 248v.

²⁰¹ *Kražių RKB gimimo metrikų knyga.* LVIA, f. 1521, ap. 1, b. 17. L.

²⁰² Bairašauskaitė, Tamara. „Lietuvos bajorų luomo deklasacijos procesas: kilmės įrodymai (XVIII a. pab. – XIX a. 7 dešimtmetis)“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2002. 2001/2. P. 95, 96.

Pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius Kražių parapijoje 1806 m. sudarė 33 proc. visų tais metais pakrikštytų parapijos naujagimių, o 1814 m. – net 56 proc. Vadinas, net daugiau nei pusė tų metų Kražių parapijiečių laikė save kilmingais. Bet Kražių parapijoje tai dar nebuvo didžiausias pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius. Nors po 1814 m. pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius Kražių parapijoje šiek tiek krito, tačiau 1825 m. vėl pasiekė 51 proc., o 1828 m. pakrikštytų bajorų skaičius Kražių parapijoje siekė net 58 proc. visų pakrikštytųjų! Tokį masinį siekį bent metrikų knygose užsirašyti bajorais, matyt, skatino 1818 m. spalio 31 d. caro įsakas, pagal kurį bajorystę įrodinėti galėjo visi, turintys pagrįstą įrodymų, kad ir kokia tuo metu būtų jų socialinė padėtis. Pati T. Bairašauskaitė pripažįsta, jog tuo buvo pasinaudota, ir dažnai ne itin garbingomis priemonėmis. Pasak istorikės, populiariausia buvo suklastoti dokumentus ir papirkti bajorų deputatų susirinkimo narius²⁰³. Gali būti, jog įrašai metrikų knygose iš tiesų galėjo padėti tapti bajorais, todėl ir buvo siekiama, jog krikštijant vaikus atsirastų prierašas *GD* arba *urodzony*. Tačiau nuo 1833 m. pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius palaipsniui ėmė mažėti ir tai, beveik neabejotina, buvo caro griežtos politikos, taikytos po 1830–1831 m. sukilimo įtaka. Dar 1833 m. pakrikštytų naujagimių skaičius Kražių parapijoje buvo itin aukštas. Kaip ir 1828, taip ir 1833 m. siekė net 58 proc. Tačiau nuo 1833 m. Kražių parapijoje pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius jau ima palaipsniui mažėti ir tam įtakos, matyt, turėjo 1833 m. liepos 25 d. įsakas, pagal kurį, visi per dvejus metus turėjo pateikti bajorystės įrodymus, atitinkančius naujus reikalavimus. Dokumentų teikimas galutinai uždraustas buvo 1844 m., tačiau kurių bylos jau buvo pradėtos nagrinėti, galėjo bajorystę įrodinėti iki 1864 m.²⁰⁴. Matyt pasunkintos bajorystės įrodymo sąlygos lėmė, jog pamažu nekilmingieji ėmė atsisakyti minties savo vaikų gimimo metrikose įsirašyti bajorais.

Tačiau tuomet kyla klausimas, kodėl, pasak T. Bairašauskaitės, šio reiškinių masto nepastebėjo visuomenė ir patys bajorai, kodėl nekovojo su valstiečių siekiu įsibajorinti?²⁰⁵. Atrodo, jog visuomenė pastebėjo, nors absoliučiai teigti, kad iš tiesų pastebėjo, negalima. Atlikus Užvenčio RKB gimimo metrikų analizę, atrodo, jog valstiečių siekio įsibajorinti procesą pastebėjo Užvenčio klebonas M. Rudnickis ir galimai su šiuo reiškiniu kovojo. Buvo minėta, jog pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius Užvenčio parapijoje augo panašiai, kaip ir Kražių parapijoje. Tačiau nuo 1810 m., kuomet siekė 21 proc., ėmė sparčiai kristi ir nuo 1811 m. iki 1822 m. jau nepasiekė 20 proc. Bet po 1823 m. ėmė labai staigiai augti ir 1824 m. jau siekė 37 proc. Pakrikštytų bajorų naujagimių skaičiaus kritimas, o vėliau – staigus pakilimas, kaip nekeista, labai sutampa su klebono M. Rudnickio klebonavimo Užvenčio parapijoje metais. Klebonas Rudnickis Užventyje dvasininko

²⁰³ Bairašauskaitė, Tamara et al. *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius. Visuomenė ir valdžia*. T. 8. D. 1. 2011. P. 312.

²⁰⁴ Ten pat. P. 313.

²⁰⁵ Bairašauskaitė, Tamara. „Lietuvos bajorų luomo deklasacijos procesas: kilmės įrodymai (XVIII a. pab. – XIX a. 7 dešimtmetis)“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2002. 2001/2. P. 95, 96.

tarnystę pradėjo 1808 m., o baigė – 1823 m. Klebonas Rudnickis, atrodo, buvo kovingai nusiteikusi asmenybė. Dar prieš Kražių gimnaziją perimant karmelitams, Užvenčio klebonas M. Rudnickis dėstė Kražių gimnazijoje. Rudnickis 1784–1789 m. gimnazijoje mokė I klasę, o 1789–1796 m. buvo II klasės mokytoju²⁰⁶. Pasak K. Misiaus, M. Rudnickis Tado Kosčiuškos sukilimo metu, remdamasis laikraščiais, mokiniams aiškino įvykius valstybėje ir Vilniuje²⁰⁷. Vėliau, klebonas Rudnickis atkakliai kovojo, kad į Kolainius iš Kražių atkėlus gimnaziją, prie Užvenčio bažnyčios ir toliau išliktų parapiinė mokykla. Beje, tai klebonui pavyko padaryti ir kurį laiką Užvenčio parapiinė mokykla dar gyvavo²⁰⁸. Gali būti, jog klebonas Rudnickis, gindamas bajorų luomą, neleido valstiečiams gimimo metrikų knygoje būti įrašytiems bajorais. Gali būti ir taip, jog M. Rudnickis valstiečių siekį įsirašyti bajorais laikė sukčiavimu, todėl net, jei K. Misiaus teiginį apie klebono veiksmus T. Kosčiuškos sukilimo metu interpretuotume kaip patriotizmą ATR valstybei, galimai klebonas laikėsi nuostatos, jog net jei carinė Rusija ir yra okupantė, jos apgaulinėti negalima. Tačiau kita vertus, tai, jog valstiečiai siekė tapti bajorais, nebūtinai yra nelegalus veiksmas, nes 1818 m. įstatymas leido tai daryti visiems, kas turi pagrįstą įrodymų, o juk net ir valstietiškoje ar miestelėniškoje aplinkoje tuo metu galėjo būti visokių mitinių pasakojimų apie kilmingumą, jo praradimą ir pan., todėl jei įstatymas atveria tokią galimybę, kodėl ja nepasinaudojus, tuo labiau, kad tai gali padėti apsaugoti savo vaikus nuo nežmoniškų prievolių ir, galbūt, gali padėti užsitikrinti geresnį gyvenimą. Kita vertus, į galias interpretacijas čia sunku leisti, nes nėra tokių šaltinių, kurie leistų sužinoti, ką iš tiesų galvojo valstiečiai siekdami bent jau metrikų knygoje įsirašyti bajorais. Tuo labiau, sunku pasakyti, jie tai laikė sukčiavimu ar ne. Taip pat sunku sužinoti, ką manė ir pats klebonas. Aišku tik viena, jog statistinės analizės duomenys rodo, jog M. Rudnickio vadovavimo Užvenčio parapijai metu parapijoje labai sumažėjo pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius. Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, jog kuomet Užvenčio parapijai vadovavo klebonas Rudnickis, tarp valstiečių labai sumažėjo pavardžių su galūne –evičius. Analizuojant gimimo metrikų knygas buvo aptiktos 95 valstiečių pavardės su galūne –evičius, kurios tuo pačiu laikotarpiu ar vėliau gana dažnai metrikose būdavo rašomos su galūnėmis –as, -is, -ys, -(i)us (Pvz., Giedrimavičius – Giedrimas). Tuo tarpu pavardžių su prieš tai minėtomis galūnėmis klebono Rudnickio vadovavimo parapijai metu skaičius išaugo.

Po klebono Rudnickio vadovavimo parapijai Užvenčio parapijoje pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius kito panašiai, kaip ir Kražių parapijoje, tačiau šiek tiek kitaip. Pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius Užvenčio parapijoje maksimumą pasiekė 1824 m., kuomet siekė 37proc.

²⁰⁶ Misius, Kazys. *Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2015. P. 227.

²⁰⁷ Ten pat. P. 19.

²⁰⁸ *Užvenčio RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 227. L. 412v.

Po to, bajorų naujagimių skaičius labai palengva ėmė mažėti ir nuo 1837 m. jau nesiekė 20 proc. Galiausiai, 1850 m. Užvenčio parapijoje buvo pakrikštyta vos 8 proc. bajorų naujagimių. (kaitos grafinį vaizdą žr. priede Nr. 5.). Tokį nekilmingųjų siekį tapti bajorais galima laikyti socialine strategija, kuri kai kuriems asmenims tikrai padėjo tapti socialiai mobilesniams (apie tai žr. ketvirtame skyriuje).

3.2. Mikroistorinis nekilmingųjų siekio įsibajorinti pagrindimas

Atliekant demografinę-statistinę Kražių ir Užvenčio RKB gimimo metrikų analizę buvo gauti daugiau masinio pobūdžio duomenys, kurie buvo iliustruoti kai kuriais pavyzdžiais iš metrikų knygų. Tačiau tai dar nėra galutinis įrodymas, jog valstiečiai tikrai metrikų knygose siekė būti įrašomi bajorais. Tai įrodyti gali padėti dvarų inventoriai, kur dažniausiai būna surašyti valstiečiai su jiems priklausančiomis prievolėmis ir mokesčiais. Tam, kad įrodyti, jog kai kurie valstiečiai ar net miestelėnai stengėsi bent metrikų knygose būti įrašyti bajorais, derėtų metrikų knygose paieškoti jų vaikų ir patikrinti, buvo prirašytas kilmingumą liudijantis ženklas ar ne.

Pirmas turimas inventorius mus nukelia į 1797 ir 1808 m. buvusios Kražių kolegijos jurisdiką. Buvusios Kražių kolegijos žemėse savo nusipirktuose namuose gyveno jurisdikos žemių nuomininkai. Buvusios kolegijos žemių riba prasidėjo į rytus nuo tilto per Kražantę ir Kražių dvaro tvenkinio. Tada riba buvo vedama į vakarus už miesto rinkos, jurisdikos namų galu už mūrinės tvoros, bursos galu, už bursos taip pat jurisdikos namų galu iki Kražantės upės, nuo kolegijos į vakarus už arklidžių ir vežiminės. Šia upe – pro kolegiją, daržus, mokyklą, iki tilto, kur yra ribos pradžia²⁰⁹. Tačiau gyvenimas prie Kražantės nebuvo lengvas. 1808 m. į rytus nuo tvenkinio išsiliejusi Kražantės upė atplėšė nemažą daržo dalį, o Jasinskio ir Pušinskio namai bemaž virto į upę²¹⁰. Martynas Jasinskis ir Andriejus Pušinskis buvo valstiečiai, mokantys už nuomojamą turtą po aštuonis auksinus. 1808 m. šių valstiečių šeimos kartu su kitomis 12 šeimų gyveno buvusioje Kražių kolegijos jurisdikoje. Tačiau šios dvi valstiečių šeimos, kartu su Jono Daujoto, Kazimiero Siedlickio ir Kazimiero Neverausko šeimomis sudarė nedidelę dalį valstiečių šeimų, gyvenusių jurisdikoje. Visos kitos tais metais jurisdikoje gyvenusios šeimos yra įvardijamos kaip bajoriškos (prie šeimų galvų pavardžių prirašyta arba P., arba MP raidės). Tačiau 1797 m. buvusioje jurisdikoje gyveno šešios valstiečių ir šešios bajorų šeimos, tad laikui bėgant gyventojų skaičius jurisdikoje padidėjo. Deja, tačiau nė vieno valstiečio šeimos, remiantis metrikomis, rekonstruoti nepavyko. Tačiau pavyko rekonstruoti kelias bajoriškas šeimas. 1808 m. buvusioje Kražių kolegijos

²⁰⁹ Misius, Kazys. *Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2015. P. 308.

²¹⁰ Ten pat.

jurisdikijoje gyveno maloningasis ponas Johanas Petersonas. Vadinasi, J. Petersonas buvo bajoras. Nepaisant to, visgi gali būti, kad kilminguoju Petersonas buvo tapęs dar visai neseniai, nes 1798 m. kovo 16 d., kuomet su žmona Barbora Geištaraitė krikštijo savo sūnų Joną, metrikų knygoje bajoru nebuvo vadinamas, bet buvo nurodyta *de Civitate*, kas leistų Petersonus priskirti prie Kražių miestelėnų²¹¹. Atrodo, 1800 m. kovo 20 d. Petersonai, kuomet krikštijo savo sūnų Vincentą, dar buvo Kražių miestelėnai, bet savo sūnaus krikštatėviais tuomet jau pasirinko aukštos kilmės asmenis, tarp kurių paminėtinas bajoras (MD) Vincentas Pšeciševskis²¹². Tuo tarpu jau 1803 m. spalio 27 d. krikštijant dukterį Honoratą Johanas ir Barbora Petersonai buvo įvardinti bajorais (GD)²¹³. Tad, atrodo, galima atsekti visą miestelėnų Petersonų tapimo bajorais arba siekio tapti bajorais kelią. Tikėtina, jog bajoras V. Pšeciševskis taip pat galėjo būti vienas iš veiksmių, galėjusių Petersonams padėti tapti bajorais.

Deja, sąrašų ar inventorių, patenkančių į aptariamąjį laikotarpį, kuriuose būtų surašytas Užvenčio miestelis neturime, tačiau yra 1789 m. Užvenčio dvaro inventorių, kur buvo surašyti to meto Užvenčio miestelio gyventojai. Minėtame inventoriuje nekilmingųjų asmenų dūmų iš viso buvo surašyta 21, neskaitant 11 žydų dūmų²¹⁴. Aptarimojo laikotarpio Užvenčio RKB gimimo metrikose pavyko aptikti 1789 m. Užvenčio dvaro inventoriuje surašytų Mykolo Jasaičio, Juozapato Kiliausko, Gabrieliaus Norvilio, Gabrieliaus Baranausko, Jono Kantausko, vaito Stanislovo Pranckaičio, Juozapo Putelio, Motiejaus Vaišvilo, Juozapo Bručkaus ir Motiejaus Baranausko vaikų. Didžioji dalis visų čia paminėtų žmonių savo vaikų metrikose neturėjo jokių kilmingumą liudijančių ženklų. Kai kada kilmingaisiais savo vaikų gimimo metrikose buvo vadinami tik Juozapatas Kiliauskas ir Juozapas Putelis. Pastarasis Užvenčio miestelio gyventojas, kartu su savo žmona Barbora Dangovecka bajorais buvo įvardinti 1805 m. liepos 7 d. savo sūnaus Petro Pauliaus gimimo metrikoje. Kūdikio krikštatėviais taip pat buvo nepaprasti žmonės. Petro Pauliaus krikštatėviu buvo tuometis Užvenčio vikaras Laurynas Grikštavičius, o krikštamote – bajorė Judita Klonovska²¹⁵. Nepaisant to, atrodo, iš tiesų Puteliai bajorais netapo, na, bent jau iki 1809 m. Tais metais savo sūnaus Tomo Antano krikšto metrikoje Juozapas ir Barbora Puteliai jau nebuvo įvardinti bajorais, o sūnaus krikštatėviai taip pat bajorais nebuvo gimimo metrikoje pavadinti²¹⁶.

²¹¹ *Kražių RKB gimimo metrikų knyga. 1786–1813 m.* LVIA, f. 1521, ap. 1, b. 13. L. 74v.

²¹² Ten pat. L. 114.

²¹³ Ten pat. L. 182.

²¹⁴ *Užvenčio dvaro inventorių. 1789 m.* LMAVB. F. 37-5395. L. 1.

²¹⁵ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1802–1827 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 290. L. 60v.

²¹⁶ Ten pat. L. 129.

1789 m. Užvenčio dvaro kaimuose gyvenę valstiečiai dvarui mokėjo činšą. Prieš pradėdant nagrinėti konkrečius Užvenčio dvaro valstiečių, galbūt siekusių tapti bajorais, atvejus, reikia atkreipti dėmesį, jog kai kurių Užvenčio dvaro gyvenviečių gyventojų nepavyko atsekti visiškai. Aprašomojo laikotarpio metrikų knygose nepavyko aptikti nė vieno valstiečio vaikų iš Dangvių, Girnikų ir Vaigovo kaimų. Ankstesniajame skyriuje jau buvo pristatytas Dangvių ir Girnikų kaimų likimas (Dangvietai po 1831 m. jokiuose šaltiniuose nebeminimi, o Girnikai apie 1821 m. tapo palivarku). Tad iš karto kyla klausimas, ar tai, jog 1789 m. inventoriuje surašytų Dangvių ir Girnikų kaimų gyventojų neradimas net XVIII a. pab. šaltiniuose (metrikų knygose) yra kaip nors susijęs su tuo, kas šiems kaimams nutiko vėliau? Šią lokalinę problemą pasitelkiant istorinę demografiją ir istorinę demografiją išspręsti įmanoma, tačiau tam reikėtų atlikti atskirą tyrimą. Tuo tarpu inventoriuje minimas Vaigovo kaimas užmena dar daugiau mįslių, nes nė šiandien tuose kraštuose nėra kaimo tokiu pavadinimu. Iš pirmo žvilgsnio galbūt gali pasirodyti, jog inventoriuje minimas Vaiguvos miestelis arba bent tam tikra dalis Vaiguvos miestelio gyventojų, tačiau šiuo atveju taip pat reikėtų atlikti atskirą tyrimą, kad būtų galima išspręsti šią problemą.

Tuo tarpu 1789 m. Užvenčio dvarui priklausiusių Kuršų, Minupių ir Žeberių nemažą dalį valstiečių gimimo metrikų knygose pavyko aptikti. Kuršų kaime, kur tais metais buvo surašyti 8 dūmai, pavyko aptikti Stanislovo Veikšos, Norberto Pivoriūno, Andriejaus Šapo ir Pranciškaus Macevičiaus vaikų. Minupių kaime, kur buvo surašyta 18 dūmų, aptašomojo laikotarpio metrikų knygose pavyko aptikti pusės dūmų šeimų galvų vaikų (Juozapo Jasaičio, Antano Vaigausko, Simono Šimkaus, Jurgio Kučinskio, Motiejaus Domkaus, Jurgio Šimkaus, Jono Vaišvilo, Baltramiejaus Vaigausko ir bajoro Martyno Daukinčio). Žeberių kaime 1789 m. buvo surašyta taip pat 18 dūmų, o 1795–1850 m. Užvenčio RKB gimimo metrikų knygose pavyko aptikti 8 Žeberių kaime buvusių dūmų šeiminių vaikų (Mato Šuklio, Jurgio Gailiaus, Mato Stulpino, Juozapo Paulausko, Juozapo Bertašiaus, bajoro Pranciškaus Dangoveckio, Motiejaus Gailiaus ir Roko Česnio). Iš visų čia paminėtų asmenų tik trys kai kurių savo vaikų metrikų įrašuose buvo įvardinti bajorais, o 8 valstiečių pavardės metrikų knygose kai kada buvo įrašomos su galūne –evičius. Tačiau tarp Užvenčio dvaro valstiečių buvo atvejų, kuomet kai kurie vienos šeimos vaikai metrikų įrašuose buvo įrašomi bajorais ir su pavarde, turinčia galūnę –evičius, o kiti paprastai. Tokia buvo Žeberių kaimo valstiečio Mato Šuklio, mokėjusio Užvenčio dvarui 71 Wok. Pol ir 15 grašių į metus. 1789 m. Užvenčio dvaro inventoriuje šis valstietis buvo įrašytas kaip *Mateusz Szuklis*²¹⁷. Tačiau jau 1796 m. rugsėjo 30 d. sūnaus Pranciškaus krikšto įrašė jis buvo pavadintas *Matheo*

²¹⁷ Užvenčio dvaro inventorius. 1789 m. LMAVB. F. 37-5395. L. 2.

Szuklewicz, o jo žmona – *Christina Bobwilaytie*²¹⁸. Be abejo, vardo užrašymo forma priklausė nuo to, kokia kalba įrašas buvo padarytas (pirmasis įrašas inventoriuje lenkų, o metrikoje – lotynų). Tačiau, ar nuo to galėjo priklausyti ir pavardės užrašymo forma? Kituose vėlesniuose savo vaikų krikšto metrikose valstiečio Mato pavardė buvo rašoma su galūne –*evičius*, tačiau 1804 m. sausio 12 d. savo sūnaus Pauliaus (Povilo) krikšto įrašė Matas Šuklevičius su kita žmona Kotryna Paulauskaite jau buvo pavadintas bajoru (GD). Beje, tais metais šeima gyveno jau ne Žeberių kaime, o Užvenčio miestelyje²¹⁹. Tuo tarpu 1806 m. rugpjūčio 17 d. sūnaus Liudviko krikšto įrašė Matas su žmona Kotryna taip pat vadinami bajorais, tačiau Mato pavardė yra *Szuklewski*. Dar labiau intriguoja tai, jog šeima jau gyvena nebe Užvenčio miestelyje, o Šunikių kaime, kuris priklausė ne Užvenčio dvarui²²⁰, o buvo Užvenčio klebonijos valda. Labiausiai intriguoja tai, jog 1811 m. lapkričio 7 d. dukters Onos krikšto įrašė šeima jau nebevadinama bajorais, o šeimos pavardė vėl tampa *Szuklis*. Be to, šeima vėl migruoja ir dukters Onos gimimo dieną gyvena Paušneje²²¹. Atrodo, Šuklių šeimos atvejis neblogai iliustruoja ankstesniajame poskyryje pateiktą bendro pobūdžio statistinę analizę. Tikėtina, Šukliai turėjo ketinimą tapti bajorais, bet, matyt, bajorais netapo. Tačiau peršasi mintis, jog Šukliams galimai pavyko tapti laisvaisiais valstiečiais, vėliau migravusiais iš kaimo į kaimą. Gali būti, jog XVIII a. pabaigoje Šukliai buvo činšiniai Užvenčio dvaro baudžiauninkai, sėsliai gyvenę Žeberių kaime. Po to, galbūt kažkokiais būdais bandydami tapti bajorais, nuo dvaro gavo laisvę ir vėliau gyveno jau kitiems valdytojams priklausiusiuose kaimuose. Žinoma, gali būti, jog Šukliai visada buvo laisvaisiais valstiečiais, tik ilgesnį laiką nusprendė nuomotis ūkį iš Užvenčio dvaro Žeberių kaime, nors kita vertus, šios šeimos aktyvios migracijos pradžia, kas galėtų liudyti šios šeimos tapimą laisvaisiais valstiečiais, labai jau susijusi su metrikų knygose prie šeimos vaikų pradėjusiais atsirasti kilmingumą liudijančiais ženklais ir bendrąja parapijos statistika. Visgi kaip matyti, Užvenčio dvaro valdų gyventojai, bent jau tie, kurie buvo surašyti 1789 m. inventoriuje, nebuvo linkę masiškai veržtis į bajorų luomą, nors pavienių atvejų, kaip matyti, buvo.

Kito, Užvenčio parapijoje buvusio Želvių dvaro baudžiauninkai buvo lažininkai. Tai liudija 1817 rugpjūčio 1 d. – 1818 m. liepos 21 d. Želvių dvaro, priklausiusio Gruževskių giminei, baudžiauninkų sąrašas²²². To laikotarpio Želvių dvaras buvo ne ką mažesnis už Užvenčio dvarą. Dvarui priklausė Želvių, Daugėnų, Užvarmio ir Čiotiškių kaimai. Be to, pagal 1816 m. inventorių be minėtų kaimų Želvių dvarui dar priklausė Gedruikių, Gudeliškių, Leliusių ir Ušakių kaimai bei

²¹⁸ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1796 m.* G. Grigaitės asmeninis archyvas. L. 995v.

²¹⁹ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1802–1827 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 290. L. 29.

²²⁰ Ten pat. L. 85.

²²¹ Ten pat. L. 144.

²²² *Želvių dvaro baudžiauninkų sąrašas. 1817 rugpjūčio 1 d. – 1818 m. liepos 21 d.* LMAVB. F. 37-1725.

Šlumpių užsienis²²³. Užvenčio RKB gimimo metrikų knygoje pavyko aptikti beveik visų sąrašė surašytų Želvių dvaro valstiečių šeimų vaikų. Peržiūrėjus rastus metrikų įrašus susidaro įspūdis, jog Želvių dvaro valstiečiai masiškai veržėsi į bajorų luomą, nes didžioji dalis surašytųjų savo vaikų gimimo metrikų įrašuose buvo įvardinti bajorais, taip pat gana dažnai šių valstiečių pavardės buvo su galūne –evičius, nors sąrašė daugelis pavardžių surašyta be šios galūnės. Želvių kaime 1817–1818 m. buvo 11 dūmų, kurie priklausė: Stanislovui Dangoveckiui, Augustinui Grigui, Jonui Šimkui, bajorui Motiejui Petravičiui, Antanui Janušui, Kiliauskui (vardas nenurodytas), Feliksui Tautkevičiui, Tautkevičiui (vardas nenurodytas), Ignacui Černiauskui, Martynui Vaišvilai ir Martynui Poškui. 1795–1850 m. Užvenčio RKB gimimo metrikų knygoje pavyko aptikti visų šių valstiečių vaikų (išskyrus tų valstiečių, kurių vardai sąrašė nebuvo nurodyti). Kai kurių vaikų gimimo metrikose bajorais buvo įvardinti S. Dangoveckis, A. Grigas, J. Šimkus, A. Janušas, ir M. Poškus. Tais metais Daugėnų kaime buvo surašyti tik du – Stanislovo Jačo ir Juozapo Pleikio dūmai, o metrikų knygoje pavyko rasti tik J. Pleikio vaikų, kurių dalis taip pat buvo įrašyti bajorais ir su pavarde, turinčia galūnę –evičius. Užvarmio kaime 1817–1818 m. buvo trys dūmai, kuriuos valdė Kazimieras Markūnas, Juozapas Jačas ir Simonas Tarasas. Metrikų knygoje pavyko rasti J. Jačo ir S. Taraso vaikų. Šie valstiečiai savo vaikų gimimo metrikose bajorais nebuvo pavadinti, tačiau kai kada S. Taraso pavardė buvo nurodyta su galūne –evičius. Čiotiškių kaime tais metais buvo 8 dūmai, kuriuose šeiminkavo Antanas Pikelis, Antanas Montrimas, Vincentas Pleikys, Juozapas Grigas, Motiejus Grigas, Pranciškus Dangoveckis, Kasparas Andrijauskas ir Augustinas Pleikys. Pikelio, Montrimo ir V. Pleikio kai kurie vaikai buvo įvardinti bajorais metrikų įrašuose. Kadangi pagal 1816 m. inventorių Gedruikių ir Gudeliškių kaimai bei Šlumpių užsienis taip pat priklausė Želvių dvarui, patikrinti reikėtų ir šių gyvenviečių gyventojus. Inventoriaus duomenimis Gedruikių kaime 1816 m. buvo Antano Paulausko, Jurgio Grigo, Juozapo Šostako, Simono Dajoro, bajoro Karolio Rimkevičiaus, Vincento Jankaus, Anupro Janušo ir Marcijonos Pavlovskos dūmai²²⁴ (iš viso 8 dūmai). Bajoru vieną kartą buvo pavadintas tik A. Paulauskas, taip pat kai kada savo vaikų gimimo metrikų įrašuose S. Dajoro pavardė buvo nurodyta su galūne –evičius. Gudeliškių kaime 1816 m. buvo trys dūmai, kuriuose gyveno Kazimieras Šostakas, Motiejus Banys ir Antanas Šimkus²²⁵. Užvenčio RKB gimimo metrikų knygoje pavyko aptikti visų šių Gudeliškių kaimo gyventojų vaikų. Kai kuriose savo vaikų metrikose tik Kazimieras kai kada vadinamas bajoru, be to, kai kada jo pavardė rašoma su galūne –auskas. Tuo tarpu Šlumpių užsienio gyventojas Juozapas Pratašas savo vaikų gimimo metrikose bajoru nebuvo vadinamas. Gali būti, jog kai kurių 1817–

²²³ *Želvių dvaro inventorius. 1816-09-21.* LMAVB. F. 37-1188. L. 2v.

²²⁴ Ten pat.

²²⁵ Ten pat.

1818 m. Želvių dvaro baudžiauninkų sąrašė surašytų valstiečių elgseną galėjo lemti ir reali atmintis apie turėtą bajorystę. Čia norėtusi atkreipti dėmesį į S. Dangoveckio atvejį. Minėtame Želvių dvaro baudžiauninkų sąrašė S. Dangoveckis buvo įrašytas kaip valstietis lažininkas, kuris Želvių dvare turėjo atidirbti 72 lažo dienas per metus²²⁶. Paminėtina, jog tai buvo didžiausias lažo dienų, kurias reikėjo atidirbti, Želvių dvare skaičius. Tokį lažą ėjo dar 14 Želvių dvaro valstiečių dūmų atstovų. Kiti 9 valstiečių dūmai ėjo mažesnę lažo dienų skaičių. Taigi, pagal 1817–1818 m. Želvių dvaro baudžiauninkų sąrašą S. Dangoveckis buvo valstietis lažininkas. Nepaisant to, dar 1816 m. inventoriuje prie S. Dangoveckio pavardės yra bajorystę liudijantis ženklas (JP)²²⁷. Be to, visuose savo vaikų krikšto įrašuose S. Dangoveckis buvo įvardintas bajoru. Gali būti, jog gyvendamas Želvių dvarui priklausančiame Želvių kaime S. Dangoveckis bajorystę prarado. Dar 1798 m. Dangoveckis su žmona Viktorija Jasevičiūte gyveno Užvenčio dvarui priklausiusiame Dangvietų kaime²²⁸. Pats S. Dangoveckis 1789 m. Užvenčio dvaro inventoriuje nėra minimas, bet yra minimas bajoras Simonas Dangoveckis²²⁹, kuris tikriausiai buvo Stanislovo giminaitis. Simonas Dangoveckis 1789 m. buvo činšinis Dangvietų kaimo bajoras, Užvenčio dvarui per metus mokėdavęs 64 wok. pol ir 15 grašių. Beje, tikėtina, jog Dangvietų kaimo pavadinimas galėjo kilti nuo šių bajorų pavardės. Nepaisant to, Želvių dvare apsigyvenęs Stanislovas Dangoveckis, matyt, kad ne tik bajorystę prarado, bet dar netgi buvo ir įbaudžiaintas. Atrodo, su tokia savo padėtimi nesitaikstė ir siekė ne tik atgauti savo bajorystę, bet ir turėjo kitų tikslų, apie kuriuos plačiau žr. kitame skyriuje.

Beržėnų dvare, atrodo, dėl valstiečių siekio tapti bajorais buvo panaši kaip ir Užvenčio dvare, kur tik nedaugelis valstiečių, atrodo, siekė savo vaikų gimimo metrikų įrašuose būti pavadinti bajorais. Dėl prastos Beržėnų dvaro inventoriaus būklės visų valstiečių dūmų patikrinti nepavyko. Be to, dalis dvaro kaimų priklausė Šaukėnų parapijai, todėl į tyrimą nebuvo įtraukti. Nepaisant to, kai kuriuos Užvenčio parapijai priklausiusius Beržėnų dvaro valstiečius Užvenčio RKB gimimo metrikų knygose atsekti pavyko. Užvenčio parapijos teritorijoje buvo Beržėnų dvarui priklausiusi Pavyžio apyrbė, kur pagal inventorių gyveno valstietis Mykolas Banys²³⁰. Tačiau jo vaikų Užvenčio RKB gimimo metrikų knygose aptikti nepavyko. Tuo tarpu su Minaičių kaimo gyventojais situacija geresnė, nors dalies gyventojų vaikų taip pat Užvenčio RKB gimimo metrikų knygose nebuvo aptikta. Minaičių kaime 1812 m. buvo Jokūbo Barausko, Jurgio Šablausko, Jono Radziševskio, Mykolo Alejūno, Lauryno Simonavičiaus, Juozapo Butvilo, Mato Railos, Andriejaus

²²⁶ *Želvių dvaro baudžiauninkų sąrašas. 1817 rugpjūčio 1 d. – 1818 m. liepos 21 d.* LMAVB. F. 37-1725. L. 1.

²²⁷ *Želvių dvaro inventorių. 1816-09-21.* LMAVB. F. 37-1188. L. 2v.

²²⁸ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1798 m.* G. Grigaitės asmeninis archyvas. L. 447v.

²²⁹ *Užvenčio dvaro inventorių. 1789 m.* LMAVB. F. 37-5395. L. 2.

²³⁰ *Beržėnų dvaro inventorių. 1812 m.* LMAVB. F. 37-5935. L. 3v.–4.

Kanisorvo?, Benedikto Vozgirdo, Mato Griciaus, Antano Survilos ir dar keli dūmai, kurių šeiminių pavardžių dėl prastos inventoriaus būklės įskaityti nepavyko²³¹. Užvenčio RKB gimimo metrikų knygoje aptikti pavyko tik J. Barausko, J. Butvilo, B. Vozgirdo ir M. Griciaus vaikų. Atrodo, tik J. Barauskas vieno savo vaiko gimimo metrikoje vadinamas bajoru, bet ir tai kyla abejonių, mat vienintelį J. Barausko vaiką pavyko aptikti tik 1828 m. gimimo metrikų knygoje. Pagal šį įrašą, J. Barauskas su žmona Marcijona Rozinaite susilaukė sūnaus Leono jau gyvendami Dvarčiaus kaime²³², kuris pagal minėtą inventorių taip pat priklausė Beržėnų dvarui²³³. Užvenčio RKB gimimo metrikų knygoje pavyko aptikti visų, išskyrus Jono Banio, Vaišlaukio kaimo ūkininkų vaikų. Vaišlaukis buvo nemažas Beržėnų dvaro kaimas. Jame 1812 m. iš viso galima suskaičiuoti 11 dūmų. Be minėto J. Banio, Vaišlaukyje dūmus valdė Izidorius Bielskis, Baltramiejus Paiždagis, Pranciškus Dzindzalėta, Tomas Kadys, Jurgis Ivoškus, Martynas Toleikis, Motiejus Kadys, Juozapas Savickis, Tadas Gričius ir Mykolas Vaina²³⁴. Bajorais Užvenčio RKB gimimo metrikų įrašuose kai kada vadinami I. Bielskis, P. Dzindzalėta ir J. Savickis. Dėl P. Dzindzalėtos viskas aišku. Jis net ir minėtame inventoriuje vadinamas bajoru, nes, matyt, nuomojo ūkį iš Beržėnų dvaro Vaišlaukio kaime. Kiti du ūkininkai pagal inventorių buvo valstiečiai. Šalia Vaišlaukio kaimo buvo Vidsodžio kaimas, tačiau kiek tiksliai Vidsodyje buvo dūmų, dėl prastos dokumento būklės nustatyti neįmanoma. Įskaityti galima 10 dūmų, kuriuos valdė Stanislovas Šimkus, Simonas Lileikis, Jokūbas Šimkus, Tomas Šapas, Motiejus Pieža, Kazimieras Savickis, Jokūbas Kadys, Steponas Čioteikis, Simonas Paiždagis, Adomas Lukošius ir dar keli dūmai, kurių šeiminių pavardžių dėl prastos dokumento būklės įskaityti neįmanoma. Vidsodyje tik K. Savickis kai kada savo vaikų metrikų knygų įrašuose vadinamas bajoru, visi kiti – valstiečiai. Atrodo, jog valstiečių siekis savo vaikų metrikų knygoje būti įrašyti bajorais, nebuvo masinis reiškinys, tačiau tokių atvejų pasitaikė, tik vienur daugiau, kitur mažiau.

3.3. Atsakymas į klausimą „Nuoširdi draugystė ar kai kas daugiau?“

Literatūros istorikas J. Lebedys 1955 m. taip pat rašė apie valstiečių siekį tapti bajorais. Tąkart istorikas minėjo 1811 m. M. Oginskio raštą carui, kurį aptardama bajorų deklasacijos procesą citavo T. Bairašauskaitė. Esmė ta, kad J. Lebedys teigė, jog valstiečių siekį tapti bajorais reikia laikyti klasių kovos apraiška ir netgi jos paaštrėjimu. Lebedžio teigimu,

²³¹ Ten pat. L. 4v.–5.

²³² *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1828 m.* G. Grigaitės asmeninis archyvas. L. 123v.

²³³ *Beržėnų dvaro inventorių. 1812 m.* LMAVB. F. 37-5935. L. 3v.–4.

²³⁴ Ten pat. Lapo numeris neišlikęs.

negalėdami kitaip išsivaduoti iš stiprėjančios priespaudos, valstiečiai stengėsi įsigyti bajorystės dokumentus²³⁵. Tačiau, atrodo, šis procesas buvo žymiai sudėtingesnis ir jo paaiškinti kaip klasių kovą negalima, nes yra faktų, kurie liudija, jog ne visi dvarininkai buvo priešiški savo valstiečiams ir, matyt, ne visi valstiečiai buvo priešiški savo dvarininkams. Dar 2018 m. teko rašyti straipsnį, kurio pavadinime buvo keltas klausimas „Nuoširdi draugystė ar kai kas daugiau?“²³⁶. Tąkart teko interpretuoti Užvenčio RKB priešsantuokinės apklausos metrikų knygoje aptiktas bajorų ir valstiečių santuokas bei Spyglių dvaro savininkų Smigelskių tapimo kai kurių savo baudžiauninkų vaikų krikštėviais atvejus. Rašant straipsnį buvo prieita prie išvados, kad tie valstiečiai, kurie tuokėsi su bajorais arba tie, kurie savo vaikams parinko bajorus krikštėvius, galbūt patys kažkada buvo bajorais, bet oficialiai prarado bajorystę, nors bajorai juos dar vis pripažįsta, kaip bajorus. Tenka pripažinti, jog tada padarytos išvados greičiausiai yra klaidingos, nes didelė tikimybė, jog bajorų ir valstiečių santuokos metrikų knygoje „atsirasdavo“ tuomet, kuomet bent vienas iš jaunujų bandė tapti bajoru, todėl ir buvo pavadintas bajoru, jei tokiu save laikė ir būtent taip apie savo luomą atsakė priešsantuokinėje apklausoje. Tas pats ir su kilmingais krikštėviais, tik, žinoma, tai nereiškia, kad dvarininkai Smigelskiai taip pat buvo valstiečiai. Smigelskiai tikrai buvo dvarininkai ir tai įrodo 1802 m. Spyglių dvaro pirkimo-pardavimo aktas, kuriuo Leopoldas Smigelskis nusipirko minėtą dvarą iš Tulūz-Lotreko²³⁷. Tai, jog valstiečiai dvarininkus rinkosi savo vaikų krikštėviais (arba dvarininkai dėl vienokių ar kitokių priežasčių rinkosi būti savo valdinių krikštėviais) gali būti interpretuojama kaip tam tikra socialinė strategija, galėjusi nulemti socialinį mobilumą luomo arba karjeros atžvilgiu. Juk turėti įrodymą apie artimus ryšius su dvarininku galbūt galėjo padėti įrodyti tariamą bajorystę. Ypač glumina tai, jog patys dvarininkai Smigelskiai rinkosi savo vaikų krikštėviais valstiečius. Štai 1814 m. rugsėjo 5 d.²³⁸ Užvenčio vikaras Jurgis Kervelis pakrikštijo bajorų (GD) Leopoldo Smigelskio ir Julijos Radzevičiūtės trynukus: Mauricijų, Konstantiną ir Sofiją. Mauricijaus krikštėviu buvo bajoras (GD) Adomas Jucevičius iš to paties dvaro, Konstantino – Baltramiejus Baškys iš Junkilų, Sofijos – Ona Tugaudienė iš Spyglių²³⁹. Lygiai toks pats įrašas yra ir Smigelskių bajorystės įrodymo byloje²⁴⁰. Be to, šis krikšto įrašas skiriasi nuo kitų L. Smigelskio vaikų krikšto įrašų. 1805 m. kovo 15 d. bajoras (MD) L. Smigelskis su žmona Elena Svencicka krikštijo dukterį Karoliną, kurios krikštėviais buvo bajoras (MD)

²³⁵ Lebedys, Jurgis. *Simonas Stanevičius*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955. P. 28.

²³⁶ Giedrimas, Laurynas. „Nuoširdi draugystė ar kai kas daugiau? Baškiai Spyglių dvare XIX a.“. *Lietuvos bajoras*. 2018. Nr. 24. P. 50–58.

²³⁷ *Grafo Tulūz-Lotreko Spyglių dvaro pardavimo Smigelskiui aktas. 1802 m.* LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 8989.

²³⁸ Ankstesniajame darbe nustatant krikšto datą įsivėlė fakto klaida. Knygos „Užvenčio parapijiečiai 1836–1861 metais: kas jie ir kaip jie gyveno?“ 110-ajame puslapyje buvo nurodyta, jog krikšto įrašas sudarytas 1804 m. liepos 15 d. Iš tikrųjų Smigelskių trynukai buvo pakrikštyti 1814 m. rugsėjo 5 d.

²³⁹ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1802–1827 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 290. L. 176.

²⁴⁰ *Smigelskių bajorystės įrodymo byla. 1836–1847 m.* LVIA, f. 391, ap. 1, b. 1271. L. 98.

Steponas Gruževskis ir bajorė (MD) Joana Zabieliene²⁴¹. Panašus buvo ir Smigelskių sūnaus, krikštyto 1806 m. birželio 11 d., krikšto įrašas. Kazimiero krikštateviais buvo bajoras (MD) Anzelmas Pokubiatas – Užvenčio dvaro rektorius ir ta pati Joana Zabieliene. Krikštynose taip pat dalyvavo bajoras (MD) Ernestas Kromštatas su bajorė (MD) Teofile Zabielaite²⁴². Matant šiuos du paskutinius krikšto įrašus iš karto kyla klausimas, kodėl savo trynukams L. Smigelskis parinko nekilmingus krikštatevius. Ar galėjo tam padaryti įtaką naujoji L. Smigelskio žmona, su kuria jis ir susilaukė trynukų? Galbūt. Tačiau gali būti ir taip, jog trynukų gimimas buvo labai netikėtas ir daug problemų sukėlęs įvykis. Gali būti, jog vaikai buvo labai silpni, todėl juos norėta kuo skubiau pakrikštyti, todėl ir buvo paimti artimiausi dvarui valdiniai. Sunku pasakyti, kaip iš tiesų buvo, tačiau tarp Konstantino krikštatevio B. Baškio palikuonių ir Spyglių dvaro šeimininkų Smigelskių susiformavo ilgalaikiai, kartas peržengę ryšiai. K. Smigelskis po daugelio metų tapo savo krikštatevio Baltramiejaus proanūkio Antano Baškio krikštateviu²⁴³ ir gali būti, jog vėliau jam padėjo tapti kunigu. Dar vėliau – 1893 m. sausio 25 d. Elena Smigelskytė-Lisecka, kuri buvo Konstantino brolio Liucijono dukra, tapo Kazimiero Baškio²⁴⁴, kuris buvo Baltramiejaus proproanūkis. Tad ryšiai tikrai buvo labai ilgaamžiai. Šie bajorų Smigelskių ir valstiečių Baškių giminių ryšiai paneigia buvus bajorų ir valstiečių priešpiešą, marksistų laikyta klasių kova. Žinoma, šie ryšiai gali būti laikomi tik išimtimi iš taisyklės, tačiau kita vertus, parodo, jog proceso visapusiškumą. Tai, jog valstiečių siekį tapti bajorais negalima paaiškinti klasių kova, įrodo tų pačių Baškių atvejis. B. Baškio sūnaus Fortūnato ir jo žmonos Elžbietos Daukšaitės pavardės jų vaikų krikšto įrašuose taip pat labai varijuoja, kaip ir, tarkim, to pačio laikotarpio Želvių dvaro valstiečių. Taip pat, kai kurie Fortūnato ir Elžbietos vaikai metrikų knygose buvo įrašyti bajorais ir tas įrašymas labai sutampa su jau nagrinėtais Užvenčio parapijos bajorų naujagimių skaičiaus pakilimais, nors tik du Fortūnato ir Elžbietos vaikai buvo įvardinti bajorais. Pirmasis Baškių vaikas, krikšto metrikoje įvardintas bajoru, buvo Izidorius, krikštytas 1825 m. balandžio 12 d. Nors tiek Fortūnatas, tiek Elžbieta buvo įvardinti bajorais (GD), naujagimio krikštateviai, matyt, buvo paprasti žmonės. Izidoriaus krikštateviais tą dieną tapo Juozapas Šimkus su Morta Giržadiene iš Užvenčio miestelio²⁴⁵. Kito sūnaus – Adomo Ignaco, krikštyto 1830 m. liepos 30 d., krikšto įrašė Fortūnatas ir Elžbieta Baškiai taip pat buvo įvardinti bajorais (GD), nors naujagimio krikštateviai Jonas Rupeikis ir Barbora Daukševičiūtė buvo nekilmingi²⁴⁶. Tad Baškiai, kaip ir daugelis kitų to

²⁴¹ Ten pat. P. 54v.

²⁴² Ten pat. P. 81.

²⁴³ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1849–1857 m.* LVIA, f. 1523, ap. 1, b. 1. L. 20v.–21.

²⁴⁴ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1885 – 1894 m.* LVIA, f. 1523, ap. 1, b. 3. L. 153.

²⁴⁵ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1802–1827 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 290. L. 241.

²⁴⁶ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1830 m.* G. Grigaitės asmeninis archyvas. L. 801v.

meto Užvenčio parapijiečių, bandė bent jau metrikų knygoje tapti bajorais. Tačiau visgi gal Baškiai buvo bajorystę praradę bajorai? Greičiausiai ne. Šios giminės palikuonio Aido Baškio dėka pavyko atsekti Baltramiejaus, kuris buvo K. Smigelskio krikštatėviu, protėvius. Atrodo, Baltramiejus buvo Lauryno Baškio sūnus, o L. Baškys buvo aptiktas 1765 m. Kolainių dvaro inventoriuje. Pagal inventorių, Baškiai, beje, vadinami Baškevičiais, buvo išlaikomi dvaro, todėl jame turėjo dirbti²⁴⁷. Tad atrodo, Smigelskius ir Baškis siejo ypatingi ryšiai, bet tie ryšiai nepadėjo Baškiams tapti bajorais, bet, galbūt, padėjo išmokslinti bent vieną giminaitį.

²⁴⁷ *Kolainių dvaro inventoriūs. 1765 m.* LVIA, f. 285, ap. 1, b. 65. L. 414v. Aido Baškio surastas dokumentas.

4. SOCIALINIĖS STRATEGIJOS KARJEROS MOBILUMUI ĮGYTI

Ankstesniame skyriuje aptarėme, jog nekilmingųjų luomo atstovai neretai net metrikų knygose siekė būti pavadinti bajorais, kad galbūt, galėtų bandyti vėliau įrodyti savo bajorystę. Tikėtina, jog toks siekis galėjo būti ne tik dėl to, kad nekilmingieji galėtų apsaugoti savo vaikus nuo nežmoniškos rekrūto prievolės, bet ir dėl to, kad galėtų išleisti savo vaikus į mokslus. T. Bairašauskaitė aptardama bajorų deklasacijos procesą minėjo jau ne kartą šiame darbe aptartą M. Oginskio 1811 m. raportą carui, kur buvo rašyta, kaip valstiečiai *tapę* bajorais, veržiasi į Varnių kunigų seminariją²⁴⁸. Kražių ir Užvenčio parapijų gyventojams Varnių kunigų seminarija buvo visai šalia, tačiau dar arčiau buvo Kražių ir Kolainių gimnazijos, kuriose prieš bandydami tapti dvasininkais Kražių ir Užvenčio parapijiečiai tikriausiai kurį laiką mokydavosi.

4.1. Kražių ir Kolainių gimnazijos XVIII a. pab. – XIX a. I pusėje

Dar 1970 m. garsi Lietuvos švietimo istorijos tyrinėtoja Meilė Lukšienė knygoje „Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX I pusėje švietimo įstaigas suskirstė į tris kategorijas, kurias sudaro paprinės mokyklos, apskrities mokyklos ir gimnazijos bei aukštoji mokykla – Vilniaus universitetas²⁴⁹. Pradines mokyklas M. Lukšienė skirsto dar į keletą tipų: į vienklases paprines mokyklas, kurių buvo daugiausia, į dviklases paprines mokyklas, kurių buvo nedaug ir į tarpinio tipo mokyklas su nenusistovėjusiomis mokymo programomis, kurių, kaip autorė pažymi vėlesniame savo darbe, buvo apščiai²⁵⁰. Dar M. Lukšienė išskiria realines pradines mokyklas, atsiradusias aptariamuoju laikotarpiu, kuriose buvo rengiami valstiečių vaikai žemės darbui ir kartu buvo teikiamos elementarios bendrojo lavinimo žinios.

Vidurinių mokyklų kategorijai, kaip jau buvo minėta, M. Lukšienė priskyrė apskrities mokyklas ir gimnazijas. Autorė pažymi, jog edukacinės komisijos fondo lėšomis išlaikomos vidurinės mokyklos buvo vadinamos akademinėmis. Šiam mokyklų tipui M. Lukšienė priskyrė ir Kražių gimnaziją. Kolainių gimnaziją, kartu su dar 11 kitų gimnazijų autorė priskyrė į mokykloms, kurios buvo valdomos vienuolynų²⁵¹. Tai, kaip 1830–1831 m. sukilimas paveikė vidurines

²⁴⁸ Bairašauskaitė, Tamara. „Lietuvos bajorų luomo deklasacijos procesas: kilmės įrodymai (XVIII a. pab. – XIX a. 7 dešimtmetis)“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2002. 2001/2. P. 95, 96.

²⁴⁹ Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1970.

²⁵⁰ Lukšienė, Meilė. „Mokykla ir pedagoginė mintis feodalizmo irimo ir kapitalizmo genėzės metu“. *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*. Vilnius: Mokslas, 1983. P. 118, 119.

²⁵¹ Ten pat. P. 130.

mokyklas, autorė aprašo tik bendrais bruožais. Tiesa, M. Lukšienė atkreipė dėmesį, jog po sukilimo keliems Kražių, Kėdainių ir Kauno mokiniams buvo paskelbtas mirties nuosprendis, tačiau jis buvo pakeistas katorga. Žymiai daugiau dėmesio M. Lukšienė skyrė parapiinių mokyklų pokyčiams po minėtojo sukilimo. Autorė rašo, jog po 1830–1831 m. sukilimo caro valdžia siekė Lietuvoje palikti tik valdines mokyklas, tačiau joms valdžia iš karto neturėjo lėšų bei mokytojų, todėl leido veikti senosioms parapiinėms mokykloms. Tačiau tuoj pat po sukilimo buvo panaikintos dviklasės parapiinės mokyklos, o nuo 1843 m. pradinės mokyklas pradėjo steigti Valstybinių turtų ministerija kartu su Švietimo ministerija. Dar autorė pabrėžia, jog M. Valančiui tapus Žemaičių vyskupu parapiinių mokyklų tinklas labai išsiplėtė²⁵². Kražių parapijoje tol, kol gyvavo Kražių gimnazija, atskiros parapiinės mokyklos nebuvo, nes prie gimnazijos veikė parengiamoji klasė. Tiesa, Kražiuose dar veikė mokykla prie benediktinių vienuolyno.

Tuo tarpu iki Kolainiuose įsikuriant gimnazijai, Užventyje parapiinė mokykla gyvavo. M. Lukšienė rašo, jog Užvenčio mokykloje mokoma skaityti ir katekizmo žemaitiškai²⁵³. 1806 m. Užvenčio RKB vizitacijoje nurodyta, jog parapiinėje mokykloje mokėsi tik 25 mokiniai. Pati mokykla buvo įsikūrusi špitolėje tam skirtame kambaryje²⁵⁴. Mokytoją, vadinamą direktoriumi, išlaikė mokinių tėvai. Vaikai mokyklėlėje mokėsi skaitymo, rašymo, katekizmo ir kitų dalykų²⁵⁵. Užvenčio parapiinei mokyklai didelį smūgį sudavė šešių klasių Kolainių mokyklos įkūrimas, ją karmelitams atkėlus iš Kražių. Karmelitai prie šios mokyklos dar įkūrė bakaloriją, kurioje mokė skaitymo ir rašymo pradmenų. Nauja mokykla tapo tokia populiari, kad Užvenčio parapiinę mokyklą teko uždaryti²⁵⁶. Atrodo, tuometis Užvenčio klebonas Mykolas Rudnickis buvo tuo pasipiktinęs, nes parapijos vizitacijoje, baigdamas aprašyti Užvenčio parapiinę mokyklą rašė: „Taip vietinis klebonas turėjo uždaryti mokyklėlę, nes visiems apsupo galvą Kolainiai“ (*A tak Miejscowy Pleban musział zaprzestać Szkołki gdyż każdemu zawróciły głowę Chwałoynie...*)²⁵⁷. Tačiau klebonas M. Rudnickis nesusitaikė su mokyklėlės praradimu. Jau po metų, t. y. 1821 m., vizitacijoje nurodyta, kad Užventyje mokykla vėl veikia. Mokyklėlės mokinių skaičius nurodytas įspūdingas – net 234 mokiniai²⁵⁸. Klausimas, ar šis skaičius gali būti teisingas? Galbūt, taip, o gal ir ne. Gali būti, kad klebonas, siekdamas išsaugoti mokyklą, agitavo parapijiečius užrašyti savo vaikus į mokyklą, todėl jam pavyko surinkti daug mokinių. Konkurencija greičiausiai anuomet vyko ir tarp pasaulietinės

²⁵² Lukšienė, Meilė. „Mokykla ir pedagoginė mintis feodalizmo irimo ir kapitalizmo genezės metu“. *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*. Vilnius: Mokslas, 1983. P. 123, 124.

²⁵³ Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1970. P. 103.

²⁵⁴ *Užvenčio RKB vizitacija. 1806 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 221. L. 286v.

²⁵⁵ Ten pat.

²⁵⁶ *Užvenčio RKB vizitacija. 1820 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 223. L. 423v.

²⁵⁷ *Užvenčio RKB vizitacija. 1820 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 223. L. 423v.

²⁵⁸ *Užvenčio RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 227. L. 412v.

Kražių gimnazijos ir naujai įkurtos, nuo Kražių atsiskyrusios, karmelitų valdomos Kolainių mokyklos. Tiek J. Lebedys, tiek D. Petkevičiūtė savo monografijose pažymi, jog Kolainių gimnazija su Kražių gimnazija konkuravo. J. Lebedys šioje konkurencijoje išvelgia klasių kovos elementus²⁵⁹, o D. Petkevičiūtė remdamasi J. Lebedžiu, teigia, jog karmelitai visokiais būdais kurstė tėvus, kad neleistų sūnų į Kražius, šmeiždami būsimą pasaulietinę mokyklą ir agituodami mokinius mokytis Kolainiuose²⁶⁰. Atrodo, prie ko čia klebonas M. Rudnickis ir Užvenčio parapiinė mokykla? Visgi, sąsajų galima atrasti. Dar prieš Kražių gimnaziją perimant karmelitams, Užvenčio klebonas M. Rudnickis dėstė Kražių gimnazijoje. Rudnickis 1784–1789 m. gimnazijoje mokė I klasę, o 1789–1796 m. buvo II klasės mokytoju²⁶¹. Pasak K. Misiaus, M. Rudnickis Tado Kosčiuškos sukilimo metu, remdamasis laikraščiais, mokiniams aiškino įvykius valstybėje ir Vilniuje²⁶². Pastebėtina, jog Rudnickis gimnazijoje nustojo dėstyti prieš pat mokyklą perimant karmelitams. Galbūt karmelitai atsakė jo paslaugų, todėl Rudnickis ir liko nepatenkintas, kuomet po daugelio metų, jam jau būnant Užvenčio klebonu, jo parapijiečiai pasirinko Kolainių mokyklą, o ne Užvenčio parapiinę mokyklą? Tikėtina, jog M. Rudnickis siekė, jog Kolainiai nenustelbtų parapijos centro Užvenčio, todėl ir norėjo išsaugoti bent parapiinę mokyklą parapijos centre. Atrodo, M. Rudnickis nebuvo priešiškas lietuvių kalbai. Dėstydamas pirmokams, o vėliau – antrokams – Rudnickis su jais tikriausiai bendravo lietuviškai (žemaitiškai), nes, kaip K. Misius pažymi, tarp žemesnių klasių moksleivių buvo didelė lenkų kalbos mokėjimo problema²⁶³.

Tačiau M. Rudnickio iškovotą Užvenčio parapiinę mokyklą vėliau vis tiek nukonkuravo Kolainių parengiamoji klasė ir gimnazija. Parapiją valdant klebonui J. Tvarijonavičiui, 1827 m. vizitacijoje nurodoma, jog dėl naudojimosi Kolainių parengiamąja mokykla, mokinių Užvenčio parapiinėje mokykloje buvo vos 15, o ir tie patys mokėsi tik nuo Gavėnios pirmų dienų iki šv. Velykų²⁶⁴. Po metų padėtis buvo dar prastesnė. 1828 m. mokyklą tik nuo Gavėnios pirmų dienų iki šv. Velykų lankė vos 12 mokinių²⁶⁵. Po kiek laiko mokyklos visai neliko. Jau 1839 m. Užvenčio parapijos vizitacijoje nurodyta, jog mokiniams į mokyklą nesusirinkus, ši prie mokyklos prefekto Zarenkevičiaus buvo uždaryta²⁶⁶. Sunku pasakyti, kodėl mokinių mokykla nesulaukė. Dar 1835 m. Kolainių gimnazija buvo uždaryta, o 1839 m. Kolainių karmelitų vienuolyno vizitacijoje yra aprašytas tik mokyklos pastatas, vizitacijoje neminima net parapiinė mokykla, todėl po mokyklos

²⁵⁹ Lebedys, Jurgis. *Simonas Stanevičius*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955. P. 71.

²⁶⁰ Petkevičiūtė, Danutė. *Laurynas Ivinskis*. Vilnius: Mokslas, 1988. P. 12.

²⁶¹ Misius, Kazys. *Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2015. P. 227.

²⁶² Ten pat. P. 19.

²⁶³ Ten pat.

²⁶⁴ *Užvenčio RKB vizitacija. 1827 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 231. L. 381v.

²⁶⁵ *Užvenčio RKB vizitacija. 1828 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 235. L. 353.

²⁶⁶ *Užvenčio RKB vizitacija. 1839 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 249. L. 322v–323.

uždarymo Kolainiuose neliko net parapiinės parengiamosios mokyklos. Atrodo, parapijiečiai tuomet kaip tik turėjo gausiai imti lankyti Užvenčio parapiinę mokyklą, tačiau taip nebuvo. Užvenčio parapiinė mokykla mokinių sulaukė tik apie 1850 m. Tų metų vizitacijoje nurodoma, jog mokykla veikia prie šio klebono (Užvenčio parapijoje kaip tik 1850 m. pasikeitė klebonas. Senajam T. Milevičiui mirus, į jo vietą buvo paskirtas S. Gedgaudas.). Tais metais mokinių padaugėjo iki dvidešimties, o mokslo metai truko iki šv. Velykų²⁶⁷. Šis Užvenčio parapiinės mokyklos atgimimas tikriausiai turėtų būti siejamas su Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raginimu steigti parapiines mokyklas. Tačiau prie mokyklos atgimimo galimai prisidėjo ir klebonas S. Gedgaudas, nes yra žinoma, jog šis klebonas buvo šviesus žmogus. Jis domėjosi kraštotyra ir net buvo sudaręs instrukciją, kaip rinkti duomenis apie tai, kas yra parapijoje²⁶⁸. Apibendrinant galima teigti, jog Užvenčio parapiinės mokyklos sunykimą lėmė Kolainių karmelitų gimnazijos su parengiamąja bakalorija iškilimas ir populiarumas. Vėliau, Užvenčio parapiinė mokykla ėmė atsigauti turbūt tik dėl vyskupo M. Valančiaus įtakos ir, galbūt, Užvenčio klebono S. Gedgaudo požiūrio.

Aptariamojo laikotarpio Kražių ir Kolainių gimnazijoms didelę įtaką darė Kolainių karmelitų vienuolyno vienuoliai. Šie dar 1797 m. iš Edukacinės komisijos perėmė Kražių gimnaziją, o po dvidešimt metų – 1817 m. – perimtą mokyklą perkėlė į Kolainius, kur susiformavo atskira Kolainių gimnazija. Karmelitų vienuolių istorija Kolainiuose prasidėjo dar 1740 m., kuomet Kolainių dvaro šeimininkas Jonas Adamkavičius su žmona Ona pastatė mūrinę koplyčią ir ją aptarnauti paprašė karmelitų vienuolį. Remiantis istoriko M. Paknio duomenimis, Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės titulo koplyčios ir dvasininko išlaikymui dvarininkas J. Adamkavičius 1750 m. užrašė didelę fundaciją, o netrukus – jau 1755 m. – buvo įkurtas ir karmelitų vienuolynas. Po dvarininko J. Adamkavičiaus mirties 1763 m. vienuoliai įsikūrė jo buvusiam dvare. Dvaro pastatą vienuoliai ilgainiui rekonstravo prie jo pristatydami vieną korpusą ir taip gyvenamajam pastatui suteikdami L formos planą²⁶⁹.

Istoriografijoje įvairūs tyrėjai ne kartą nagrinėjo kaip ir kodėl Kolainių karmelitai perėmė Kražių gimnaziją. Kelmės krašto tyrinėtojas Vaclovas Rimkus dar 1997 m. rašė, jog Rusijai pavergus Lietuvą, 1797 m. Lietuvos generalgubernatorius Nikolajus Repninas įsakė Edukacinei komisijai kai kurias aukštesniąsias mokyklas pavesti vienuolynams, kad jie be valstybės paramos tas mokyklas išlaikytų²⁷⁰. Pasak V. Rimkaus, Kolainių vienuoliai, tai sužinoję, kreipėsi į švietimo vyresnybę, prašydami jiems paskirti Kražių mokyklą. Netrukus valdžios atstovai pasiuntė raštą

²⁶⁷ *Užvenčio RKB vizitacija. 1850 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 280. L. 35.

²⁶⁸ *Instrukcija. 1845 m.* Sudarė klebonas Gedgaudas. LMAVB. F. 25–325.

²⁶⁹ Paknys, Mindaugas. „Kolainių Švč. Mergelės Marijos Karmelio kalno Karalienės bažnyčia ir karmelitų vienuolynas“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: VDA leidykla, 2008. P. 52–54.

²⁷⁰ Rimkus, Vaclovas. „Kražiai“. *Kelmės kraštas*. Vilnius: Atkula, 1997. P. 261.

Žemaičių vyskupui Giedraičiui, kad leistų Kolainių karmelitų vienuolyno mokytojams įsikurti Kražiuose. Kolainių karmelitai Kražiuose mokyklą atidarė 1797 m. spalio 6 d.²⁷¹. A. Butrimas ir K. Misius straipsnyje, publikuotame leidinyje „Kražiai amžių sandūroje“, išleistame 2005 m. lakoniškai nurodo, jog 1797 m. Kražių mokykla atiduota Kolainių vienuoliams karmelitams, o šie mokyklą įsipareigojo išlaikyti iš Kolainių vienuolyno fundacinių valdų²⁷². Vėliau, po dešimties metų, K. Misius Kražių mokyklos atitekimą Kolainių karmelitams aprašė žymiai išsamiau. K. Misius savo monografijoje rašo, jog Lietuvos karmelitai dar 1791 m. prašė Lietuvos-Lenkijos Seimą leisti jiems Lietuvoje laikyti kelias mokyklas. Nors senosios regulos karmelitai iki tol Lietuvoje žymesnių švietimo tradicijų neturėjo, tačiau šis ordinas teigė turįs pakankamai mokytų vienuolių, todėl prašė perimti Kražių ir kelias kitas mokyklas. Prijungtoje prie Rusijos dalyje švietimo pertvarkymas buvo patikėtas Vilniaus vyskupijos valdytojui, o 1789–1809 m. – vyskupui Jonui Nepomukui Kosakovskiui. Pagal jo projektą beveik visos vidurinės mokyklos grįžo vienuolynams²⁷³. Matyt tiek V. Rimkus, tiek K. Misius sekdami vyskupo M. Valančiaus paliktais duomenimis nurodė, jog Kolainių karmelitai mokyklą Kražiuose atidarė 1797 m. spalio 6 d. Išsamiausiai Kolainių karmelitų išlaikomą Kražių gimnaziją išsamiausiai aprašė K. Misius. Istoriko teigimu, karmelitų mokykloje buvo dėstoma pagal Edukacinės komisijos nuostatus. Pirmoje klasėje buvo mokoma lenkų ir lotynų kalbų gramatikos, aritmetikos, dorovės, geografijos. Antroje klasėje, anot Misius, buvo dėstomi tie patys dalykai, o trečioje-šeštoje klasėje buvo dėstoma retorika, matematika, fizika, visuotinė istorija, kartu su teise ir dorove²⁷⁴. Trečioje klasėje, anot autoriaus, dar buvo dėstoma Lenkijos istorija pagal Adamo Naruševičiaus vadovėlį, taip pat buvo mokoma vokiečių kalbos²⁷⁵. Kražių mokyklą paveikė 1803 m. įstatymas, pagal kurį Vilniaus gubernijos vidurinės mokyklos buvo tiesiogiai pavaldžios Vilniaus universitetui. Vidurinėms mokykloms buvo numatytos gimnazijos ir šešiaklasės ir keturklasės apskričių mokyklos. Gubernijose turėjo būti po vieną gimnaziją. Kadangi gimnazija veikė Vilniuje, Kražių mokykla tapo šešiaklase apskrities mokykla, tačiau tokio pobūdžio mokyklų mokymo programa beveik prilygo gimnazijų programoms²⁷⁶. Tačiau K. Misius teigimu, kadangi Kražių apskrities mokyklą lankė labai daug mokinių, joje turi būti mokoma pagal gimnazijos reikalavimus²⁷⁷.

²⁷¹ Ten pat.

²⁷² Butrimas, Adomas; Misius, Kazys. „Kražių jėzuitų kolegijos likimas po 1773 m. jėzuitų ordino panaikinimo“. *Kražiai amžių sandūroje*. Vilnius: VDA leidykla, 2005. P. 78.

²⁷³ Misius, Kazys. *Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2015. P. 21.

²⁷⁴ Ten pat. P. 21, 22.

²⁷⁵ Misius, Kazys. *Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2015. P. 22.

²⁷⁶ Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1970. P. 30–40.

²⁷⁷ Misius, Kazys. *Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2015. P. 23.

Tačiau Kolainių karmelitai Kražių mokyklą valdė ne itin ilgai – 20 metų. Vienuolių sprendimas ir priežastys perkelti gimnaziją į Kolainius istoriografijoje vertintas nevienareikšmiškai. Dar 1955 m. monografijoje apie Simoną Stanevičių istorikas Jurgis Lebedys rašė, jog irstant seniems mokyklos rūmams, karmelitai, nesirengdami jų taisyti, norėjo ją perkelti į Kolainius arba bent gauti lėšų jai išlaikyti²⁷⁸. J. Lebedys teigia, jog Vilniaus universitetas ir Vilniaus mokslo apygardos globėjas norėjo ne tik palikti mokyklą Kražiuose, bet ir ją stiprinti, nes vienuolynų mokyklos duodavo mažai naudos²⁷⁹. Autorius, laikydamasis bene dogmatinio marksizmo paradigmos, vienuolynų mokyklas, kaip ir pačius vienuolius vertino, kaip juodžiausius reakcijos židinius, švietimą laikiusius savo išimtinę privilegiją, siekdami mokslą pajungti religijai ir apnarplioti mokslą prietarų tinklu²⁸⁰. Visiškai kitaip Kolainių mokyklos įkūrimą vertina monografijos apie Lauryną Ivinskį (parašyta 1988 m.) autorė D. Petkevičiūtė. Autorės teigimu, Kolainių karmelitai mokyklą iš Kražių į Kolainius perkėlė ne todėl, kad nenorėjo yrančių gimnazijos pastatų tvarkyti, ir ne todėl, kad bet kokia kaina siekė uzurpuoti ir klerikalizuoti mokslą, bet todėl, kad vienuoliai griūvančių pastatų paprasčiausiai neįstengė suremontuoti²⁸¹. Istorikei pritaria ir V. Rimkus pridurdamas, jog Kolainių vienuolynas irgi nenorėjo pastatų remontuoti, nes ir taip brangiai kainavo mokyklos ir mokytojų išlaikymas²⁸². Tačiau nei D. Petkevičiūtė, nei V. Rimkus nepaiškina, kodėl Kolainių vienuolynui tapo per sunku išlaikyti Kražių gimnaziją. Kolainių vienuolynas tuo metu vis dar valdė didžiules valdas Pavandenės, Raudėnų ir Užvenčio parapijose²⁸³. Į šį istoriografinį klausimą atsakė K. Misius. Istoriko teigimu, tik ką Kolainių karmelitų perimti buvusios Kražių jėzuitų gimnazijos mūrai buvo geros būklės, tačiau 1798 m. buvusį jėzuitų vienuolyną labai nusiaubė generolas Kozlovas su savo pulku. Kareiviai labai nuniokojo kambarius: krosnis, duris, langus ir kt., ir vienuoliai nebuvo pajėgūs visko suremontuoti, tik patvarkė kelis kambarius mokytojams gyventi²⁸⁴. Taigi, greičiausiai jei generolo Kozlovo būriai nebūtų nusiaubę gimnazijos pastatų, tai Kolainių vienuoliai greičiausiai būtų daugelį metų sėkmingai valdyti Kražių gimnaziją ir, galbūt, Kolainiuose niekada nebūtų buvę vidurinės mokyklos. Tai žinodami galime teigti, jog J. Lebedys be reikalo kaltino vienuolius nenoru tvarkyti pastatų. Paprasčiausiai, vienuoliams karmelitams buvo pigiau perkelti mokyklą į savo fundacines valdas ir jose, prie vienuolyno, statyti naujus pastatus mokyklai. Be to, prie prastos mokyklos

²⁷⁸ Lebedys, Jurgis. *Simonas Stanevičius*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955. P. 63.

²⁷⁹ Ten pat.

²⁸⁰ Ten pat.

²⁸¹ Petkevičiūtė, Danutė. *Laurynas Ivinskis*. Vilnius: Mokslas, 1988. P. 11.

²⁸² Rimkus, Vaclovas. „Kražiai“. *Kelmės kraštas*. Vilnius: Atkula, 1997. P. 261.

²⁸³ Giedrimas, Laurynas. *Užvenčio parapijiečiai 1836–1861 metais: kas jie ir kaip jie gyveno?*. Šiauliai: Šiaulių spaustuvė, 2020. P. 100.

²⁸⁴ Misius, Kazys. *Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2015. P. 21.

pastato būklės prisidėjo ir ekstremalūs orai (apie tai plačiau žr. antrame skyriuje). Tuo tarpu Kražiuose vidurinę mokyklą nuspręsta palikti dėl to, jog Kražiai buvo beveik Žemaičių viduryje, kaip teigia J. Lebedys, o be to, į mokyklą susirinkdavo iki 500 mokinių²⁸⁵. Todėl Vilniaus universitetas ir Vilniaus mokslo apygarda, turėdami gerokai daugiau lėšų, perėmė Kražių mokyklą ir ją suremontavo.

Bene išsamiausiai karmelitų mokyklą Kolainiuose aprašė literatūros istorikė D. Petkevičiūtė. Tyrėja atkreipė dėmesį, jog istoriografijoje kai kada Kolainių mokykla yra vadinama apskrities mokykla, o kai kada – gimnazija. Savo monografijoje D. Petkevičiūtė šią problemą išsprendžia remdamasi archyviniais dokumentais ir istoriografijos interpretavimu. Jos teigimu, daugiausia mokinių turinčioms pajėgioms mokykloms buvo suteikiamas gimnazijos vardas. Autorės teigimu, Kolainių mokyklos mokinių mokslo baigimo atestatuose įrašyta, jog Kolainių mokykla turi gimnazijos teises ir yra globojama Vilniaus universiteto. Tačiau D. Petkevičiūtei pavyko nustatyti, kad su gimnazija Kolainiuose lygiagrečiai veikė ir apskrities mokykla bei parengiamoji klasė, vadinama parapine mokyklėle²⁸⁶, dėl kurios įkūrimo, kaip jau buvo minėta, liko labai nepatenkintas Užvenčio klebonas M. Rudnickis. D. Petkevičiūtė pabrėžia, jog tuo metu, kai Kolainiuose mokėsi L. Ivinskis, t. y. 1825 m. mokyklose vyko pertvarkymai. Gimnazijos buvo suskirstytos į trijų klasių apskritines mokyklas ir keturių klasių gimnazijas. Pasak autorės, tai paskatino apskrities mokyklų jungimąsi su gimnazijomis. D. Petkevičiūtė atkreipia dėmesį, jog 1827–1828 m. ataskaitoje pažymima, kad Vilniaus gubernijoje veikia trys gimnazijos, sujungtos su apskritinėmis mokyklomis, - tai Vilniaus, Kražių ir Kolainių²⁸⁷. Vadinasi, aptariamoms Kražių ir Kolainių gimnazijos buvo vienos iš nedaugelio, kurios buvo sujungtos su apskrities mokyklomis. D. Petkevičiūtė pabrėžia, jog 1817 m. įkurta Kolainių mokykla gana sparčiai kito ir vystėsi. Atkėlus mokyklą iš Kražių, ji buvo įkurta mediniame name, tačiau jau 1826 m. yra minimas mūrinis Kolainių mokyklos pastatas. D. Petkevičiūtė savo monografijoje nemažą dėmesį skiria Kolainių mokytojams, mokymo priemonėms ir kabinetams, bibliotekai, mokinių pažangumui, buitinėms sąlygoms.

Kolainių karmelitams palikus Kražius, miestelyje ir toliau veikė mokykla. Kražiuose buvo įkurta pasaulietinė gimnazija. K. Misiaus teigimu, pasaulietinė mokykla Žemaitijoje buvo naujovė²⁸⁸. Rašydami apie Kražių pasaulietinės gimnazijos įkūrimą, beveik visi tyrinėtojai cituoja V. Juzumą teigdami, jog paskui vienuolius karmelitus į Kolainius išvyko mokytis apie šimtas mokinių. Šį teiginį tyrėjai interpretuoja skirtingai. Štai J. Lebedys pabrėžia, jog pagiežos kupini

²⁸⁵ Lebedys, Jurgis. *Simonas Stanevičius*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955. P. 63.

²⁸⁶ Ten pat. P. 12.

²⁸⁷ Petkevičiūtė, Danutė. *Laurynas Ivinskis*. Vilnius: Mokslas, 1988. P. 12.

²⁸⁸ Misius, Kazys. *Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2015. P. 33.

vienuoliai visai stengėsi pasaulietinei gimnazijai pakenkti, todėl mokinių skaičius Kražių gimnazijoje didėjo, o Kolainių – mažėjo²⁸⁹. D. Petkevičiūtė šį teiginį vertina neutraliai, bet, kaip jau ir buvo minėta nagrinėjant jos darbą anksčiau, ji pripažįsta buvus konkurenciją tarp abiejų gimnazijų²⁹⁰. K. Misiui atrodo šiek tiek kitaip. Jis rašo, jog iš pradžių moksleiviams ir jų tėvams atrodė keista, kad mokytojauja ne kunigai, o pasauliečiai, turintys šeimas pedagogai, tačiau su tuo greitai apsiprasta²⁹¹. Tačiau tikėtina, jog konkurencija tarp Kražių ir Kolainių gimnazijų iš tiesų turėjo būti, nes mokyklos buvo visai netoli viena nuo kitos, todėl bent jau netolimų kraštų gyventojai ir vietiniai turėjo galimybę rinktis. Tad ar visiems apsuko galvas Kolainiai, kaip vizitacijoje rašė Užvenčio klebonas M. Rudnickis, galima išsiaiškinti palyginus šių dviejų mokyklų mokymo lygį, mokymo priemones, mokytojus ir mokinių skaičių.

J. Lebedžio nuomone, Kolainiai pralaimėjo Kražiams ir tai jam buvo kuo puikiausias klasių kovos pavyzdys, kuomet Kolainių karmelitų mokykla, kurią jis laiko reakcine, dvasininkijos įtakoje esančia institucija, turėjo pralaimėti prieš naujovišką, modernią, pasaulietinę Kražių gimnaziją. Kaip argumentą J. Lebedys pateikia Kražių ir Kolainių gimnazijų mokinių skaičiaus palyginimą. Jo teigimu, mokinių skaičius Kražių gimnazijoje nuosekliai didėjo (1819–1820 m. mokėsi 350; 1820–1821 m. – 370; 1821–1822 m. – 410; 1822–1823 m. – 452.). Tuo tarpu Kolainių mokykloje mokinių buvo žymiai mažiau (1817–1818 m. – 162; 1818–1819 m. – 166; 1821–1822 m. – 232; 1822–1823 m. – 201; 1824–1825 m. – 183.)²⁹². Palyginus šiuos skaičius matyti, jog J. Lebedys ignoruoja tai, kad iš pradžių augo ir Kolainių mokyklos mokinių skaičius, tik jis nepraaugo Kražių mokyklos mokinių skaičiaus. Tiesa ta, kad po 1822 m. mokinių skaičius Kolainiuose tikrai ėmė mažėti. D. Petkevičiūtė taip pat savo monografijoje pateikia Kolainių mokyklos mokinių skaičiaus kismą, pabrėždama, jog to meto apyskaitos nebūdavo tikslios, todėl autorė remiasi dar ir M. Lukšienės pateiktais duomenimis apie Kolainių mokinių skaičių²⁹³. Tačiau net ir D. Petkevičiūtės kritinėje mokinių skaičiaus analizėje aiškiai matyti, jog mokinių skaičius Kolainių gimnazijoje palaipsniui mažėjo. Misiaus pateikti duomenys liudija, jog mokinių skaičius Kražių gimnazijoje taip pat augo. Tai, jog Kolainių gimnazijoje mokinių skaičius mažėjo, o Kražių gimnazijoje augo, nebūtinai reiškia, jog Kražių gimnazija buvo pažangesnė ir modernesnė, o Kolainių – reakcinga ir senamadiška.

Atrodo, Kolainių mokykla tikrai nebuvo prastesnė už Kražių mokyklą. D. Petkevičiūtė pažymi, jog palyginti su Kražių gimnazija, kabinetų įrenginiai Kolainiuose buvo daug geresni, o ir

²⁸⁹ Lebedys, Jurgis. *Simonas Stanevičius*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955. P. 72.

²⁹⁰ Petkevičiūtė, Danutė. *Laurynas Ivinskis*. Vilnius: Mokslas, 1988. P. 12.

²⁹¹ Misius, Kazys. *Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2015. P. 33.

²⁹² Lebedys, Jurgis. *Simonas Stanevičius*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955. P. 72.

²⁹³ Petkevičiūtė, Danutė. *Laurynas Ivinskis*. Vilnius: Mokslas, 1988. P. 13.

pačių eksponatų kolainiškai turėjo daugiau²⁹⁴. Pavyzdžiui, Kolainių mokyklos fizikos kabinete buvo elektros mašina, oro siurblys, optikos įrankiai – lęšiai, įgaubti ir iškilūs veidrodžiai, paprastas mikroskopas, saulės mikroskopas, Magdeburgo pusrutulio, žibintas, reikmenys meteorologijos observatorijai: du barometrai, Reomiūro termometras, chemijos ir kiti prietaisai²⁹⁵. Tuo tarpu J. Lebedys rašo, jog visas Kražių mokyklos fizikos kabineto mokomasis inventorių tilpo ant mokytojo stalo²⁹⁶. Kolainių mokykla taip pat išsiskyrė ir gamtos kabineto mokymo priemonių gausa. D. Petkevičiūtės teigimu, Kolainių gamtos kabinetą sudarė: gintaro gabalas su įstrigusiais vabzdžiais, suakmenėjusi pušies nuolauža, keletas kalnų kristalo gabalėlių, elnio ragas, krūminis dramblio dantis, vėžlio skydas, apatinis kardžuvės žandikaulis, sraigės ir kitokios kriauklės, du natūralūs kokoso vaisiai²⁹⁷. Tačiau ir Kražių mokykla turėjo tokių mokymo priemonių, kokių neturėjo Kolainiai. Kražių mokykla turėjo auksinių, sidabrinių, varinių ir geležinių medalių ir numizmatinį rinkinį²⁹⁸.

Tačiau bibliotekos dydžiu Kolainiai nusileido Kražiams. Kolainiuose 1827 m. buvo 1460 knygų, o 1835 m. – 2000²⁹⁹. Tuo tarpu Kražių bibliotekoje 1822 m. buvo 4297 tomai, o 1823 m. – 4397³⁰⁰.

Kolainių mokykla buvo uždaryta 1835 m. Mokyklos uždarymą galima priskirti prie carinės Rusijos represijų dėl pralaimėto 1830–1831 m. sukilimo. Istoriografijoje Kolainių mokyklos uždarymas dar beveik nenagrinėtas, todėl šiame tekste istoriografinių vertinimų pateikti nepavyks. Kražių mokyklos likimas istoriografijoje buvo tyrinėtas plačiau. Užvenčio kraštotyrininkas V. Rimkus 1997 m. trumpai rašė, jog 1841 m. sausio 7 d. carinės Rusijos administracija įsakė Kražių gimnaziją laikinai iškelti į Raseinius argumentuojant tuo, kad mokyklos pastatas jau buvo apgriuvęs ir reikalingas remonto, o Raseinių miesto visuomenė žadėjo šią mokyklą remti, jei gimnazija bus jų mieste. Toliau V. Rimkus rašė, jog mokykla iš Kražių į Raseinius taip ir nebuvo iškelta, tačiau 1843 m. liepos 1 d. sudarius naują Kauno guberniją, pasirodė, kad naujasis gubernijos centras neturi gimnazijos. 1843 m. spalio 20 d. caras įsakė Kražių gimnaziją iškelti į Kauną, o Kaune buvusią bajorų mokyklą – į Raseinius. Pasak Rimkaus, 1844 m. liepos mėn. gimnazija buvo iškelta³⁰¹. Tuo tarpu Kražių gimnazijos iškėlimą į Kauną labai išsamiai aprašė K. Misius, tam savo knygoje paskirdamas net atskirą skyrių. Kaip ir V. Rimkus, taip ir K. Misius,

²⁹⁴ Ten pat. P. 17.

²⁹⁵ Ten pat. P. 18.

²⁹⁶ Lebedys, Jurgis. *Simonas Stanevičius*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955. P. 70.

²⁹⁷ Petkevičiūtė, Danutė. *Laurynas Ivinskis*. Vilnius: Mokslas, 1988. P. 18.

²⁹⁸ Lebedys, Jurgis. *Simonas Stanevičius*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955. P. 70.

²⁹⁹ Petkevičiūtė, Danutė. *Laurynas Ivinskis*. Vilnius: Mokslas, 1988. P. 20.

³⁰⁰ Lebedys, Jurgis. *Simonas Stanevičius*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955. P. 70.

³⁰¹ Rimkus, Vaclovas. „Kražiai“. *Kelmės kraštas*. Vilnius: Atkula, 1997. P. 264, 265.

kaip vieną iškėlimo priežasčių nurodo apgailėtina gimnazijos pastatų būklę. Cituodamas A. Bernhofą K. Misius dar priduria, jog Kražių miestas nebuvo tinkamas gimnazijai, nes jame tvarkai prižiūrėti nebuvo stiprios policijos. Pasak Misiaus, kurį laiką buvo neaišku, kur gimnazija turėtų būti perkelta. Į gimnaziją pretendavo ne tik Raseiniai, bet ir Šiauliai, nes buvo apskričių (pavietų) centrai. Visgi K. Misius pritarė V. Rimkui teigdamas, kad Kražių gimnazija į Kauną buvo perkelta dėl to, kad Kaunas tapo naujai suformuotos gubernijos centru. K. Misius aptardamas gimnazijos iškėlimo klausimą išryškino gimnazijos reikšmę žydų bendruomenėms. Štai 1839 m. Kražių žydai jausmingu raštu kreipėsi į švietimo ministrą ir prašė gimnaziją palikti, nes ši yra vienintelis jų pragyvenimo šaltinis. Tuo tarpu dar 1837 m. pavasarį Raseinių žydai prašė šiame apskrities mieste steigti gimnaziją, o Šiaulių žydai žadėjo prisidėti prie gimnazijos pastato Šiauliuose statybos³⁰². Vadinasi, gimnazijos buvimas taip pat darė įtaką ir miestelio ekonominiam gyvenimui, todėl gimnazijos praradimas bet koku atveju vietos bendruomenei turėjo būti labai skaudus.

4.2. Kražiškiai ir užventiškiei Kražių ir Kolainių gimnazijose

Istoriografijoje ne kartą buvo rašyta apie Kražių ir Kolainių gimnazijų mokinių skaičių bei jų socialinę kilmę. Tačiau beveik niekas nesidomėjo, kiek šios gimnazijos ir apskritai gimnazijos buvo prieinamos santykinai netoli jų gyvenantiems. Pasirodo, tokį prieinamumą nėra paprasta tirti, nes šaltiniai nedažnai pateikia išsamią informaciją apie mokinius ir jų gyvenamąją vietą. Mokinių sąrašai dažniausiai buvo neišsamūs. Be vardo ir pavardės, kai kada dar būdavo nurodomas tėvavardis, mokinio amžius, taip pat pavietas, iš kurio mokinytis kilo. Tam, kad nustatyti, jog konkretus mokinytis buvo kilęs iš konkrečios parapijos, reikia rasti jo gimimo metrikų įrašą tos parapijos gimimo metrikų knygoje, tačiau tokias paieškas dažnai apsunkina turimi skurdūs duomenys apie mokinius, tuo labiau, kad vienoje klasėje tuo metu dažniausiai mokydavosi labai skirtingo amžiaus mokiniai. Štai M. Lukšienė rašo, jog netgi pirmoje klasėje pasitaikydavo mokinių, kuriems buvo 22, 26 ir net daugiau metų³⁰³. Vien dėl to norint rasti visus konkrečios parapijos mokinius tektų gerokai praplėsti tyrimo chronologines ribas ir kai kurių galimų mokinių ieškoti net XVIII a. II pusės – ATR – laikų metrikose. Toks tyrimas užimtų labai daug laiko ir, sunku pasakyti, kiek būtų sėkmingas, todėl siekiant detalai išnagrinėti vietinės kilmės mokinius yra tinkama pasirinkti tam tikrą atskaitos tašką, kaip tai darė D. W. Sabean, pasirinkdamas kelis laiko

³⁰² Misius, Kazys. *Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2015. P. 127.

³⁰³ Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1970. P. 413.

taškus, giminystės Neckarhauzene tyrinėjimams³⁰⁴. Tiriant iš Kražių ir Užvenčio parapijų kilusius mokinius Kražių ir Kolainių gimnazijose kaip atskaitos tašką tinka pasirinkti 1823 m., nes tai yra šio tyrimo chronologinių ribų vidurys (1795–1850), be to, net jeigu mokiniui 25 metai ir jis, tarkime, 1823 m. mokosi pirmoje klasėje, susikurtoje gimimo metrikų kompiuterinėje duomenų bazėje³⁰⁵ tokių mokinių bus ne itin sunku rasti, nes būtent tik sukūrus gimimo įrašų duomenų bazę tokius mokinius yra gana nesunku rasti, o tam, kad duomenų bazė būtų sukurta sėkmingai, ji turi turėti pradžios tašką, kurį šiame tyrime tinkama laikyti 1795 m., nes tai yra šio tyrimo chronologinių ribų pradžia. (Tyrimo metu identifikuotų mokinių sąrašą žr. priede Nr. 6.).

Remiantis 1823 m. Kražių ir Kolainių vizitacijomis Kražių mokykloje pavyko suskaičiuoti 382 mokinius, o Kolainių – 158³⁰⁶. Bėda ta, jog šie skaičiai neatitinka tų, kurie yra pateikiami istoriografijoje. J. Lebedys nurodo, jog 1823 m. Kražiuose buvo 452, o Kolainiuose – 201 mokiny³⁰⁷. Tuo tarpu D. Petkevičiūtė nurodo, jog Kolainiuose tais metais mokėsi 213 mokinių³⁰⁸. Dar labiau viską supainioja tai, jog D. Petkevičiūtė monografijoje pateikia kiekvienos klasės mokinių skaičių atskirai ir remiasi tuo pačiu dokumentu, koku remiamasi ir šiame tyrime. Toks skaičių neatitikimas verčia patikrinti tą šaltinio vietą, į kurią D. Petkevičiūtė pateikė nuorodą. Patikrinus nuorodą paaiškėjo, jog iš tiesų vizitacijoje buvo nurodyti tokie skaičiai. Nepaisant to, kad skaičiai, kuriuos nurodė D. Petkevičiūtė, yra netikslūs. Reikia manyti, jog tikslesni skaičiai yra tie, kurie buvo gauti suskaičiavus mokinius, surašytus registruose. Nors M. Lukšienė 1823 m. mokinių skaičiaus nepateikė, tačiau pateikė 1821 ir 1824 m. skaičius. Pagal M. Lukšienę Kražių gimnazijoje 1821 m. mokėsi 352, o 1824 m. – 409. Tais pačiais metais Kolainiuose atitinkamai mokėsi po 203 ir 171 mokini³⁰⁹. Vadinas, mūsų gauti skaičiai suskaičiavus mokinius labiau atitinka M. Lukšienės pateiktus skaičius. Tad visada geriau suskaičiuoti, negu pasitikėti pateiktais duomenimis.

Na, o dabar derėtų pereiti prie iš Kražių ir Užvenčio parapijų kilusių mokinių. Pats pirmasis lygmuo Kražių ir Kolainių gimnazijose buvo parengiamoji klasė. 1823 m. Kražių gimnazijos parengiamojoje klasėje mokėsi 35, o Kolainių – 24. Pastarojoje mokykloje iš Užvenčio parapijos mokėsi Tomas Abromavičius ir Povilas Dangoveckis. Tais metais Kolainių gimnazijos parengiamojoje klasėje mokėsi ir du mokiniai iš Kražių parapijos. Tai Benediktas Kasperavičius ir Juozapas Žebenka. Atrodo, tuo tarpu Kražių gimnazijos parengiamojoje klasėje vietinių mokinių

³⁰⁴ Sabean, David Warren. *Kinship in Neckarhausen, 1700 – 1870*. Cambridge university press. 1998.

³⁰⁵ Kražių ir Užvenčio parapijų gimimo metrikų įrašų duomenų bazė buvo sukurta naudojant Microsoft Excel programą. Į šią programą buvo suvesti visi 1795–1850 m. Kražių ir Užvenčio parapijų gimusiųjų vardai, pavardės ir tėvo vardai, suvestiems duomenims suteikiant orientyrus, pagal kuriuos reikalui esant greitai būtų galima reikiamus įrašus surasti pirminiuose šaltiniuose.

³⁰⁶ *Kražių ir Kolainių mokyklų vizitacijos. 1823 m.* VUB. F. 2KC. B. 516.

³⁰⁷ Lebedys, Jurgis. *Simonas Stanevičius*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955. P. 72.

³⁰⁸ Petkevičiūtė, Danutė. *Laurynas Ivinskis*. Vilnius: Mokslas, 1988. P. 13.

³⁰⁹ Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1970. P. 116.

1823 m. beveik nebuvo. Pagal Kražių RKB gimimo metrikų knygas pavyko nustatyti tik vieną vietinį mokinį, kuris mokėsi Kražių gimnazijos parengiamojoje klasėje. Tai iš Kražių parapijos kilęs Timotiejus Tiškevičius.

Pirmojoje Kražių mokyklos klasėje iš viso mokėsi 69 mokiniai, tačiau iš jų vietiniai sudarė mažumą. Pirmoje klasėje mokėsi iš Kražių parapijos kilę Pranciškus Gobiatas, Benediktas ir Platonas Labanauskai, Feliksas Misevičius ir Antanas Vaitkevičius. Kražių gimnazijos pirmoje klasėje iš Užvenčio parapijos mokėsi tik Juozapas Giniatas. Kolainių gimnazijos pirmojoje klasėje 1823 m. iš viso mokėsi 31 mokinys. Iš Užvenčio parapijos šioje klasėje mokėsi Juozapas Dobrovolskis, Leopoldas Gintautas, Pranciškus Narkevičius ir Laurynas Navickis. Iš Kražių parapijos Kolainių mokyklos pirmojoje klasėje mokėsi Adomas Janavičius ir Antanas Koncevičius.

Antrojoje klasėje situacija panaši. Kolainių gimnazijos antroje klasėje 1823 m. mokėsi 28 mokiniai, o Kražių gimnazijos – 67. Kolainių gimnazijos antrojoje klasėje mokėsi daugiau vietinių mokinių nei Kražių gimnazijos antrojoje klasėje. Kolainių gimnazijos antrojoje klasėje tais metais mokėsi keturi mokiniai. Tai Jurgis Banevičius, Antanas Jucevičius, Antanas Montrimas ir Juozapas Vertelis. Kražių gimnazijos antrojoje klasėje mokėsi iš Užvenčio parapijos kilę Stanislovas Ramanauskas ir Antanas Vozgirdas. Tuo tarpu Kražių gimnazijos antrojoje klasėje mokėsi tik vienas Kražių parapijietis – Mykolas Rimkevičius.

Trečiojoje Kražių gimnazijos klasėje vietinių mokinių mokėsi žymiai daugiau, tačiau ir pati klasė buvo labai gausi. 1823 m. Kražių gimnazijos trečiojoje klasėje mokėsi net 93 mokiniai. Šioje klasėje kilę iš Kražių parapijos mokėsi: Vincentas Andruškevičius, Jonas Bartkevičius, Mykolas Biknevičius, Ignacas Burneckis, Ignacas Gedvilas, Pranciškus Ivaškevičius, Kazimieras Jancevičius, Tadas Lukaševičius, Dominykas Misevičius, Viktoras Pukšta ir Augustinas Žilevičius. Šioje klasėje taip pat mokėsi ir keli mokiniai iš Užvenčio parapijos. Tai Ferdinandas Domaševičius, Juozapas Kačanauskas ir Jonas Stankevičius. Kolainių gimnazijos trečiojoje klasėje vietinių, gimusių Užvenčio parapijoje, mokėsi žymiai mažiau. Tai Antanas Pranckevičius, Simonas Streckis ir broliai Stanislovas, Feliksas ir Aleksandras Zmailos. Šioje klasėje mokėsi iš Kražių parapijos kilęs Antanas Vaitkevičius. Iš viso trečioje Kolainių mokyklos klasėje mokėsi 39 mokiniai.

Ketvirtoji Kolainių gimnazijos klasė taip pat negalėjo pasigirti vietinių mokinių gausa. Šioje klasėje mokėsi iš Užvenčio parapijos kilę Jurgis Bukantas, Jokūbas Pilipavičius, Stanislovas Ivaškevičius ir Juozapas Narkevičius. Iš Kražių parapijos – Baltramiejus Ivaškevičius. Iš viso ketvirtojoje Kolainių gimnazijos klasėje mokėsi 21 mokinys. Kražių gimnazijos ketvirtojoje klasėje mokėsi 68 mokiniai. Iš Kražių parapijos kilę Vincentas Miniatas, Augustinas Rauba ir Leonas Stulginskis. Iš Užvenčio parapijos – Juozapas Gudauskas.

Penktojoje Kražių mokyklos klasėje iš viso 1823 m. mokėsi 38 mokiniai. Iš Kražių parapijos kilę Kazimieras Baracevičius, Juozapas Labanauskas, Kazimieras Paulauskas ir Kajetonas Pševlockis. 1823 m. šioje Kražių gimnazijos klasėje nebuvo nė vieno mokinio. Kolainių gimnazijos penktojoje klasėje mokėsi vos 9 mokiniai. Šioje klasėje iš Užvenčio parapijos nebuvo nė vieno mokinio. Šioje klasėje iš Kražių parapijos mokėsi Ignacas Stanevičius.

Šeštoje klasėje tiek Kražių, tiek Kolainių gimnazijose mokėsi nedaug mokinių. Pastarojoje mokykloje 1823 m. 6, o Kražių – 12 mokinių. Nei Kražių, nei Užvenčio RKB metrikų knygose nepavyko aptikti nė vieno šeštos klasės mokinio. Tik Kražių gimnazijos šeštos klasės mokinių sąrašė nesunku pastebėti vieną pavardę. Tai Adolfas Pšeciševskis, vėliau valdęs Plūščių dvarą.

Apibendrinant tenka konstatuoti, jog vietinių mokinių Kražių ir Kolainių gimnazijose buvo nedaug. Kražių gimnazijoje iš Kražių ir Užvenčio parapijų kilusių mokinių buvo 31 mokinys, kas sudaro 8,1 proc. visų mokinių. Tuo tarpu Kolainių gimnazijoje mokėsi 23 iš Kražių ir iš Užvenčio parapijų kilę mokiniai, kas sudarė 14,6 proc. visų mokinių.

4.3. Vietinių mokinių amžius ir socialiniai tinklai

Ankstesniajame poskyryje buvo rašyta, jog tyrimą labai apsunkino nevienodas tos pačios laidos mokinių amžius, kur neretai pasitaikė jau suaugusių mokinių. Pagal M. Lukšienės argumentus, tėvai savo jau paaugusius arba suaugusius vaikus leido mokytis dėl keletos priežasčių. Kai kada buvo tikimasi, kad taip sūmus greičiau taps kunigu, todėl siūsdavo jį į mokyklą tokio amžiaus, kad baigęs mokslą, galėtų tuoj pat būti priimtas į dvasinę seminariją, nereikėtų nenaudingai sėdėti namie, veltui duoną valgyti ir laukti pagal kanoninę teisę nustatytų išventinimo į kunigystę metų. Antroji priežastis ta, jog tėvai, neišgalėdami daugiau lėšų skirti vaikams lavinti, laukė, kol jie užaugs, o iki tol juos naudojo bernų vietoje. Dar M. Lukšienė, remdamasi vizitatorių duomenimis teigia, kad pačių neturtingiausių mokinių tėvai paskirdavo savo vaikui, kurį ketino leisti į mokslus, nedidelį žemės plotelį, kuriame būsiamasis mokinys bandė bent kažką užauginti, parduoti ir taip turėti galimybę mokytis³¹⁰. M. Lukšienės teigimu, vizitatorius K. Bohušas mokinių atkaklumą siekiant mokslo vertino su didžiule pagarba. Vizitatoriaus liudijimu, mokiniai būtinai troško mokytis įžvelgtami mokslo sakralinę prasmę, jog kiekvienas mokslas eina iš Dievo ir tarnauja Dievo pažinimui, todėl mokėsi jie savo pamokas, klūpodami po kelias valandas³¹¹. Tačiau kiek suaugusių vietinių mokinių buvo Kražių ir Kolainių gimnazijose? Pagal 1823 m. vietinių

³¹⁰ Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1970. P. 413.

³¹¹ Ten pat. P. 414.

mokinių amžiaus vidurkį, kražiškius ir užventiškius mokinius derėtų vadinti jaunuoliais. Kražių gimnazijoje vietinių mokinių amžiaus vidurkis siekė 16,7 m., o Kolainių – 17,7 m. Jauniausiu Kolainių mokyklos mokiniu 1823 m. buvo pirmosios klasės mokinys vienuolikmetis Leopoldas Kajetonas Gintautas, o vyriausiu – dvidešimt trijų metų ketvirtos klasės mokinys Stanislovas Ivaškevičius. Kražių gimnazijoje 1823 m. jauniausiu mokiniu buvo aštuonių metų amžiaus pirmosios klasės mokinys Pranciškus Gobiatas, o vyriausiu – dvidešimt keturių metų amžiaus trečios klasės mokinys Pranciškus Ivaškevičius. Tuo tarpu P. Ivaškevičiaus klasioku buvo dvigubai jaunesnis dvylikmetis Ferdinandas Antanas Domaševičius. F. Domaševičius buvo Užvenčio parapijos Šlumpių dvaro šeimininkų sūnus, todėl turėjo galimybę pradėti mokytis anksti ir būdamas dvylikos metų jau mokėsi net trečioje klasėje, kas bent tarp vietinės kilmės mokinių buvo retenybė. Tuo tarpu P. Ivaškevičius, nors jo tėvas ir vadintas bajoru³¹², matyt, buvo kilęs iš neturtingos šeimos, todėl mokytis pradėjo vėlai. Tokiu būdu tiek Kolainių, tiek Kražių gimnazijoje radosi daug atvejų, kuomet jaunesni mokiniai mokėsi aukštesnėse klasėse negu kai kurie vyresni tų pačių gimnazijų auklėtiniai. Pavyzdžiui, Kolainių mokykloje trečioje klasėje mokėsi dvidešimtmetis (g. 1803 m.) Simonas Streckis iš Monkiškės³¹³, o jo bendraamžis Juozapas Narkevičius iš Užvarmio – jau ketvirtoje klasėje. Tuo tarpu jau minėto Stanislovo Dangoveckio sūnus Povilas Jonas Dangoveckis, kuriam taip pat buvo dvidešimt metų, 1823 m. mokėsi dar tik parengiamojoje klasėje. Atsižvelgiant į M. Lukšienės išvadas dėl mokinių amžiaus skirtingumo, galima drįsti teigti, jog Dangoveckio tėvai, kurie, kaip minėta, savo vaikų gimimo metrikų įrašuose buvo įvardijami bajorais, o Želvių dvaro inventoriuje vadinami baudžiauninkais lažininkais, gyveno prastai, bet vis tiek siekė bent vieną vaiką leisti į mokslus, kad ir jau suaugusį, manydami, jog gal pasiseks įstoti bent į Varnių kunigų seminariją, prieš tai bent šiek tiek pasimokius Kolainiuose, kur, pasak T. Bairašauskaitės cituoto M. Oginskio 1811 m. rašto carui, veržėsi daug save bajorais vadinančių valstiečių³¹⁴. Tačiau, vargu ar P. Dangoveckio mokslai tęsėsi ilgai. Tarp Kražių gimnazijos vietinių mokinių tokių didžiulių kontrastų nebuvo, tačiau to paties amžiaus mokiniai mokėsi skirtingose klasėse ir Kražių mokykloje. Štai 1823 m. Kražių mokykloje mokėsi ketvirtoje klasėje mokėsi dvidešimt dviejų metų amžiaus Augustinas Rapolas Rauba, gimęs Kražių parapijos Katiliškių kaime³¹⁵. Tuo tarpu jo bendraamžis Mykolas Biknevičius iš Budraičių kaimo mokėsi dar tik trečioje klasėje. Bet už A. Raubą ir M. Biknevičių jaunesni septyniolikmečiai Juozapas Labanauskas ir Kazimieras Mauras Paulauskas mokėsi jau penktoje klasėje. Tačiau tai iš Kražių parapijos kilusiam

³¹² *Kražių RKB gimimo metrikų knyga. 1784–1813 m.* LVIA, f. 1521, ap. 1, b. 13. L. 104.

³¹³ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1802–1827 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 290. L. 25.

³¹⁴ Bairašauskaitė, Tamara. „Lietuvos bajorų luomo deklasacijos procesas: kilmės įrodymai (XVIII a. pab. – XIX a. 7 dešimtmetis)“. *Lietuvos istorijos metraštis. 2002.* 2001/2. P. 91.

³¹⁵ *Kražių RKB gimimo metrikų knyga. 1784–1813 m.* LVIA, f. 1521, ap. 1, b. 13. L. 144.

A. Raubai nesutrukdė siekti tolesnės karjeros net ir nesimokius penktoje ir šeštoje Kražių gimnazijos klasėje. Tais pačiais 1823 m. A. Rauba įstojo į Varnių kunigų seminariją, o išventintas į kunigus buvo 1826 m. balandžio 17 d.³¹⁶. Varnių kunigų seminarijoje mokslus tęsė ir Užvenčio parapijos Labūnavos kaime³¹⁷ gimęs Laurynas Ignacas Navickis³¹⁸. 1823 m. šešiolikmetis L. Navickis mokėsi Kolainių gimnazijos pirmoje klasėje³¹⁹. Tačiau į minėtą seminariją L. Navickis įstojo tik 1830 m., o ją baigė 1833 m. rugsėjo 27 d. ir išvyko į Sedos vikariatą³²⁰. Atrodo, L. Navickio kelias į seminariją užsitęsė, nes net jeigu L. Navickis būtų baigęs visas šešias Kolainių gimnazijos klases, jis į seminariją turėjo įstoti bent pora metų anksčiau. Tikėtina, jog L. Navickio tėvų Tomo ir Margaritos Šimkevičiūtės šeima buvo neturtinga, nors ir buvo bajorai (tai liudija ne tik metrikų knygos, bet Z. Genienė su J. Geniu), nes į Kolainių mokyklą savo sūnų leido šiek tiek vėliau (L. Navickio klasiokui J. Dobrovolskiui buvo 13, o L. Gintautui – 11, nors klasiokui P. Narkevičiui taip pat buvo 16), be to, galimai ir į seminariją dėl to pavyko įstoti vėliau. Nepaisant to, L. Navickis tikrai turėjo statusą visuomenėje turintį globėją. Tai jo krikštatėvis Užvenčio vikaras Laurynas Grikštavičius³²¹. Pastebėtina, jog vikaras L. Grikštavičius buvo dar keletos 1823 m. Kolainių mokyklos mokinių sąrašė aptiktų iš Užvenčio parapijos kilusių mokinių krikštatėvis. L. Grikštavičius 1806 m. tapo Minupių kaimo valstiečių Juozapo ir Joanos Kerbedytės Pranckevičių sūnaus, Kolainių mokyklos trečios klasės mokinio Antano Pranckevičiaus³²² ir Kentralių dvaro bajorų Elijo ir Onos Kopijavičiūtės Zmailų sūnaus, Kolainių mokyklos taip pat trečios klasės mokinio Aleksandro Klemenso Zmailos³²³ krikštatėviu. Tarp 1823 m. Kolainių mokyklos mokinių galima stebėti ir daugiau sąsajų, kurios, galbūt, leido vieniems ar kitiems mokiniams siekti mokslo arba rodo tam tikrų asmenų bendramintiškumą mokslo atžvilgiu. Atliekant mikroistorinį 1823 m. Kolainių ir Kražių gimnazijų vietinių mokinių tyrimą, buvo pastebėti tam tikri socialiniai tinklai, kurie galimai leido neturtingesniems ir (ar) žemesnės kilmės asmenims siekti mokslo. Pavyzdžiui, trylikamečio Kolainių parengiamosios klasės mokinio, Žeberių kaimo valstiečio Tomo Abromavičiaus jaunesniojo brolio Antano Petro krikštatėviu buvo Užvenčio dvaro ekonomas Adomas Gintautas³²⁴. A. Gintauto sūnus Leopoldas Kajetonas, gimęs Šlumpių dvare³²⁵, 1823 m.

³¹⁶ Genienė, Zita; Genys, Jonas. *Varnių kunigų seminarija*. Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos redakcija, 1999. P. 184.

³¹⁷ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1802–1827 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 290. L. 97.

³¹⁸ Genienė, Zita; Genys, Jonas. *Varnių kunigų seminarija*. Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos redakcija, 1999. P. 189.

³¹⁹ *Kražių ir Kolainių mokyklų vizitacijos. 1823 m.* VUB. F. 2KC. B. 516. L. 1115.

³²⁰ Genienė, Zita; Genys, Jonas. *Varnių kunigų seminarija*. Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos redakcija, 1999. P. 189.

³²¹ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1802–1827 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 290. L. 97.

³²² Ten pat. L. 80-80v.

³²³ Ten pat. L. 67v.

³²⁴ Ten pat. L. 214v.

taip pat mokėsi Kolainių gimnazijoje, tik pirmoje, o ne parengiamosiose klasėse. Dar kito T. Abromavičiaus brolio – Augustino – krikštatėviu buvo Jokūbas Pilipavičius – taip pat Žeberių kaimo valstietis. J. Pilipavičiaus sūnus Jokūbas 1823 m. mokėsi Kolainių gimnazijos ketvirtoje klasėje. Į šį socialinį tinklą galima įjungti XIX a. pradžios Užvenčio kleboniją. T. Abromavičiaus vyresniojo brolio Silvestro Strepono krikštatėviu 1805 m. tapo tuometis Užvenčio klebonas Tadas Kasparavičius³²⁶, kuris Užvenčio bažnyčioje tarnavo kartu su vikaru L. Grikštavičiumi³²⁷. Prie tinklo derėtų prijungti ir Spyglių dvaro šeimininką Leopoldą Smigelskį, kuris 1812 m. tapo jau minėto A. Gintauto sūnaus Leopoldo Kajetono krikštatėviu³²⁸. Šis socialinis tinklas peržengė net ir Užvenčio parapijos bei Kolainių gimnazijos ribas. L. Smigelskis 1810 m. tapo Šlumpių dvaro savininko Ferdinando Domaševičiaus sūnaus Ferdinando Antano, kuris 1823 m. mokėsi Kražių gimnazijos trečioje klasėje, krikštatėviu³²⁹. Galų gale, šis socialinis tinklas per L. Smigelskį peržengia net tikslą tam tikrus asmenis išmoksinti, nes dvarininkas L. Smigelskis turėjo artimų sąsajų su savo valdiniais Baškiais, iš kurių bent jau 1823 m. niekas niekur nesimokė, bet jeigu Žeberių kaimo, priklausiusio Užvenčio dvarui, valstiečių Abromavičių ir Pilipavičių vaikams glaudžios sąsajos su Užvenčio dvaro ekonomu Gintautu ir Užvenčio klebonija atvėrė galimybes mokytis, tai, galbūt, tokios pačios sąsajos galėjo atverti galimybes mokslo siekti ir Šlumpių (per dvarininką Domaševičių) ir Spyglių (per dvarininką Smigelskį) valstiečiams siekti mokslo.

Atrodo, nagrinėjant 1823 m. Kražių ir Kolainių gimnazijų mokinių tarpusavio sąsajas įmoma atrasti dar sudėtingesnių socialinių tinklų, tik šįkart išeinančių iš Kražių parapijos Ganyprovos dvaro. Šis socialinis tinklas sudėtingas tuo, jog jį sudėtinga nuosekliai pagrįsti šaltiniais, tačiau pagrįsti įmanoma. Visus tinklo asmenis vienija viena Baracevičių giminė, labai susijusi su istoriografijoje garsiu mokiniu Baracevičiaus pagrobimu ir siekiu paimti jį rekrūtus atveju. Istoriografijoje nurodoma, jog pagrobtasis Baracevičius buvo valstietis, tačiau šioje vietoje norisi palikti intrigą, kuri bus atskleista šio įvykio istoriografinių vertinimų apibendrinime kartu su naujomis išvalgomis. Dabar derėtų pasakyti tik tiek, jog istoriografijoje net nebuvo nurodytas pagrobtojo mokinio Baracevičiaus vardas. Pagal 1823 m. Kražių gimnazijos mokinių sąrašą mokinio Baracevičiaus vardas buvo Kazimieras Bonifacas ir minėtais metais jis mokėsi penktoje klasėje³³⁰. Kražių RKB gimimo metrikų duomenimis, K. Baracevičius gimė 1802 m. Ganyprovoje, Kražių parapijoje, Ignaco ir Barboros Klimavičiūtės šeimoje³³¹. Iš Ganyprovos kilusių mokinių

³²⁵ Ten pat. L. 151.

³²⁶ Ten pat. P. 70.

³²⁷ *Užvenčio RKB vizitacija. 1806 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 221. L. 287v.

³²⁸ Ten pat. P. 151.

³²⁹ Ten pat. P. 133v.

³³⁰ *Kražių ir Kolainių mokyklų vizitacijos. 1823 m.* VUB. F. 2KC. B. 516. L. 297.

³³¹ *Kražių RKB gimimo metrikų knyga.* LVIA, f. 1521, ap. 1, b. 13. L. 151.

1823 m. Kražių mokinių sąrašė galima aptikti ir daugiau. 1823 m. iš Ganyprovos Kražių gimnazijos trečioje klasėje mokėsi Vincentas Andruškevičius ir Vincentas Miniatas, kurio krikštamotė buvo Marijona Bracevičienė³³², galimai minėtų Baracevičių giminaitė (pavardės variante, kaip matyti, skiriasi tik viena raidė, bet tai tariausiai yra tik dėl užrašymo). Beje, iš Kražių parapijos Ganyprovos kaimo kilusių mokinių mokėsi ir Kolainių gimnazijoje. Tai parengiamosios klasės mokinys Benediktas Juozapas Kasperavičius, kurio krikštatėviu buvo Matas (Motiejus) Barcevičius³³³, ir Antanas Koncevičius – pirmos Kolainių mokyklos klasės mokinys, kurio krikštatėviu buvo Stanislovas Baracevičius³³⁴. Žinoma, tam kad įrodyti visų šių Baracevičių giminystę, reikėtų plėsti tyrimo chronologines ribas, tačiau ir taip yra nemaža tikimybė, jog jie visi yra glaudžiai susiję, todėl apie egzistavusį socialinį tinklą ir bendrus interesus klabėti galima.

Apie mažesnius socialinius tinklus ir bendrus interesus, vienijus Kražių ir Kolainių gimnazijų mokinius, galima kalbėti ir tarp kitų gimnazijos mokinių tėvų ir giminių. Remiantis 1823 m. Kražių gimnazijos mokinių sąrašu ir Užvenčio RKB gimimo metrikų knygomis pavyko nustatyti 7 Užvenčio parapijoje gimusius mokinius, kurie 1823 m. mokėsi Kražių gimnazijoje. Dalis šių mokinių tarpusavyje buvo susiję panašiais ryšiais, kaip ir tie mokiniai, kurie buvo kilę iš Kražių parapijos, bet mokėsi Kolainių mokykloje. Kyla klausimas, kas lėmė tokį mokyklos pasirinkimą? Jau ne kartą minėtas Šlumpių dvarininkų sūnus F. Domaševičius Kražių gimnazijoje greičiausiai mokėsi dėl to, jog ši turėjo žymiai senesnes švietimo tradicijas negu Kolainių gimnazija, nes santykinis atstumas nuo Šlumpių iki abiejų mokyklų yra gana panašus, be to, gali būti, jog Domaševičiai turėjo geros patirties mokantis šioje gimnazijoje (mokėsi pats tėvas, kiti giminės ir pan.). Tuo tarpu iš Želvių ir Beržėnų dvarams priklausiusių kaimų žmonėms, atrodo, būtų buvę paprasčiau rinktis ne Kražius, o Kolainius, kaip kad ir Ganyprovos kaimo gyventojams arčiau buvo Kražiai, o ne Kolainiai, bet vis tiek šie rinkosi ne Kražius, bet Kolainius. Kražių gimnazijoje 1823 m. iš Beržėnų dvarui priklausiusio Minaičių kaimo mokėsi antroklas Antanas Vozgirdas ir ketvirtokas Jonas Gudauskas. Tačiau šiuos mokinius sieja tik ta pati gimimo vieta. Tuo tarpu iš Želvių kaimo kilusį Kražių gimnazijos trečios klasės mokinį Joną Stankevičių³³⁵ ir iš Sutkiškės kaimo kilusį tos pačios klasės mokinį Juozapą Kačanauską³³⁶ siejo krikštatėvis Jurgis Marčiauskas. Panagrinėjus keletą Kražių ir Kolainių gimnazijų mokinių socialinių tinklų galima daryti išvadą, jog tarp mokinių tėvų ir krikštatėvių egzistavo tam tikri ryšiai, kurie galėjo nulemti mokyklos pasirinkimą ar netgi galimybę mokytis apskritai.

³³² Ten pat. P. 246v.

³³³ Ten pat. P. 207.

³³⁴ Ten pat. P. 188.

³³⁵ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1802–1827 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 290. L. 40v.

³³⁶ Ten pat. P. 29v.

4.4. Mokinių tėvų socialinės strategijos ir ar valstiečių siekį tapti bajorais galima laikyti socialine strategija?

M. Clemp, Ch. Minns, P. Wallis ir J. Weisdorf atskleidė, jog vyresnieji sūnūs buvo rečiau mokomi, o tie, kurie mokėsi, dažnai grįždavo į gimtąją parapiją, vedavo ir sukurdavo naują namų ūkį³³⁷. Švietimo istorikė M. Lukšienė, remdamasi Lietuvos kontekstu, šiam mokslininkų teiginiui paprieštarautų. Pasak jos, buvo valstiečių, kurie negalėdami dėl neturto savo vaikų vienu kartu mokyti, pirmiausia siuntė vyriausiąjį, ir tik tada, kai šis baigdavo mokyklą – jaunesnįjį³³⁸. Tačiau anksčiau cituoti tyrėjai pabrėžė, jog tai, kaip tėvai nusprendavo savo vaikų ateitį, labai priklausė nuo papročių, ekonominių suvaržymų, gabumų ir demografinių įvykių. Anglijoje tėvų taikytas socialines strategijas labai veikė galiojęs primogenitūros principas, pagal kurį vyriausias sūnus turi paveldėti tėvų ūkį, o visi kiti turi rasti savo pragyvenimo šaltinį³³⁹. Šiame darbe jau buvo paliesta valstiečių siekio įsibajorinti, pasinaudojant bajorų deklasacija, problema. Ar gali būti taip, jog valstiečiai, siekdami leisti savo vaikus į mokslus, stengėsi, jog metrikų knygų įrašuose tie vaikai, kurie turėjo mokytis, buvo įrašomi bajorais, tuo labiau, jei buvo geri santykiai su dvasininkija ir dvarininkais? Bandant išspręsti šį klausimą, visų pirma, derėtų atkreipti dėmesį į socialinę ir teisinę to meto situaciją mokslo siekimo atžvilgiu. Čia vėl daug ką gali pasakyti istorikė M. Lukšienė. Mokslininkės teigimu, Kražių gimnazijoje vyravo smulkūs bajorai ir valstiečiai, bet dauguma mokinių buvo vadinami bajorais, tačiau, pasak istorikės, prie visų be išimties bajorų mokinių pavardžių būdavo prirašoma, jog mokynys bajorystę įrodančius dokumentus pateiks vėliau. Tokį pastebėjimą M. Lukšienė vertina, kaip mokyklos liberalų elgesį luomų atžvilgiu ir atkreipia dėmesį, jog rytinės Vilniaus gubernijos dalies mokyklose luomas buvo nurodomas tiksliai, nes ten daugiausia mokėsi bajorų vaikai, tuo tarpu vakarinės Vilniaus gubernijos dalies mokyklose mokėsi labai daug nekilmingų mokinių, todėl mokyklos, kur tik galėjo, visus rašė bajorais ir visiems vienodai nežymėjo dokumentų³⁴⁰. Todėl drąsiai galima daryti išvadą, jog tuo pačiu pagrindu net metrikų knygose nekilmingi tėvai, krikštydami vaiką ir tikėdamiesi jį išleisti į mokslus, siekė, kad vaikas būtų įrašytas bajoru, o dvasininkai taip pat įrašų, matyt, nesureikšmino, kaip kad ir mokykloms nebuvo itin svarbi mokinių kilmė. Tad vienoks ar kitoks luomo nurodymas tiek metrikose, tiek mokyklų dokumentuose, neretai gali būti laikomas tik formalumu.

³³⁷ Klemp, Marc; Minns, Chris et al. „Family Investment Strategies in Pre-modern Societies: Human Capital, Migration, and Birth Order in Seventeenth and Eighteenth Century England“. *EHES Working Papers in Economic History*. 2012. Nr. 18. P. 10, 11.

³³⁸ Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1970. P. 413.

³³⁹ Klemp, Marc; Minns, Chris et al. „Family Investment Strategies in Pre-modern Societies: Human Capital, Migration, and Birth Order in Seventeenth and Eighteenth Century England“. *EHES Working Papers in Economic History*. 2012. Nr. 18. P. 10, 11.

³⁴⁰ Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1970. P. 407.

Tačiau vidurinių mokyklų mokiniams luomiškumas vis daugiau imtas akcentuoti apie 1820 m., o 1827 m. rugpjūčio 19 d. caras išleido įsakymą, draudžiantį į gimnazijas ir universitetus priimti nelaisvųjų vaikus, nes šie netinkamais įpročiais apkrečia kilmingųjų vaikus, be to, gabesnieji įpranta prie neatitinkančio jų padėties gyvenimo būdo, minčių ir sąvokų. Nekilmingiesiems leista mokytis tik parapiinėse, apskritinėse bei privačiose mokyklose³⁴¹. Kadangi visus įstatymus įmanoma apeiti, norintieji mokytis apeidavo ir šį. M. Lukšienė pažymi, jog šis įstatymas dažnai buvo apeinamas, suklastojant bajorystės dokumentus, bet visgi, pasak istorikės, šis įstatymas labai apsunkino nelaisvųjų kelią į mokslą, o po 1831 m. valstiečių mokinių skaičius labai sumažėjo³⁴². Nepaisant to, čia vėlgi galima išvelgti paaiškinimą, kodėl metrikų knygose tiek daug vaikų ir jų tėvų buvo vadinami bajorais – tikėtina, tam, kad vėliau pavyktų įgyti bajorystę patvirtinančius dokumentus, o būtent dar prieš įstatymo priėmimą, tiek Kražių, tiek Užvenčio parapijose pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius ėmė gana sparčiai augti, bet vėliau palaipsniui krito (žr. priedą Nr. 5.).

Dabar vėl norėtusi atkreipti dėmesį socialinį tinklą, apjungusį Kolainių mokyklos mokinius T. Abromavičių, J. Pilipavičių, L. Gintautą, L. Navickį, A. Pranckevičių, A. Zmailą ir abu jo brolius bei Kražių gimnazijos mokinį F. Domaševičių. Remiantis tik šių mokinių gimimo metrikų įrašais, valstiečiu derėtų laikyti tik A. Pranckevičių, nors jo krikštamotė Juzefa Čečerbaitė vadinama bajorė³⁴³. Visi kiti šio socialinio tinklo mokiniai pagal savo gimimo metrikas turėtų būti bajorai. Tačiau panagrinėjus šiam socialiniam tinklui priklausančių mokinių brolių ir seserų įvardijimus gimimo metrikų knygose, paaiškėja, jog T. Abromavičiaus ir J. Pilipavičiaus tėvai brolių ir seserų gimimo metrikose yra vadinami valstiečiais. Tik T. Abromavičiaus ir J. Pilipavičiaus gimimo metrikose jų tėvai vadinami bajorais, o būtent šie jaunuoliai buvo išleisti mokytis į Kolainius. Buvo minėta, jog T. Abromavičiaus tėvai palaikė artimus ryšius su Užvenčio klebonu T. Kasparavičiumi, kuriam, turbūt, nebuvo sunku numatyto į mokslus leisti sūnaus gimimo metrikoje jo tėvus įrašyti bajorais, kad ateityje būtų bent jau menkų įrodymų apie bajorišką Abromavičių kilmę. Pilipavičiai palaikė artimus ryšius su Abromavičiais, tuo labiau, kad abi šeimos buvo iš Žeberių kaimo, todėl pasielgė lygiai taip pat. Tik Pranckevičiai nė viename savo vaikų gimimo įrašė bajorais nebuvo pavadinti. J. Pilipavičius buvo pats jauniausias Jokūbo ir Dorotėjos Sireikytės sūnus, o T. Abromavičius – vidurinis, bet labiau jaunesnysis Mykolo ir Mortos Gailaitės sūnus. Kadangi mokinio bajoro L. Gintauto tėvas buvo mokinio valstiečio T. Abromavičiaus jaunesniojo brolio

³⁴¹ Ten pat. P. 428.

³⁴² Ten pat.

³⁴³ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1802–1827 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 290. L. 80–80v.

krikštaitėvis, yra tikimybė, jog tarp šių mokinių galėjo būti sutarimas, todėl gali būti, jog tai yra vienas iš mechanizmų, leidęs Žemaitijos vidurinėse mokyklose formuoti demokratinei aplinkai.

Dabar derėtų atkreipti dėmesį į iš Ganyprovos kilusių mokinių socialinį tinklą ir atskleisti intriga, susijusią su plačiai istoriografijoje nuskambėjusiu Kražių mokyklos mokinio K. Baracevičiaus pagrobimu. Istoriografijoje yra plačiai nagrinėtas vienas įvykis, nutikęs Ganyprovos dvare ir žinomas dėl Kražių gimnazijos mokinio J. Kelpšos atsiminimų. Prieš 1820 m. Ganyprovos savininkas maršalka Ivanavičius paėmė į rekrūtus savo valstietį Baracevičių, kuris jau buvo antrosios klasės mokinys, ir išvežė į savo Ganyprovos dvarą, buvusį už 10 varstų nuo Kražių. Tuo pasipiktino jo klasiokai, nes tai visi palaikė savo garbės įžeidimu, ir tą patį vakarą susirinkę keli šimtai nuvyko pėsti į dvarą. Namą, kuriame buvo klasiokas, mokiniai apsupo, tuo tarpu jaunesnieji mokiniai apsupo patį dvarą. Visi primygtinai reikalavo, kad pats maršalka išeitų prie jų. Maršalka buvo priverstas pasirodyti. Atrodo, mokiniai buvo net prievarta pasiryžę išlaisvinti savo klasioką, bet Ivanavičius, pamatęs mokinių energingumą, mokinį paleido. J. Lebedys, plačiai aprašydamas šį įvykį, jį vertina, kaip demokratinių nuotaikų, egzistavusių Kražių mokykloje, atspindį, be to, pagal šį įvykį sprendė, jog gimnazijoje mokėsi daug valstiečių ir interpretavo, jog bajorų sūnūs, kuriems rekrūto prievolė negrėsė, tikrai nebūtų ėję išvaduoti klasioko, kilusio iš valstiečių, todėl, pasak J. Lebedžio, mokinį išvaduoti galėjo tik kiti mokiniai valstiečiai³⁴⁴. Tuo tarpu V. Rimkus įvykį interpretuoja šiek tiek kitaip. Rimkaus nuomone, šis įvykis rodo antibaudžiavines ir anticarines nuotaikas, be to, nurodo, jog įvykis įvyko ne prieš 1820 m., bet apie 1821-uosius³⁴⁵. K. Misius sutinka su J. Lebedžiu teigdamas, kad įvykis, nutikęs prieš 1820 m., liudija Kražių mokykloje gyvavus demokratines nuotaikas, tačiau pabrėžia, jog valstiečių luomo mokiniai nebuvo skriaudžiami todėl, kad, matyt, dauguma neturtingų bajorų vaikų kalbėjo lietuviškai³⁴⁶. Tačiau kas iš tiesų buvo tas mokinys Baracevičius? K. Baracevičius randame įrašytą 1823 m. Kražių mokyklos mokinių sąrašė. Pagal sąrašą, Baracevičius 1823 m. jau buvo penktos klasės mokinys³⁴⁷. Tad atitinka tai, jog jei prieš 1820 m. Baracevičius buvo antros klasės mokinys, tada 1823 m. jis tikrai jau turėjo mokytis penktoje klasėje. Sunkiau atsekti tik J. Kelpšą, kuris vėliau aprašė šį įvykį. Pagal 1823 m. sąrašą Kražių mokykloje mokėsi net trys J. Kelpšos³⁴⁸. Bet kuo mums turėtų būti įdomus K. Baracevičius? Ogi tuo, jog tiek jo paties, tiek jo brolių Ignaco ir Pranciškaus tėvai Baracevičiai yra vadinami bajorais. Be to, K. Baracevičiui buvo kviesti ne tik krikštaitėviai, bet ir asistentai³⁴⁹,

³⁴⁴ Lebedys, Jurgis. *Simonas Stanevičius*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955. P. 73, 74.

³⁴⁵ Rimkus, Vaclovas. „Kražiai“. *Kelmės kraštas*. Vilnius: Atkula, 1997. P. 262, 263.

³⁴⁶ Misius, Kazys. *Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2015. P. 38.

³⁴⁷ *Kražių ir Kolainių mokyklų vizitacijos. 1823 m.* VUB. F. 2KC. B. 516. L. 297.

³⁴⁸ *Kražių ir Kolainių mokyklų vizitacijos. 1823 m.* VUB. F. 2KC. B. 516. L. 259, 295.

³⁴⁹ *Kražių RKB gimimo metrikų knyga. 1784–1813 m.* LVIA, f. 1521, ap. 1, b. 13. L. 151.

kas dažniausiai buvo įprasta tik pas turtingus bajorus. Tačiau ne visi K. Baracevičiaus krikštynų dalyviai metrikų įrašė vadinami bajorais, be to, Baracevičius mokslus pradėjo pakankamai vėlai. Jis gimė 1802 m., o pagal turimus duomenis galima apskaičiuoti, jog mokytis Baracevičius turėjo pradėti maždaug apie 1819 m., todėl išeina, kad K. Baracevičius mokytis pradėjo būdamas maždaug 17 metų, vadinasi, vėlai. Tuomet išeitų, jog Baracevičius turėjo būti neturtingas mokinys. Šioje istorijoje labiausiai intriguoja Baracevičiaus esamas arba tariamas kilmingumas, pagal kurį labai skirtusi ir įvykio interpretacija. Jeigu Baracevičius tikrai buvo bajoras, tai tuomet bajorai mokiniai ir gynė bajorą mokinį, nes bajoro ėmimas į rekrūtus, tikėtina, tikrai turėjo būti bajoro garbės ir orumo įžeidimu. Kita vertus, Baracevičius bajoru galėjo būti tik įrašytas, kad jam lengviau būtų siekti mokslo, bet iš tiesų buvo valstietis. Bet kokių atveju apibendrinant galima teigti, jog bajorystės nurodymas metrikų knygoje prie tam tikrų asmenų, galėjo atspindėti tėvų siekį „įbajorintus“ vaikus leisti į mokslus.

Tačiau dar iki galo liko neatsakytas klausimas, kiek vaikų ir kelinti vaikai iš šeimos buvo leidžiami į mokslus? Remiantis 1823 m. Kražių ir Kolainių gimnazijų mokinių sąrašu, galima drįsti teigti, jog dažniausiai vietinių mokinių tėvai leisdavo mokytis vos vieną vaiką. Žinoma, vieną sąrašą pasirinkus kaip atskaitos tašką, absoliučiai teigti, jog taip ir buvo, negalima, tačiau jei vietiniai tėvai į mokyklas būtų leidę daugiau nei vieną vaiką, būtų pavykę aptikti daugiau besimokančių brolių, kad ir skirtingose klasėse. Nepaisant to, buvo tėvų, kurie ne vieną vaiką leido į mokslus, tačiau pavyko aptikti tik dvi tokias šeimas. Pirmoji šeima gyveno Užvenčio parapijos Kentralių dvare. Tai bajorai Elisas ir Ona Zmailos. 1823 m. visi trys Zmailų vaikai – Stanislovas Jonas, Feliksas ir Aleksandras Klemensas – mokėsi Kolainių gimnazijos trečioje klasėje³⁵⁰. Visi trys broliai Zmailos buvo ne to paties, bet panašaus amžiaus. Stanislovui Jonui buvo 21 (gimė 1802 m.)³⁵¹, Feliksui – 20 (gimė 1803 m.)³⁵², o Aleksandrui Klemensui – 18 metų (gimė 1805 m.)³⁵³. Kita šeima, kuri į mokslus leido daugiau nei vieną vaiką gyveno Kražių parapijos Šerpiškės kaime. Tai Matas (Motiejus) ir Kotryna Labanauskai. Labanauskai buvo valstiečiai, tačiau kai kada savo vaikų metrikose buvo įvardinti bajorais, nors tų sūnų, kuriuos leido mokytis į Kražių gimnaziją gimimo metrikose Labanauskai vadinami valstiečiais. Matas ir Kotryna į mokslus leido du pirmuosius savo sūnus – Juozapą ir Benediktą. Vyriausiasis sūnus septyniolikmetis Juozapas 1823 m. mokėsi jau penktoje klasėje, o jaunesnysis Benediktas, kuriam buvo penkiolika metų – dar tik pirmoje klasėje³⁵⁴. Atlikus visų 1823 m. mokinių šeimų analizę galima sutikti su

³⁵⁰ *Kražių ir Kolainių mokyklų vizitacijos. 1823 m.* VUB. F. 2KC. B. 516. L. 1115v.

³⁵¹ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1802–1827 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 290. L. 5v.

³⁵² Ten pat. L. 19.

³⁵³ Ten pat. L. 67v.

³⁵⁴ *Kražių ir Kolainių mokyklų vizitacijos. 1823 m.* VUB. F. 2KC. B. 516. L. 249, 281.

istorike M. Lukšiene. Didesnioji dalis mokinių savo šeimose buvo vyresni (turėjo gerokai daugiau už save jaunesnių brolių ir seserų, negu kad už save vyresnių brolių ir seserų), todėl tikėtina, jog vietiniai į mokyklas leido labiau pirmiau (pagal gimimų seką) gimusius vaikus negu kad labiau paskutinius. Žinoma, kiekvienas atvejis yra unikalus, bet tam tikras tendencijas pamatyti įmanoma.

Apibendrinant skyrių galima teigti, jog siekis tapti bajoru galėjo būti naudingas asmens karjeros mobilumui, tačiau matyti, jog siekiant mokytis mokykloje toks žingsnis nebuvo labai būtinas. Gali būti, jog tai priklausė nuo kiekvienos šeimos gebėjimo įvertinti galimybes ir rizikas. Galbūt vieni galvojo, jog formalus tapimas bajoru bus didesnė garantija siekti mokslo, o kiti žinodami mokyklų demokratinę aplinką, tuo nesirūpino arba nepajėgė pasirūpinti. Visgi kyla klausimas, ar toks gyventojų elgesys būdingas tik Kražių ir Užvenčio parapijoms, kur buvo Kražių ir Kolainių gimnazijos ir buvo lengviau siekti mokslo ar visgi siekis bent formaliai tapti bajoru buvo visam regionui?

5. JONAS IŠ SVISLOČĖS: POŽIŪRIS Į SOCIALINIŲ MOBILUMĄ LITERATŪROJE

„Jonas iš Svisločės“ – tokiu pavadinimu didaktinę apysaką parašė mokyklų vizitatorius Jonas Chodzka (1777–1851). Ši apysaka žymi tuo, jog labai greitai po parašymo – jau 1823 m. – buvo išversta į lietuvių kalbą ir turėjo įtakos lietuvių prozos formavimuisi. Literatūrologijoje nagrinėjant kūrinius dažnai nagrinėjamas istorinis kontekstas ir autorius. Tuo istorijos mokslas pasitarnauja literatūrologijai. Tačiau gali būti ir atvirkščiai: literatūros kūrinių suvokiant kaip istorinį šaltinį, jame galima atrasti istorinių procesų apraiškas. Tokio pobūdžio tyrimus plėtoja portugalų istorikas P. Martínez Lema. Buvo minėta, jog mokslininkas, tyrinėdamas portugalų rašytojo Júlio Dinis romaną „Klebono mokiniai“ (portug. *As Pupilas do Senhor Reitor*), parašytą 1867 m., atskleidė kūrinyje plėtojama mintį, jog švietimas tik tuomet yra teigiamas dalykas, kuomet nekelia pavojaus kaime egzistuojančiai socialinei ir moralinei santvarkai³⁵⁵. Dar K. Korsakas ir J. Lebedys pastebėjo, jog „Jonas iš Svisločės“ atskleidžia to meto kilmingųjų požiūrį į liaudies švietimą ir mokslą bei savyje turi klasinių prieštaravimų³⁵⁶. Tad kyla klausimas, kiek J. Chodzkos požiūris sutampa su Kražių ir Užvenčio parapijų gyventojų požiūriu į švietimą ir į luominę santvarką?

5.1. J. Chodzka ir valstiečių socialinis mobilumas

Apie J. Chodzką istoriografijoje duomenų yra nedaug. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje rašoma, jog J. Chodzka Boreika gimė Krivičiuose, dabartinės Baltarusijos teritorijoje. J. Chodzka buvo valdininkas. Dirbo Vileikos, Ašmenos ir Minsko teismuose, 1812 m. buvo Lietuvos laikinosios vyriausybės komisijos narys, priklausė Masonų organizacijai, o nuo 1822 m. tapo Lietuvos mokyklų vizitatoriumi³⁵⁷. Švietimo istorikė M. Lukšienė J. Chodzką vertina kaip plačių užmojų vizitatorių, nes šis į aktus surašydavo labai daug etnografinių ir istorinių duomenų³⁵⁸.

³⁵⁵ Martínez Lema, Paulo. „Modelos sociais e morais no romance português do século XIX: As Pupilas do Senhor Reitor, de Júlio Dinis“. *Revista de Filologia Romanica*. 2013. Nr. 31(1). P. 106.

³⁵⁶ *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija. Feodalizmo epocha*. Redagavo K. Korsakas ir J. Lebedys. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957. P. 336.

³⁵⁷ „Jonas Chodzka Boreika“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga internete: <<https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-chodzka-boreika/>>.

³⁵⁸ Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai*. Kaunas: Šviesa, 1970. P. 45.

Tenka pridurti, jog J. Chodzka dėka šiandien žinome tokių dalykų, kuriuos įprasti istoriniai šaltiniai dažniausiai nutylėtų. Chodzka atkreipė dėmesį, jog parapinėse mokyklose kartais mokydavo netgi špitolėje gyvenantys senukai ir senutės. Senutes mokytojas špitolių gyventojas J. Chodzka vadino „davatkomis-emeritėmis“, kurios kai kada mergaites ir berniukus ruošė į parapines ar netgi vidurines mokyklas³⁵⁹. Pabrėžtina, jog J. Chodzką labai domino parapinės mokyklos ir valstiečių švietimo klausimai. Chodzka atkreipė dėmesį, jog nėra nė vieno valstiečio, kuris baigęs mokslus grįžtų namo ir įsilietų savo luomą. Dažniausiai išsimokslinę valstiečiai užpildydavo vienuolynų naujokynus³⁶⁰. Susidaro įspūdis, jog Chodzkai kelia nerimą yranti luominė visuomenės santvarka ir Chodzka turėjo viziją, kaip pasitelkus švietimą, būtų galima šią santvarką išsaugoti. Būtent todėl didelį dėmesį J. Chodzka skyrė parapinėms mokykloms. Visų pirma, J. Chodzka siūlė atskirti parapines mokyklas nuo parengiamųjų mokyklų (reikia priminti, jog kaip tik atsidarius Kolainių apskritinei mokyklai ir gimnazijai Užvenčio parapinė mokykla sunyko, nes daugelis rinkosi ne Užvenčio parapinę, o Kolainių parengiamąją). Parapinėse mokyklose turėjo būti rengiami geri ūkininkai ir žemdirbiai, o parangiamosiose mokyklose mokiniai turėjo būti rengiami aukštesnėms klasėms. Parapinėse mokyklose, kur turėjo mokytis tik valstiečiai, mokslas turėjo prasidėti ir baigtis, o parengiamojoje, kaip pažymi M. Lukšienė, tik prasidėti ir tęstis toliau³⁶¹. Pasak istorikės, Chodzka pabrėžė, jog valstiečių mokslą būtina suprofesinti, pritaikant prie žemdirbių amato. Vizitatorius kaimo mokyklose siūlė taikyti Johano Henriko Pestalocio ir Lankasterio metodus, kad būtų sumažintos išlaidos knygoms ir kad mokymosi laikas taptų trumpesnis, nes taikant šiuos metodus ženklus mokinių skaičius gali mokytis prie lentos³⁶².

Atrodo, J. Chodzka turėjo genialų planą, kaip savo idėjas palaiapsniui skleisti visuomenėje. Chodzka pastebėjo, jog pradinei mokyklai labai trūko skaitinių. XIX a. pradžioje, kaip pažymi M. Lukšienė, vaikai dažnai mokėsi skaityti tiesiog iš maldaknygės. Atsiradę elementoriai išmokusiojo skaityti poreikių negalėjo patenkinti. Skaitinių spragą iš dalies užpildė Antano Strazdo giesmės. Lukšienė atkreipė dėmesį, jog skaitinių trūko ir lenkiškoms mokykloms, todėl J. Chodzka 1822 m. (M. Lukšienė kaip parašymo datą nurodo būtent tuos metus) parašė „Joną iš Svisločės“. Kadangi universitetas pripažino šį kūrinių pradinių mokyklų skaitinių knyga, jau 1823 m. buvo parūpintas jos vertimas į lietuvių kalbą³⁶³. Išvertus didaktinę apysaką, J. Chodzka idėjos turėjo galimybę pasklisti plačiai. Iš pristatytų idėjų matyti, jog J. Chodzka nepritatė valstiečių karjeros socialiniam mobilumui, bet pasisakė už valstiečių švietimą ir jų gerbūvio pagerinimą. Kūrinio

³⁵⁹ Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai*. Kaunas: Šviesa, 1970. P. 357, 362.

³⁶⁰ Ten pat. P. 477.

³⁶¹ Ten pat. P. 181.

³⁶² Ten pat. P. 301, 477.

³⁶³ Ten pat. P. 347.

analizė leis atsakyti į klausimą, kaip pagal J. Chodzką turėjo gyventi valstietis, kad būtų išlaikyta esama luominė tvarka.

Didaktinė apysaka „Jonas iš Svisločės“ prasideda kermošiaus Biešenkovičiuose aprašymu. Kūrinio protagonistas mato daug iš įvairių kraštų atvykusių prekeivių, bet labiausiai jam į akį krito knygų pardavėjas, todėl prie jo priėjo ir pakalbino jį. Prekeivis atsakęs, jog prekiauja niekniekiais, kurie ponams yra nereikalingi, bet užtat labai reikšmingi žemdirbiams artojams. Tie niekniekiai – tai knygelės. Toliau apysakoje pardavėjas pristato parduodamas knygas. Galų gale, kalbama apie knygą, kurioje yra lentelės, iš kurių vaikai vienas kitą gali mokyti skaityti ir rašyti. Tuomet pagiriamasis žodis skiriamas Lankasterio metodui: *Ach Jomilesta! kas tay do gieradieingas iszradimas. Tegul Dievas wysagalis duod nupelna tam iszminatingam Anglikuy Lankastray, kursay Numoni toki iszrada, tay tikras pretelius artoiu wargdiniu*³⁶⁴. Būtent šiomis eilutėmis J. Chodzka pabrėžia, jog Lankasterio metodas yra tinkamiausias mokyti valstiečių vaikams.

Plėtodamas tolesnę apysakos fabulą, Chodzka toliau dėsto, kokia turi būti mokyto valstiečio vieta visuomenėje. Kūrinyje plėtojamas dialogas kulminaciją pasiekia tuomet, kai kalba pasisuka apie religinę literatūrą, kurią perka tiek bajorai, tiek valstiečiai. Tai Chodzka laiko pozityviu dalyku, nes tokiu būdu susidaro galimybė išmokti tinkamai garbinti Dievą, nes nedaugelis tai moka, kaip pabrėžia apysakos pasakotojas. Galų gale pristatoma, koks turi būti valstietis: *Musu stowie reykie didesney būti iszmingu, maldingu, wiezliwu ir darbininku, neg pardaug mokitu: nęs ir wisudidziausis mokslas palinkt už nieka: jey kas ira tinginiu ir paleystuviu*³⁶⁵. Būtent čia labiausiai ir atsispindi J. Chodzka pažiūra į valstiečių išsilavinimą, kurios toliau buvo nuosekliai plėtotos apysakoje. Pagal Chodzką, daug mokslo valstiečiui nereikia, svarbiausia išintingumas, pamaldumas ir darbštumas. Svarbu atkreipti dėmesį, jog į žodžius „mūsų stovyje“, kuriuos reikėtų suprasti, jog „mūsų stovis“ (nuo lenkiško žodžio *stan*), tai valstiečių stovis, todėl apie siekį keisti luomą negali būti nė minties. Kitaip tariant, būtina išlaikyti tapatumą su savo luomu ir žinoti savo vietą ir paskirtį visuomenėje.

Didaktinėje apysakoje J. Chodzka pristato savo paprinės mokyklos viziją, kurioje taip pat matyti jo pažiūros luomų atžvilgiu. Kūrinio vienuoliktame skyriuje yra pasakojimas apie paprinę mokyklą, kurioje bajorų vaikai mokosi kartu su valstiečių vaikais (reikia prisiminti, jog taip buvo net Kražių ir Kolainių gimnazijose). Tai pastebėjęs apysakos pasakotojas moko mokyklos vadovą: *bet kayp mana iszminite dumoju, isz gaspadoriu artoju užgimes, wysay kitoniszka reykalauje moksla: nereykie diel jo lotiniszkas kalbos: waykszczioint pasku zobre ar žagres, sunku*

³⁶⁴ Chodzka, Jonas. „Jonas iš Svisločės“. In. *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: feodalizmo epocha*. Redagavo K. Korsakas ir J. Lebedys. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957. P. 338.

³⁶⁵ Ten pat.

*buoti labey mokitumi, nes ant isz simokima teyp didziu mokslu reyketum atmetus zobri labey ilga layka*³⁶⁶. Perskaičius šias eilutes susidaro įspūdis, jog jeigu būtų taip, kad valstiečiai vis labiau ir labiau siektų mokslo, jiems ariant žemę iš to naudos nebūtų, todėl valstiečiams reikia kitokio mokslo. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog pagal Chodzka, valstiečiams nereikia mokytis lotynų kalbos, kurios pradmenys ar mokėjimas sudarytų valstiečiui didesnę tikimybę tapti katalikų dvasininku. Vadinasi, J. Chodzka nelabai palaiko idėją, jog valstiečiai galėtų tapti dvasininkais. Pasak Chodzkos, valstietis ir turi likti valstiečiu, nes žemdirbiui svarbiausia mokėti skaityti ir šiek tiek rašyti, pažinti Viešpatį Dievą ir tikėjimą, kuriame gimė, išmokti būti geru ir žmonišku kataliku, kad būtų geru žmogumi, o po mirties pelnyti savo sielos išganymą. Chodzkos teigimu, valstietis turėjo žinoti, kodėl vieni žmonės yra karaliais, kiti ponais, kiti bajorais, o kiti paprastais artojais ir dėl ko žmonės turi vieni kitų klausyti. Taip pat valstietis turėjo žinoti, kuo valstiečių luomas yra svarbus ir kad valstiečių luomas yra toks pats svarbus, kaip ir kiti luomai³⁶⁷. Taigi Chodzka pripažįsta, jog valstietija taip pat yra luomas ir kad tai yra svarbus luomas, tačiau gina luominę santvarką. Kitaip tariant, valstiečiai turėtų būti mokomi tam, kad būtų įtvirtinta luominė tvarka valstiečių sąmonėje, t. y., kad valstiečiai tapatintųsi su savo luomu ir žinotų savo vietą visuomenėje. Vadinasi, socialinis mobilumas luomų atvilgiu yra peiktinas dalykas.

Atrodo, panašios sampratos vyravo netgi XIX a. vid. Portugalijoje, nes kaip minėta, P. Martínez Lema pažymi, jog mokslas buvo teigiamas dalykas tik tuomet, jei neardė nusistovėjusios socialinės tvarkos³⁶⁸. Nusistovėjusios tvarkos irimas, be abejo, kėlė baimę ir nerimą. Tai matyti ir nagrinėjamoje didaktinėje apysakoje: *ir wieresnybei nereyktum daleysti diel ju mokitise: nes par didi moksla apleystum gaspadoriste, ir ant nieka giera neiszeytum*³⁶⁹. Šias eilutes galima perfrazuoti, jog mokytas žmogus žemės jau nebeats, o jei nebus kam dirbti žemės, nebus kam išlaikyti kitų luomų, todėl gali žlugti ir kiti luomai. Būtent todėl greičiausiai J. Chodzka ir siūlė, jog bajorai ir valstiečiai turėtų mokytis atskirose mokyklose ir netgi iš atskirų knygų, matyt, tam, kad būtų sėkmingai įtvirtintas luominis tapatumas ir niekam nekiltų mintis savo veiksmais prisidėti prie luominės santvarkos irimo.

³⁶⁶ Ten pat. P. 339.

³⁶⁷ Chodzka, Jonas. „Jonas iš Svisločės“. In. *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: feodalizmo epocha*. Redagavo K. Korsakas ir J. Lebedys. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957. P. 339.

³⁶⁸ Martínez Lema, Paulo. „Modelos sociais e morais no romance português do século XIX: As Pupilas do Senhor Reitor, de Júlio Dinis“. *Revista de Filologia Romanica*. 2013. Nr. 31(1). P. 106.

³⁶⁹ Chodzka, Jonas. „Jonas iš Svisločės“. In. *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: feodalizmo epocha*. Redagavo K. Korsakas ir J. Lebedys. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957. P. 340.

5.2. Socialiniai prieštaravimai pirmajame „Jono iš Svisločės” leidime

Galima teigti, jog J. Chodzka didaktinėje apysakoje atskleidė ne tik savo požiūrį į tuometės visuomenės reiškinius, bet ir pasiūlė sprendimus, kurie galėtų padėti išsaugoti ir iš naujo įtvirtinti esamą socialinę tvarką. Tačiau realybė buvo kitokia. Į valstiečius orientuoto švietimo niekas taip ir nesukūrė, o kiek J. Chodzkos idėjos galėjo paveikti visuomenę, lieka neaišku. Aišku tik viena, jog carinę Rusijos imperiją taip pat neramino tai, kad valstiečiai mokėsi kartu su bajorais, todėl 1827 m. priėmė atitinkamą įstatymą, kuris gerokai apribojo valstiečių karjeros mobilumo galimybes. Kražių ir Kolainių mokyklų mokinių analizė atskleidė, jog mokėsi tik nedaugelis iš Kražių ir Užvenčio parapijų kilusių mokinių, o ir tie patys neretai įvairiais socialiniais tinklais buvo susiję ne tik tarpusavyje, bet ir su aukštesnį statusą turinčiais visuomenės nariais. Tačiau nemaža dalis Kražių ir Užvenčio parapijų gyventojų siekė savo vaikų gimimo metrikų įrašuose būti įrašyti bajorais, o tai galima vertinti kaip bent jau bandymą bandyti pagerinti savo socialinę padėtį. Kiek sunkus buvo Kražių ir Užvenčio parapijų valstiečių gyvenimas, pasakyti beveik neįmanoma, tuo tarpu visiškai neįmanoma pasakyti, ką apie savo padėtį mąstė patys valstiečiai.

Nemažų prieštaravimų galima įžvelgti J. Chodzkos didaktinės apysakos „Jonas iš Svisločės“ pirmajame leidime (1823 m.). Kūrinio pabaigoje buvo išspausdinta „Mužikėlio giesmė“, kurios autorius, spėjama, buvo D. Poška. Kūrinyje buvo apdainuota itin sunki valstiečio dalia ir pabrėžiama socialinės nelygybės neteisybė: *Maľuy kas saka: jogiey Zmones ligus! Bajors be prekiess, muziks dydey pigus!*³⁷⁰. Priešingai negu J. Chodzkos didaktinėje apysakoje, čia ne tai kad nėra skatinama pamėgti savo luominę padėtį, bet aiškiai atsispindi tai, kaip turtingi bajorai išnaudoja savo baudžiauninkus ir kūrinio tonas tikrai neskatina susitaikyti su esama padėtinimi. Dėl to labai keista, jog „Mužikėlio giesmė” buvo išspausdinta greta „Jono iš Svisločės”, kur didaktinės apysakos autorius bando pagrįsti, jog mokslas yra reikalingas tik tam, kad įtvirtintų ir pagrįstų esamą tvarką. Žinoma, negalima teigti, jog J. Chodzkai nerūpėjo valstiečių gyvenimas. Jis savo kūrinio trečiame skyriuje aprašė, kaip reikia auginti apynius ir pabrėžė, jog iš apynių auginimo gautas pelnas galėtų padėti valstiečiams praturtėti. Apibendrinant galima teigti, jog grožinė literatūra pateikia įvairius valstiečių padėties vertinimus ir nurodo būdus, kaip reaguoti į visuomenėje vykstančius reiškinius. Nepaisant to, didaktinėje apysakoje išdėstytos idėjos taip ir liko tik J. Chodzkos nuomonė. Kaip parodė atliktas tyrimas, bent iki 1830–1831 m. Kražių ir Kolainių mokyklose vyravo demokratiškas požiūris į luominę santvarką, o be to, net dalis Kražių ir Užvenčio parapijiečių vertino luominę santvarką kiek kitaip negu J. Chodzka.

³⁷⁰ Chodzka, Jonas. „Jonas iš Svisločės“. In. *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: feodalizmo epocha*. Redagavo K. Korsakas ir J. Lebedys. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957. P. 342.

IŠVADOS

1. Socialinį mobilumą, t. y., galimybę keisti socialinę padėtį, luomą ir karjeros galimybes, gali sėkmingai tirti ne tik sociologai, bet ir istorikai, tokiu būdu ne tik papildydami žinias apie tam tikrus istorinius procesus, bet ir padėdami suvokti kai kuriuos dabarties socialinius mechanizmus. Istorikai socialinį mobilumą gali tirti pasirinkdami įvairias metodologines prieigas ir naudodami plataus spektro šaltinius. Visuomenės požiūrį į socialinį mobilumą gali atspindėti tam tikrų epochų literatūros kūriniai. Masinio pobūdžio šaltiniai gali padėti nustatyti ir apibūdinti sudėtingais statistiniais metodais išnagrinėtus procesus. Tuo tarpu mikroistorinė prieiga gali padėti giliau pažinti didžiuosius procesus ir patikrinti, kaip tie procesai paveikė tam tikras bendruomenes.
2. Kražių ir Užvenčio parapijos buvo gretimos, tačiau viena nuo kitos ganėtinai skyrėsi. Kalvotame Kražių parapijos kraštovaizdyje dominavo labai smulkios gyvenvietės, iš visų pusių supusios didelį Kražių miestą. Užvenčio parapijos vakarinėje ir pietinėje dalyje taip pat dominavo smulkios gyvenvietės, tačiau šiaurės rytinėje dalyje, kur plytėjo pelkėtos lygumos, gyvenviečių buvo nedaug, tačiau jos buvo didelės. Gyventojų skaičiumi Kražių parapija buvo šiek tiek didesnė už Užvenčio parapiją, tačiau tiek BGR, tiek BMR rodikliai parapijose buvo panašūs. Abejose parapijose dominavo katalikai.
3. Kražių ir Užvenčio parapijose greta bajorų deklasacijos proceso vyko valstiečių siekio tapti bajorais procesas. Tai, jog šis procesas egzistavo, galima įrodyti gimimo metrikų analizė, pagal kurią matyti, jog bajorų naujagimių skaičius sparčiai augo, o daugelis bajorų naujagimių skaičiaus pakilimų sutampa su terminais, iki kurių bajorams reikėjo įrodyti savo bajorystę. Tai, jog valstiečiai savo vaikų gimimo metrikose kai kada būdavo vadinami bajorais, patvirtina dvarų inventoriai, kur įrašytieji valstiečiais metrikų knygoje vadinami bajorais. Toks procesas buvo labai ryškus Želvių dvare. Tikėtina, jog tokį valstiečių elgesį kitų luomų atstovai vertino nevienareikšmiškai.
4. Pavyko aptikti įrodymų, jog valstiečiai metrikų knygoje bajorais buvo įvardinti krikštijant tik tuos vaikus, kuriuos vėliau leido į mokslus. Tačiau Kražių ir Kolainių gimnazijose mokėsi ir tie mokiniai, kurių metrikų knygoje nėra bajorystę liudijančių ženklų, nors istoriografija mini, kad neretai valstiečių vaikams jau mokantis tekdavo slėpti savo žemą kilmę, nepaisant to, jog vakarų Lietuvoje vidurinės mokyklos buvo gana tolerantiškos valstiečių atžvilgiu. Reikia pabrėžti, jog neretai vietiniai į mokslus leido tik po vieną vaiką. Pavyko nustatyti, jog į mokslus buvo leidžiami dažniau vyresni vaikai nei jaunesni gimimų sekos atžvilgiu.

5. XVIII a. pab. – XIX a. I pusėje lietuvių kalba sukurtos literatūros, kalbančios apie socialinius klausimus, dar nebuvo labai daug. Valstiečių švietimo ir socialinio mobilumo problemą didaktinėje apysakoje „Jonas iš Svisločės“ plėtojo mokyklų vizitatorius J. Chodzka. Vizitatorius pabrėžė, jog valstiečiams mokytis yra svarbu, tačiau mokslas neturėtų ardyti luominės santvarkos. Taip pat, pasak Chodzkos, svarbu, jog bajorai ir valstiečiai mokytųsi atskitai. Tačiau Kražių ir Užvenčio parapijų gyventojų socialinio mobilumo ir socialinių strategijų analizė atskleidė, jog daugelis vietinių į luominę santvarką žiūrėjo labai demokratiškai.

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

BGR – Bendrasis gimstamumo rodiklis;

BMR – Bendrasis mirtingumo rodiklis;

GD – „Generosus dominus“ (kilmingas ponas);

JP – „Jaśnie Pana/i“ (kilmingas ponas);

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas;

MD – „Magnificus dominus (kilmingiausias ponas);

MP – „Milostiwý pan“ (maloningasis ponas);

UBA – Užvenčio bažnyčios archyvas.

SANTRAUKA

Dar 1984 m. H. Kaelble nubrėžė takoskyrą tarp socialinį mobilumą tiriančių sociologų ir istorikų darbų bei atkreipė dėmesį, jog tarp sociologų ir istorikų yra būtinos diskusijos socialinio mobilumo klausimu. Vakarų istoriografijoje yra be galo daug įvairiais metodais atliktų darbų, nagrinėjusių socialinį mobilumą ir socialines strategijas, tuo tarpu Lietuvos istoriografijoje šiuo klausimu yra vos vienas kitas nedidelės apimties darbas, nors literatūros ir švietimo istorikai dar sovietinės okupacijos metais bendrais bruožais atskleidė ryšį tarp socialinio mobilumo ir gimimų sekos, tačiau to plačiau nenagrinėjo. Lietuvos istoriografijoje taip pat nebuvo nagrinėta, kokią įtaką gyventojams darė švietimo įstaigų geografinis artumas. Taip pat buvo visiškai netirta, kokį poveikį bajorų deklasacija darė valstiečiams ir kiek valstiečiai galėjo pasinaudoti galimybe bent jau pabandyti tapti bajorais, kuomet carinės Rusijos valdžia leido įsirodyti bajorystę visiems norintiems. Be to, istoriografijoje iki šiol nebuvo aišku, kaip valstiečiai galėjo panaudoti siekį tapti bajorais tam, kad užtikrintų savo ir savo vaikų socialinį mobilumą. Siekiant atsakyti į šiuos ir visus kitus klausimus buvo naudotasi Kražių ir Užvenčio RKB metrikų knygomis, parapijiečių sąrašais, Kražių ir Kolainių mokyklų, taip pat Kražių ir Užvenčio parapijų vizitacijomis, dvarų inventoriais ir kitais dokumentais. Atlikus šių šaltinių analizę buvo nustatyta, jog neretai nekilmingi asmenys savo vaikų gimimo metrikų įrašuose būdavo įrašomi bajorais, todėl bajorų naujagimių skaičius dažnai koreliavo su datomis, kuomet bajorams reikėjo patvirtinti savo bajorystę. Pastebėta, jog pakrikštytų bajorų naujagimių skaičius ėmė palaipsniui mažėti nuo 1827 m., kuomet nekilmingiesiems buvo uždrausta stoti į vidurines mokyklas. Atliekant minėtų šaltinių analizę atkreiptas dėmesys, jog buvo valstiečių šeimų, iš kurių mokėsi tik tie vaikai, kurių tėvai jų gimimo metrikose buvo įrašyti bajorais. Tačiau Kražių ir Kolainių mokyklose mokėsi ir tokių mokinių, kurių tėvai jų metrikų įrašuose nebuvo vadinami bajorais. Galima teigti, jog tai patvirtina ir istoriografija, kuomet Vilniaus gubernijos vakarinėje dalyje buvo susiformavusi praktika mokiniams slėpti savo žemą kilmę, tačiau mokyklų vadovybė nedraudė mokytis nekilmingiesiems, o šie, kad galėtų mokytis, net ir po 1827 m. draudimo neretai sugebėdavo įstatymą apeiti. Atliekant tyrimą pastebėta, jog tėvai į mokslus dažniausiai leisdavo tik po vieną, dažniau pagal gimimų seką vyresnį vaiką. Taip pat nustatyta, jog Kražių ir Kolainių gimnazijose, bent jau 1823 m., mokėsi nedaug iš Kražių ir Užvenčio parapijų kilusių mokinių.

SUMMARY

In year 1984 H. Kaelble drew a line between the work of sociologists and historians. He pointed out that there was a need for debate between sociologists and historians on social mobility. In Western historiography is an infinite amount of work on social mobility and social strategies, while in Lithuanian historiography there is little other work on the subject. Although literary and educational historians have outlined the link between social mobility and birth order during the Soviet occupation. Sequence, but this has not been further explored. Lithuanian historiography also did not examine the impact of the geographical proximity of educational institutions on the population. It was also completely unexplored the effect that the declassification of the nobility had on the peasants and the extent to which the peasants could take the opportunity to at least try to become the nobility when the tsarist Russian government allowed nobility to enter. Moreover, it has not been clear in historiography so far how peasants could use the aspiration to become nobles to ensure the social mobility of themselves and their children. In order to answer these and all other questions, Kražiai and Užventis parish registers, parish lists, visitations of Kražiai and Kolainiai schools, as well as Kražiai and Užventis parishes, manor inventories and other documents were used. An analysis of these sources found that often nobles were recorded as nobles in their children's birth metrics, so the number of newborns in the nobility often correlated with the dates when the nobility had to confirm their nobility. It has been observed that the number of newborns of baptized nobles began to decline gradually from 1827, when the peasant were forbidden to enter secondary schools. The analysis of the above-mentioned sources pointed out that there were peasant families from which only those children whose parents were recorded as nobles in their birth metrics studied. However, there were also students in Kražiai and Kolainiai schools whose parents were not called nobles in their metrics. It can be said that this is confirmed by historiography, when in the western part of Vilnius gubernia there was there was a practise for students to hide their low origin, but the school management did not forbid the study of the peasants, and they could study even after 1827. Insurance has often been able to circumvent the law. The study found that parents usually only admitted on child to school, more often elderly by the birth order. It was also found that in Kražiai and Kolainiai gymnasiums, at least in 1823, not much students from Kražiai and Užventis parishes studied.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Vizitacijos:

1. *Kolainių karmelitų vienuolyno vizitacija. 1839 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 250;
2. *Kražių ir Kolainių mokyklų vizitacijos. 1823 m.* VUB. F. 2KC. B. 516;
3. *Kražių RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 225;
4. *Kražių RKB vizitacija. 1841 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 256;
5. *Pavandenės RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 227;
6. *Pavandenės RKB vizitacija. 1828 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 235;
7. *Užvenčio RKB vizitacija. 1806 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 221;
8. *Užvenčio RKB vizitacija. 1820 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 223;
9. *Užvenčio RKB vizitacija. 1827 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 231;
10. *Užvenčio RKB vizitacija. 1828 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 235;
11. *Užvenčio RKB vizitacija. 1821 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 227;
12. *Užvenčio RKB vizitacija. 1839 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 249;
13. *Užvenčio RKB vizitacija. 1845 m.* LMAVB. F. 25-320;
14. *Užvenčio RKB vizitacija. 1850 m.* LVIA. f. 669. ap. 2. b. 280;

Metrikų knygos ir parapijiečių sąrašai:

1. *Kražių RKB parapijiečių sąrašas. 1844–1845 m.* LVIA. f. 605. ap. 8. b. 51;
2. *Užvenčio RKB parapijiečių sąrašas. 1848 m.* UBA.
3. *Kražių RKB gimimo metrikų knyga. 1786–1813 m.* LVIA, f. 1521, ap. 1, b. 13.
4. *Kražių RKB gimimo metrikų knyga. 1814–1827 m.* LVIA, f. 1521, ap. 1, b. 17;
5. *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1796 m.* G. Grigaitės asmeninis archyvas;
6. *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1798 m.* G. Grigaitės asmeninis archyvas;
7. *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1799 m.* G. Grigaitės asmeninis archyvas;
8. *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1802–1827 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 290;
9. *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1830 m.* G. Grigaitės asmeninis archyvas;
10. *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1849–1857 m.* LVIA, f. 1523, ap. 1, b. 1;
11. *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1885 – 1894 m.* LVIA, f. 1523, ap. 1, b. 3;
12. *Užvenčio RKB priešsantuokinės apklausos metrikų knyga. 1852–1863 m.* UBA.

Inventoriai:

1. *Beržėnų dvaro inventoriųs. 1812 m.* LMAVB. F. 37-5935;
2. *Kolainių dvaro inventoriųs. 1765 m.* LVIA, f. 285, ap. 1, b. 65. L. 414v. Aido Baškio surastas dokumentas;
3. *Kolainių valstybinio dvaro geometriniš inventoriųs. 1847 m.* LVIA. f. 525. ap. 2. b. 4035;
4. *Kolainių valstybinio dvaro inventoriųs. 1847 m.* LVIA. f. 525. ap. 2. b. 4036;
5. *Plūščių dvaro inventoriųs. 1780 m.* LMAVB. F. 37-336;
6. *Plūščių dvaro inventoriųs. 1781-10-17.* LMAVB. F. 37-9684;
7. *Užvenčio dvaro inventoriųs. 1789 m.* LMAVB. F. 37-5395.
8. *Želvių dvaro inventoriųs. 1816-09-21.* LMAVB. F. 37-1188;
9. *Želvių dvaro baudžiauninkų ir jų kaimų sąrašas nuo 1817 m. rugpjūčio 1 d. iki 1818 m. liepos 21 d.* LMAVB. F. 37-1725.

Kiti dokumentai:

1. *Antano Liutkevičiaus žemės sklypo, esančio Užvarmyje, pardavimo aktas Jonui ir Julijai Golšanskiam. 1836 m.* LVIA. f. 1282. ap. 1. b. 10745;
2. *Grafo Tulūz-Lotreko Spyglių dvaro pardavimo Smigelskiui aktas. 1802 m.* LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 8989.
3. *Smigelskių bajorystės įrodymo byla. 1836–1847 m.* LVIA, f. 391, ap. 1, b. 1271;

Literatūra

1. Aldridge, Stephen. „The facts about social mobility“. *New economy*. 2003. P. 189–193;
2. Bairašauskaitė, Tamara. „Lietuvos bajorų luomo deklasacijos procesas: kilmės įrodymai (XVIII a. pab. – XIX a. 7 dešimtmetis)“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2002. 2001/2. P. 87–112;
3. Bairašauskaitė, Tamara et al. *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius. Visuomenė ir valdžia*. T. 8. D. 1. 2011;
4. Błaszczuk, Grzegorz. *Herbarz szlachty żmudzkiej*. Warszawa, T. 3;
5. Butrimas, Adomas; Misius, Kazys. „Kražių jėzuitų kolegijos likimas po 1773 m. jėzuitų ordino panaikinimo“. *Kražiai amžių sandūroje*. Vilnius: VDA leidykla, 2005. P. 77–90;
6. Dennison, Tracy. „Household formation, institutions, and economic development: Evidence from imperial Russia“. *The history of the family*, 2012. Nr. 8. P. 456–465;
7. Drach, Oksana. „‘Life is Still ‘Lucky’ ’: Educational Trajectory of the average Kyivan woman in the modern era based on the autobiograpy“. *Київські історичні студії*. 2020. Nr. 2 (11). P. 29–37;
8. Dribe, Martin; Bavel, van Jan; Campbell, Cameron. „Social mobility and demographic behavior: Long term perspectives“. *Demographic Research*. 2012. Vol. 26. P. 173–190;
9. Drungilas, Jonas. „Jono Gruževskio archyvo registravimas (XVI a. pab.–XVII a. pr.)“. *Istorijos šaltinių tyrimai*. 2008. T. 1. P. 251–266;
10. Genienė, Zita; Genys, Jonas. *Varnių kunigų seminarija*. Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos redakcija, 1999;
11. Giedrimas, Laurynas. „Nuoširdi draugystė ar kai kas daugiau? Baškiai Spyglių dvare XIX a.“. *Lietuvos bajoras*. 2018. Nr. 24. P. 50–58;
12. Giedrimas, Laurynas. *Užvenčio parapijiečiai 1836–1861 metais: kas jie ir kaip jie gyveno? Šiauliai: Šiaulių spaustuvė, 2020;*
13. Kaelble, Hartmut. „Eras of Social Mobility in 19th and 20th Century Europe“. *Journal of Social History*, Volume 17, Issue 3, Spring 1984. P. 489–504;
14. Kasnauskienė, Gindra. *Demografijos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006;
15. Klajumienė, Dalia. „Karklėnų Šv. apaštalo Baltramiejaus bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: VDA leidykla, 2008. P. 11–24;
16. Klajumienė, Dalia. „Pašilės Šv. Jurgio bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: VDA leidykla, 2008. P. 209–218;

17. Klemp, Marc; Minns, Chris et al. „Family Investment Strategies in Pre-modern Societies: Human Capital, Migration, and Birth Order in Seventeenth and Eighteenth Century England“. *EHES Working Papers in Economic History*. 2012;
18. Leppik, Lea. „Social Mobility and Career Patterns of Estonian Intellectuals in the Russian Empire“. *Historical Social Research*. 2008. Nr. 2 (33). P. 42–62;
19. Lebedys, Jurgis. *Simonas Stanevičius*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955;
20. Lukšienė, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. I pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1970;
21. Lukšienė, Meilė. „Mokykla ir pedagoginė mintis feodalizmo irimo ir kapitalizmo genezės metu“. *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*. Vilnius: Mokslas, 1983.
22. Marchand, Wouter. „Students from all Layers of Society. Study Grants, Parents and the Education of their Children, 1815-2015“. *Historical life course studies*. 2016. Vol. 3. P. 66–84;
23. Martínez Lema, Paulo. „Modelos sociais e morais no romance português do século XIX: As Pupilas do Senhor Reitor, de Júlio Dinis“. *Revista de Filologia Romanica*. 2013. Nr. 31(1). P. 93–109;
24. Mikle, György. „Long-term transformation of Hungarian manors: The relevance of the rural restructuring approach and the concept of the precariat“. *Journal of Rural Studies*. 2020. Nr. 77. P. 105–112;
25. Misius, Kazys. *Kražių mokykla ir gimnazija 1773–1844 metais*. Vilnius: VDA leidykla, 2015;
26. Miškinis, Algimantas. *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*. Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės, 2007. T. 3, kn. 2;
27. Paknys, Mindaugas. „Kolainių Švč. Mergelės Marijos Karmelio kalno Karalienės bažnyčia ir karmelitų vienuolynas“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: VDA leidykla, 2008. P. 51–58;
28. Paknys, Mindaugas. „Vaiguvos Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: VDA leidykla, 2008. P. 281–290;
29. Paknys, Mindaugas. „Užvenčio Šv. Marijos Magdalenos bažnyčia“. *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008. P. 269–280;
30. Pakot, Levente. „Family composition and remarriage in rural Transylvania, 1838–1910“. *Demográfia – English Edition*, 2009. 52, 5. P. 48–75;

31. Pakot, Levente. „Family Composition, Birth Order and Timing of First Marriages in Rural Transylvania. A Case Study of Szentegyházásfalu (Vlăhița) and Kápolnásfalu (Căpâlnița), 1838–1940“. *Hungarian Historical Review* 3. 2014. Nr. 1. P. 141–167;
32. Petkevičiūtė, Danutė. *Laurynas Ivinskis*. Vilnius: Mokslas, 1988;
33. Poppel van, Frans; Liebroer, Aart C.; Schellekens. „Religion and Social Mobility in Nineteenth-Century The Hague“. *Sociology of Religion*. 2003. Nr. 64:2. P. 247–271;
34. Prascevičiūtė, Laura; Trimonienė, Rita Regina. *Senosios Radviliškio rajono kaimų kapinės*. Šiauliai: Šiaulių universitetas. 2018;
35. Purvinas, Martynas. „Daujėnų valsčiaus kaimų tinklas ir jo raida XIX–XX a.“. *Žiemgala*. 2018. Nr. 2. P. 17–30, 71;
36. Purvinas, Martynas. „Rytų Lietuvos senieji kaimai kaip kaimotyros objektas“. *Kultūros paminklai*. 2011. Nr. 16. P. 3–11;
37. Purvinas, Martynas. „Žiemgalos senųjų kaimų tinklo tyrimo problemos“. *Žiemgala*. 2017. Nr. 2. P. 10–15;
38. Rimkus, Vaclovas. „Kražiai“. *Kelmės kraštas*. Vilnius: Atkula, 1997. P. 249–275;
39. Sabean, David Warren. *Kinship in Neckarhausen, 1700 – 1870*. Cambridge university press. 1998;
40. Sarcevičienė, Jolita. „Valstiečių šeimos struktūra Europos istoriografijoje“. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės 65-mečiui. Sud. R. Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012. P. 685–718;
41. Scott, Susan; Duncan, C. J. „Malnutrition, Pregnancy and Infant Mortality: A Biometric Model“. *Journal of Interdisciplinary History*. XXX:I (Summer, 1999);
42. Shurer, P. Andrew et al. „Disentangling the causes of the 1816 European year without a summer“. *Environmental Research Letters*. 2019. Vol. 14. Nr. 9. P. 37–60;
43. Skurdauskienė, Jolanta. „Privatūs palivarkai Žemaitijoje XVI a. antroje pusėje: arealas ir steigimo tendencijos“. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. 2009. Nr. 55. P. 103–118;
44. Szołtyszek, Mikołaj. „Central European household and family systems and the „Hajnsal-Mitterauer“ line: The parish of Bujakow (18th–19th centuries)“. *The history of the family*. Nr. 12. 2007. P. 19–40;
45. Vanagas, Vytautas. *Antanas Strazdas*. Vilnius: Vaga, 1968;
46. Van Leeuwen, Marco H. D.; Mass, Ineke. „Historical Studies of Social Mobility and Stratification“. *The Annual Review of Sociology*. 2010. P. 429–451;

47. Vasiliauskas, Ernestas. „Medvilionių dvaras: nuo bajorkaimio iki kultūros židinio“. *Liaudies kultūra*. 2016. Nr. 3. P. 54–68;
48. Zhuravleva, Evgenija; Mardanshina, Rimma et al. „Extention activities of Kazan Imperial University in the 19th century“. Published in *SHS Web of Conferences*. Vol. 37;
49. Žaltauskaitė, Vilma. „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo – iki XX a. pradžios)“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2015. Nr. 2014/2. P. 97–124.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1. Kražių ir Užvenčio parapijų gyvenvietės

1.1. Kražių parapijos gyvenvietės

Eil. nr.	Gyvenvietės pavadinimas	Gyventojų skaičius tam tikrais metais							
		1821	1827	1828	1829	1831	1838	1841	1844–1845
1.	Adampolė								15
2.	Adomaičių akalica	93	91	15		15		134	115
3.	Adolfovo apyrubė								9
4.	Akmeniai	128	128			128		118	48
5.	Akmenių dvaras								14
6.	Albinava								2
7.	Albiniškės palivarkas							8	
8.	Anovo dvaras	10	10	10	10	10	10		
9.	Bamblių apyrubė							12	
10.	Bielskiškė								45
11.	Bielskiškės palivarkas							10	14
12.	Brukaliai	36	36	36	36	36	36	65	58
13.	Brukalių palivarkas							7	
14.	Brukalių dvaras								15
15.	Brukaliai antrieji	22	22	22	22	22	22		
16.	Budraičių akalica	38	93	91		91		95	
17.	Budraičiai								102
18.	Bumbuliai	26	26	21		21		39	14
19.	Bumbuliai antrieji	13	13	13		13			40
20.	Burbiškiai	51	51			51		47	
21.	Burbiškės akalica								52
22.	Burčiškė	26	23	23	23	23	23	46	13
23.	Burniai	44	44	44	44	44	44	36	29
24.	Burnių palivarkas							13	5
25.	Burniškė	35	21	31	31	31	31	40	32
26.	Butkiškė							31	22
27.	Butvilai	19	19	19	19	19	19	19	
28.	Caricina								9
29.	Dailidiškė	20	20	20	20	20	20	26	22
30.	Daugėliškių apyrubė							8	8
31.	Daukintiškė	33	25	25	25	25	25	26	29
32.	Dausiniškė							14	
33.	Dausiniškės palivarkas							7	
34.	Dausiniškės dvaras								19
35.	Dauskurdžiai	31	31	31		31		30	30
36.	Didlaukis							15	34
37.	Didlaukio palivarkas							53	
38.	Dvarviečiai							18	18
39.	Ežerukai								12
40.	Fronšoniškės apyrubė							10	
41.	Ganyprovos dvaras pirmas	30	30			30		9	

89.	Lingaušišké								18
90.	Linkaučiai	78	78	78	78	78	78	17	99
91.	Linkaučių dvaras							11	14
92.	Milmontiškė							17	
93.	Mielenauskių palivarkas								16
94.	Mytkalnis (Mietkalnis)							30	
95.	Obelynas							27	
96.	Obelyno palivarkas	9	9			9		12	14
97.	Oriškės palivarkas							3	4
98.	Pabūtkalnis	33	33	33	33	33	32	25	
99.	Padegiai	24	24			24			
100.	Padvarninkai pirmieji	22	22	22	22	22	22	43	37
101.	Padvarninkai antrieji	47	47			47		31	37
102.	Padvarninkai tretieji							41	36
103.	Pagelišiai								15
104.	Pagiai	30	30	30	30	30	39	52	13
105.	Pagių palivarkas								9
106.	Paginskiškė	55	55	55	55	55	55	34	
107.	Paginskiškės palivarkas							12	
108.	Paginskiškės dvaras								12
109.	Pakalniškiai							29	45
110.	Pakupriai							91	49
111.	Paplūščiai	29	29	29	29	29	29	75	18
112.	Paplūščiai antrieji	54	54	54	54	57		25	54
113.	Pakražantis	108	108			108		102	67
114.	Pakražančio dvaras							11	23
115.	Pakražantokas	21	21	12	12	12			14
116.	Pamelnicė	30	30	30	30	30	30	34	22
117.	Papiliai	21	31	55	55	55		40	
118.	Paplūščiai antrieji	54							
119.	Pašnekiškė								37
120.	Petkiškė	45	45			45		64	24
121.	Plumpių dvaras	5	5			5			9
122.	Plumpių palivarkas							5	
123.	Plūščių dvaras pirmas		20?					14	
124.	Plūščių dvaras antras	37	37			37		24	
125.	Plūščiai antrieji	20				20			
126.	Plūščių dvaras (Pšeciševskio)								46
127.	Plūščių dvaras (Jautoko)								11
128.	Potelių? akalica								38
129.	Pupėnai	120	120			120		84	66
130.	Puteliškės apyrbė							20	
131.	Radiškė							16	14
132.	Rombartiškė								13
133.	Rombartiškės dvaras	53	53			53		40	11
134.	Rombartiškės palivarkas								8
135.	Savietiškių dvaras	13	13			13		14	19
136.	Sideriškė	60	60	60	60	60	60	31	37

137.	Slabada	42	42	42	42		42	53	31
138.	Slabada antroji	55	55						
139.	Sodalė	71	71	71	71	71	71	60	67
140.	Sodalė antroji	59	59	38	30	38		80	38
141.	Songailiškė							56	64
142.	Spingiai								18
143.	Spingiai								16
144.	Spirgiai	26	26	26	26	26	26	25	
145.	Stonaičiai	15	15	35		46		13	15
146.	Sukoskalnas							15	
147.	Šaltropių akalica	25	25	25	25	25	25	39	28
148.	Šapėnai	109	100			100		44	36
149.	Šapėnų palivarkas							9	
150.	Šapėnų dvaras								13
151.	Šerpiškė	33	33	33	33	33	33		25
152.	Šeškinikė	84	84					44	43
153.	Šuneliai	26	26			26		32	29
154.	Šventragiai	60	60	60	60	60	60	66	60
155.	Šventragių dvaras							9	5
156.	Trakšeliai							15	42
157.	Tronšoniškė								10
158.	Užmedzakalė								10
159.	Užmedžiai							64	34
160.	Užmergiai							18	13
161.	Vaišviliškė	30	30	30	30	30	30	47	25
162.	Vaišviliškių akalica								36
163.	Valakai								7
164.	Valpainiai	18	18	18	18	18	18	25	28
165.	Varlakojai							34	34
166.	Vileikiai	55	55	21	21	21		59	53
167.	Vištoliškė							12	8
168.	Žauniai								7
169.	Žauberiškė								22
170.	Žemčiai (Zemziai)	77	77			77		69	52
171.	Žukauščiznos akalica	70	70	70	70	76	70	65	30

1.2. Užvenčio parapijos gyvenvietės

Eil. nr.	Gyvenvietės pavadinimas	Gyventojų skaičius tam tikrais metais								
		1820	1821	1827	1828	1839	1841	1842	1847	1848
1.	Apidemis								7	
2.	Bambalai					81 (49)	81	74	50	58
3.	Brauzgai					23 (18)	23	28	14	28
4.	Čekaičiai	13								
5.	Čekaičiai su dvaru		30							
6.	Čekaičių palivarkas									9
7.	Čiotiškiei	37	80							187
8.	Čiotiškiei su palivarku			98	75					
9.	Čiotiškiei su Cedroniškės palivarku					95	95	95		
10.	Čiotiškių dvaras									10
11.	Dangvietai	33	65	74	69					
12.	Daugėnai	33	46	57	57	62	62	62		77
13.	Dirvonėliai	69	57							
14.	Dirvonėliai su dvaru			63						
15.	Dirvonėliai su palivarku				63	63	63	63		
16.	Domeikiai	39	69	89	89	89	89	89		97
17.	Dvarčius	18	41							58
18.	Dvarviečiai	25	31	39	39	39 (11)	39	39	16	19
19.	Gedruikiai	34	54	66	66	70	70	70		93
20.	Gedvilai	13	29	17	17	17	17	17		19
21.	Girnikai	26?	8							
22.	Gudeliškiai	9	29	20	20	20	20	20		
23.	Gurava									47
24.	Gurava su dvaru	33	72	77	77	77	77	73		
25.	Guravos dvaras									9
26.	Jungirys									28
27.	Junkilai	32 (29)	80	44	53	43	43	43		86
28.	Kalniškė	15	40							
29.	Kentraliai	26		18						
30.	Kentraliai su dvaru		54			18	18	18		
31.	Kentralių dvaras				18					14
32.	Kerbedlaukis	28	34	47	47	67 (34)	67	31	23	42
33.	Kerbedėliai	12	20	19	18	25 (40)	25	25	15	28
34.	Kolainiai	370 ³⁷²	332 ³⁷³	142	142	142	142	142	62 ³⁷⁵	99 ³⁷⁶

						(132) 374				
35.	Kuisiai	20								
36.	Kunigiškiai			58	58	58 (43)	58	58	67	64
37.	Kuršai	44	107							39
38.	Kuršai su Girnikų palivarku			87	86	96	96	96		
39.	Labūnavėlė	24	59	88	80	80	80	80		106
40.	Lykšilis									15
41.	Leinartiškė	12	30	47	35	35	35	35		27
42.	Meškučiai	13	27	23	36	36 (30)	36	36	23	30
43.	Minaičiai, Miraičiai ³⁷⁷	65	77	55	55	55	55	55		61
44.	Minupiai	153	217	149	151	181	181	181		157
45.	Naudvario palivarkas									6
46.	Naudvario užusienis									3
47.	Pabutkalnėliai	13		21						56
48.	Pabutkalnėliai su dvaru		42							
49.	Pabutkalnis	12	20		21					49
50.	Pabutkalnio palivarkas			9	9					11
51.	Pajungiris									11
52.	Pajunkilis		89							
53.	Paloniai	28	40	40	40	40	40	40	21	
54.	Palonių palivarkas									15
55.	Palonėliai									13
56.	Pavyšnis	16								
57.	Pavyšnis su dvaru		51							
58.	Pavyšnio akalica			66	66	73	73	73		45
59.	Pavyžio apyrbė									24
60.	Pelėdkojai	18	33	37	37	37	37	37		45
61.	Pušynas									8
62.	Rėžgalis ^{***}									
63.	Rūdiškiai			29	29	29	29	29		45
64.	Rūdiškiai su Pajunkiliu			29						
65.	Sarakiškiai	27	40	49	49	58 (21)	58	58	31	45
66.	Spygliai	21 (18)								60
67.	Spygliai su dvaru		48	74	20	40	40	40		
68.	Spyglių dvaras									9
69.	Šemetiškiai	22	31	39	33	38	38	33	23	25

³⁷² Su mokykla

³⁷³ Su mokykla

³⁷⁵ Be karmelitų vienuolių.

³⁷⁶ Be karmelitų vienuolių.

³⁷⁴ Kartu su 32 karmelitų vienuoliais.

³⁷⁷ Miraičiais vadinami 1841 m. Užvenčio RKB vizitacijoje.

** Minimas keliuose Užvenčio RKB priešantuokinės apklausos knygų įrašuose, bet parapijiečių sąrašuose neaptiktas. Rėžgalio kaimas egzistuoja iki šiol.

						(26)				
70.	Šiaudynė	15	41							
71.	Šipariai	13	21			36 ³⁷⁹	36 ³⁸⁰	36 ³⁸¹		63
72.	Šipariai su Čekaičių palivarku			41	36	36	36	36		
73.	Šlapgirės užusieniai	14	20	23	23	23	23	23	50	27
						(31)				
74.	Šlumpiai	34								41
75.	Šlumpiai su dvaru		77	44	43	43	43	43		
76.	Šlumpių dvaras									7
77.	Šunikai	39	73	75	71	71	71	71		78
78.	Talailiai	7	18	28	28	38	38	38		16
79.	Ušnėnai	50	91	99	95	95	95	95		
80.	Užalksnynis									22
81.	Užkarklynio apyrbė									18
82.	Užberžynis	33	64		64	64	64	71		30
83.	Užvarmis	23	61	49	49					34
84.	Užvarmis su dvaru					49	49	49		
85.	Užvarmio dvaras									27
86.	Užventis	135		249	249	289	289	289		286
87.	Užventis su dvaru		223?							
88.	Vaišlaukis	140	161							132
89.	Vaišlaukis su Pavyžiu			129	129	129	129	129		
90.	Vidsodis	105	96	90	90	90	88	90		107
91.	Verpšiškė	10	30							
92.	Vrubliauščizna (Grubliauščizna)	21	59	60	60	64			45	
93.	Vrubliauščizna (Grubliauščizna) su Pabutkalnio palivarku					69	69	69		
94.	Začyžos palivarkas									9
95.	Žalakiai	67	63	57	57	(42)			36	53
96.	Žalakiai su Zacyžos palivarku					85	85	85		
97.	Žeberiai	149	212	170	152	172	172	172		212
98.	Želviai	50								82
99.	Želviai su dvaru		92	109	109	109	109	109		
100.	Želvių dvaras									9
101.	Žerių apyrbė	8	17	10	10	10	10	10	6	45

³⁷⁹ Šiparių kaimo gyventojų skaičius 1839 m. Užvenčio RKB vizitacijoje yra pateikiamas kartu su Čekaičių palivarko gyventojų skaičiumi.

³⁸⁰ Šiparių kaimo gyventojų skaičius 1841 m. Užvenčio RKB vizitacijoje yra pateikiamas kartu su Čekaičių palivarko gyventojų skaičiumi.

³⁸¹ Šiparių kaimo gyventojų skaičius 1842 m. Užvenčio RKB vizitacijoje yra pateikiamas kartu su Čekaičių palivarko gyventojų skaičiumi.

Priedas Nr. 2. Orai ir klimatas XVIII a. pabaigoje–XIX a. I pusėje.

Įtaka gimimams ir mirimams

Metai	Būdingi orai	Kražių gimimai	Kražių mirimai	Užvenčio gimimai	Užvenčio mirimai
1795 m.		120	100	105	92
1796 m.		157	68	133	77
1797 m.		155	34	149	55
1798 m.	Rudenį Kražiuose kilo audra ir vėtra	173	48	151	53
1799 m.	Rudenį Žemaitijoje ilgai truko lietus	214	133	158	-
1800 m.	Badmetis	167	150	125	90
1801 m.	Spalio 22 d. Kražiuose siautė vėjo sukūrys	196	60	41	39
1802 m.	Badmetis	202	67	157	88
1803 m.		204	111	169	-
1804 m.		167	107	179	99
1805 m.	Badmetis	182	60	154	92
1806 m.		152	113	169	121
1807 m.	Badmetis	125	146	143	146
1808 m.	Badmetis	134	106	122	178
1809 m.		149	66	169	76
1810 m.		153	63	114	80
1811 m.		173	121	173	171
1812 m.		148	52	153	97
1813 m.		154	120	138	112
1814 m.		120	77	155	103
1815 m.		162	99	155	112
1816 m.	Vėliausia mažojo ledynmečio pabaigos data. Metai be vasaros	171	66	151	126
1817 m.	Orų šiltėjimo periodo pradžia	166	90	143	141
1818 m.		202	51	156	91
1819 m.		176	66	157	74
1820 m.	Badmetis	184	67	152	71
1821 m.	Badmetis	168	54	135	89
1822 m.	Badmetis	176	70	150	85
1823 m.	Šilti metai amžininkų atmintyje. Badmetis	207	141	144	189
1824 m.	Šilti metai amžininkų atmintyje	157	94	153	80
1825 m.	Šilti metai amžininkų atmintyje	207	61	172	109
1826 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d.; Vasara šiltesnė 3,0–3,5 °C už vidutinę. Šilti metai	185	123	163	145

	amžininkų atmintyje. Badmetis.				
1827 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Šilti metai amžininkų atmintyje	177	131	147	117
1828 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Badmetis.	209	168	172	119
1829 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Šilti metai amžininkų atmintyje	184	193	158	146
1830 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Šilti metai amžininkų atmintyje.	189	151	146	125
1831 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Badmetis.	191	213	156	168
1832 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Lietingi metai	207	99	167	116
1833 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Lietingi metai	149	121	131	138
1834 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Vasara šiltesnė 3,0–3,5 °C už vidutinę. Badmetis.	179	94	153	124
1835 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Lietingi metai. Nederlingi metai.	157	159	155	171
1836 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Orų šiltėjimo periodo pabaiga. Lietingi metai. Nederlingi metai.	179	125	160	128
1837 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Vėstančio oro periodo pradžia. Lietingi metai. Nederlingi metai.	163	97	167	91
1838 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Lietingi metai. Badmetis.	226	113	129	107
1839 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Lietingi metai.	158	92	169	135
1840 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d.	183	96	134	113
1841 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d.	174	177	146	137
1842 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Badmetis.	190	115	151	119
1843 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d.	169	141	137	141
1844 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Lietingi metai. Badmetis.	177	114	165	135
1845 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Badmetis.	168	118	132	84
1846 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Badmetis.	141	106	142	105
1847 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d.	169	117	129	114

	Lietingi metai. Badmetis.				
1848 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d.	143	156	120	115
1849 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Lietingi metai. Badmetis.	141	80	167	96
1850 m.	Vid. vasaros trukmė 101 d. Badmetis.	143	95	150	138

XVIII a. pab.–XIX a. I pusė – Ekstremalaus klimato periodas. Didžiuliai temperatūrų nuokrypiai nuo nustatytų vidurkių. Šaltos žiemos ir karštos vasaros. Dažnai labai lietingi arba labai sausringi metai.

1777–1816 m. – Mažojo ledynmečio pabaigos Lietuvoje periodas.;

1826–1852 m. – Vid. vasaros trukmė 101 d. (8 d. ilgesnės už vidutinę);

1820–1870 m. – Santykinai šiltesnio oro periodas;

1817–1836 m. – Orų šiltėjimo periodas, kurį pastebėjo net patys amžininkai prisimindami, jog tai buvo puikių, šiltų, žemdirbystei palankių orų metas. Sniegas nutirpdavo jau kovo pabaigoje, balandį išdžiūdavo keliai, gegužės gale prisirpdavusios žemuogės ir jau būdavę galima maudytis, biržely prisirpdavusios avietės ir braškės, o liepos viduryje prasidėdavo rugiapjūtė. Ruduo būdavęs ilgas ir šiltas, tik spalio pabaiga primindavusi artėjant žiemą. Žiema būdavo švelni ir trukdavo neilgai;

1837–1856 m. – Santykinai vėstančio oro periodas, sutapęs su vadinamojo mažojo ledynmečio pabaiga ir jo temperatūros minimumu pasauliniu mastu, palyginti su prieš tai buvusiu periodu, išsiskyrė ne tik santykinai žemesne vidutine metų temperatūra, bet ir lietingais metais;

1844–1855 m. – Ypač baisus dešimtmetis. Beveik kasmet sausros, lietūs, liūtys, kruša, šalnos naikino pasėlius ir derlių.

Pastaba: Ne visada visas iš karto istorinės Lietuvos dalis niokojo stichinės nelaimės. Tikėtina, dažniau kentėjo rytinė Lietuvos dalis – baltarusiškos gubernijos, labiau veikiamos žemyninio klimato su jam būdingais kraštutinumais. Kažkiek geresnė buvo Žemaitijos padėtis, nes čia labiau jūrinis klimatas švelnino anomalijas.

(Lentelė sudaryta remiantis T. Bairašauskaitės pateiktais duomenimis³⁸², taip pat Kražių ir Užvenčio RKB metrikų knygomis. Lentelė papildyta M. Brenšteino ir A. P.Shurer duomenimis).

³⁸² Bairašauskaitė, Tamara. *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius: Visuomenė ir valdžia*. Vilnius: Baltos lankos, 2011. T. 8. D. 1. P. 70–72.

Priedas Nr. 3. Namų ūkio dydžio ir struktūros priklausomybė nuo gyvenvietės tipo

Kražių parapija 1844 - 1845 m.							
	Vid. namų ūkio dydis	Branduolinis namų ūkis	Sudėtinis namų ūkis	Našlių namų ūkis	Viengungių namų ūkis	Šeimaginginė	Iš viso:
Apyrubė	8,5	4 (67 proc.)	0 (0 proc.)	1 (17 proc.)	1 (17 proc.)	0 (0 proc.)	6
Bajorkaimis	7,8	38 (68 proc.)	8 (14 proc.)	3 (5 proc.)	7 (13 proc.)	0 (0 proc.)	56
Dvaras	11,6	14 (56 proc.)	1 (4 proc.)	1 (4 proc.)	9 (36 proc.)	0 (0 proc.)	25
Kaimas	7,4	199 (63 proc.)	84 (27 proc.)	11 (3 proc.)	19 (6 proc.)	2 (0,6 proc.)	315
Kražiai	6,4	42 (54 proc.)	16 (21 proc.)	9 (12 proc.)	11 (14 proc.)	0 (0 proc.)	78
Pakražantis	8,4	2 (25 proc.)	6 (75 proc.)	0 (0 proc.)	0 (0 proc.)	0 (0 proc.)	8
Palivarkas	9,7	2 (23 proc.)	1 (12 proc.)	2 (23 proc.)	4 (45 proc.)	0 (0 proc.)	9
Užusienis	0	0 (0 proc.)	0 (0 proc.)	0 (0 proc.)	0 (0 proc.)	0 (0 proc.)	0
Tipas nenustatytas	7	30 (64 proc.)	9 (19 proc.)	1 (2 proc.)	7 (15 proc.)	0 (0 proc.)	47
Iš viso:	7,5	331 (61 proc.)	125 (23 proc.)	28 (5 proc.)	58 (16 proc.)	2 (0,4 proc.)	544

Užvenčio parapija 1848 m.							
	Vid. namų ūkio dydis	Branduolinis namų ūkis	Sudėtinis namų ūkis	Našlių namų ūkis	Viengungių namų ūkis	Šeimaginginė	Iš viso:
Apyrubė	9,9	11 (69 proc.)	3 (19 proc.)	0 (0 proc.)	2 (13 proc.)	0 (0 proc.)	16
Bajorkaimis	7,5	4 (67 proc.)	1 (17 proc.)	1 (17 proc.)	0 (0 proc.)	0 (0 proc.)	6
Dvaras	12,4	1 (13 proc.)	0 (0 proc.)	0 (0 proc.)	7 (88 proc.)	0 (0 proc.)	8
Kaimas	9,5	170 (66 proc.)	64 (25 proc.)	8 (3 proc.)	13 (5 proc.)	2 (0,7 proc.)	257
Užventis	10,6	16 (59 proc.)	10 (37 proc.)	0 (0 proc.)	1 (4 proc.)	0 (0 proc.)	27
Kolainiai	8,3	1 (8 proc.)	5 (42 proc.)	3 (25 proc.)	3 (25 proc.)	0 (0 proc.)	12
Palivarkas	9,9	2 (29 proc.)	0 (0 proc.)	0 (0 proc.)	5 (71 proc.)	0 (0 proc.)	7
Užusienis	8,9	5 (56 proc.)	3 (33 proc.)	0 (0 proc.)	1 (11 proc.)	0 (0 proc.)	9
Tipas nenustatytas	8	3 (100 proc.)	0 (0 proc.)	0 (0 proc.)	0 (0 proc.)	0 (0 proc.)	3
Iš viso:	9,6	213 (62 proc.)	86 (25 proc.)	12 (3 proc.)	32 (9 proc.)	2 (0,5 proc.)	345

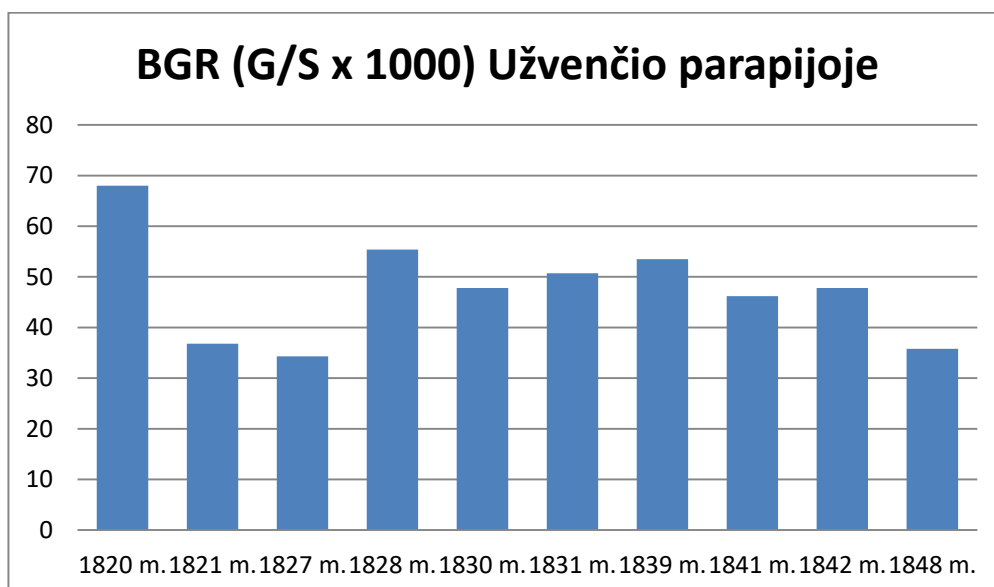
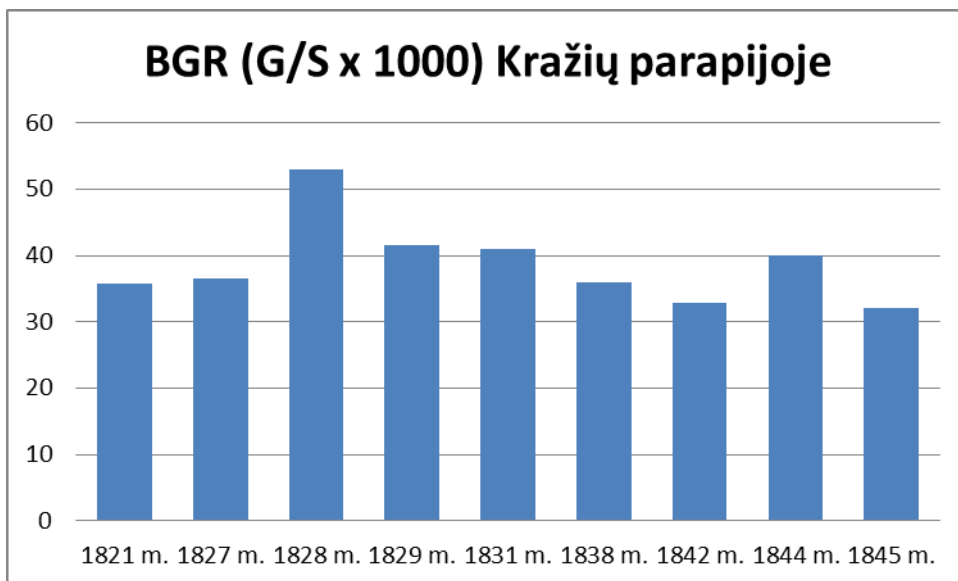
Priedas Nr. 4. BGR ir BMR Kražių ir Užvenčio parapijose

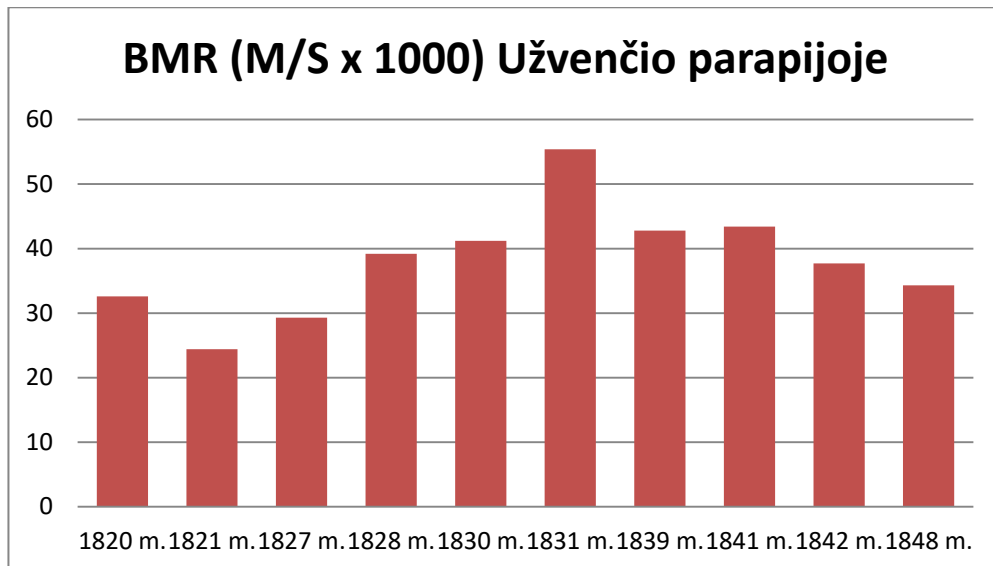
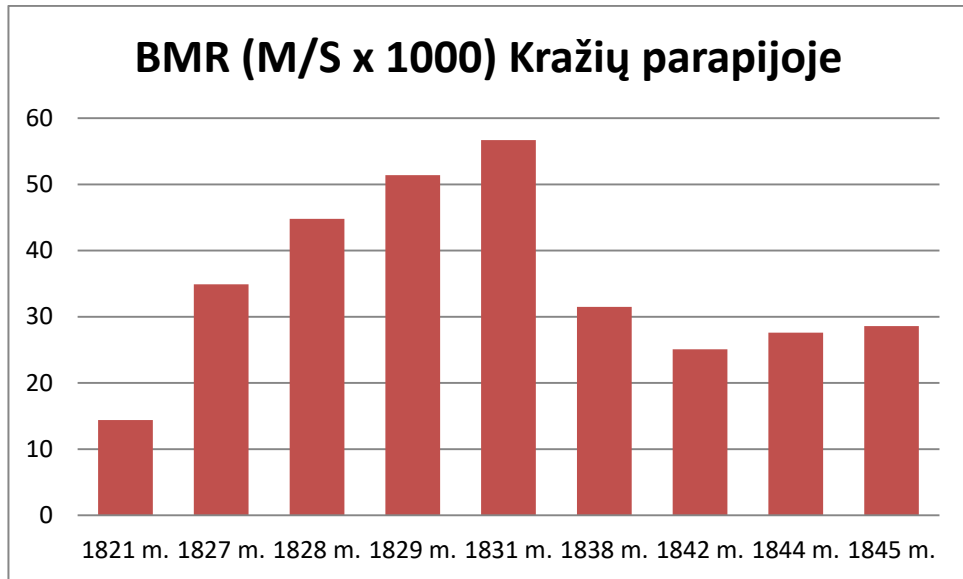
BGR (G/S x 1000) Kražių parapijoje									
Metai	1821 m.	1827 m.	1828 m.	1829 m.	1831 m.	1838 m.	1842 m.	1844 m.	1845 m.
G	134	137	199	156	154	129	151	165	132
S	3754	3754	3754	3754	3754	3586	4586	4125	4125
BGR	35,7	36,5	53	41,6	41	36	32,9	40	32

BMR (M/S x 1000) Kražių parapijoje									
Metai	1821 m.	1827 m.	1828 m.	1829 m.	1831 m.	1838 m.	1842 m.	1844 m.	1845 m.
M	54	131	168	193	213	113	115	114	118
S	3754	3754	3754	3754	3754	3586	4586	4125	4125
BGR	14,4	34,9	44,8	51,4	56,7	31,5	25,1	27,6	28,6

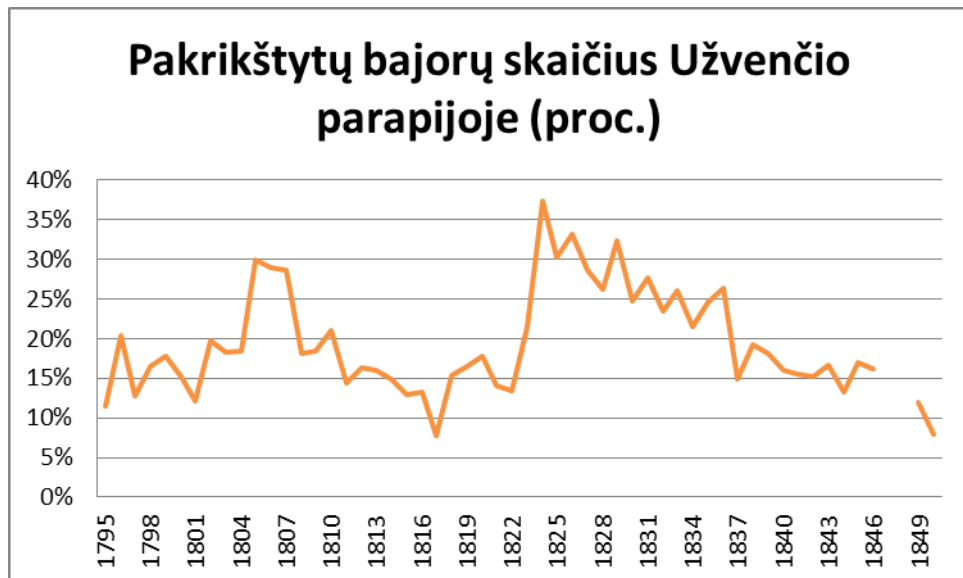
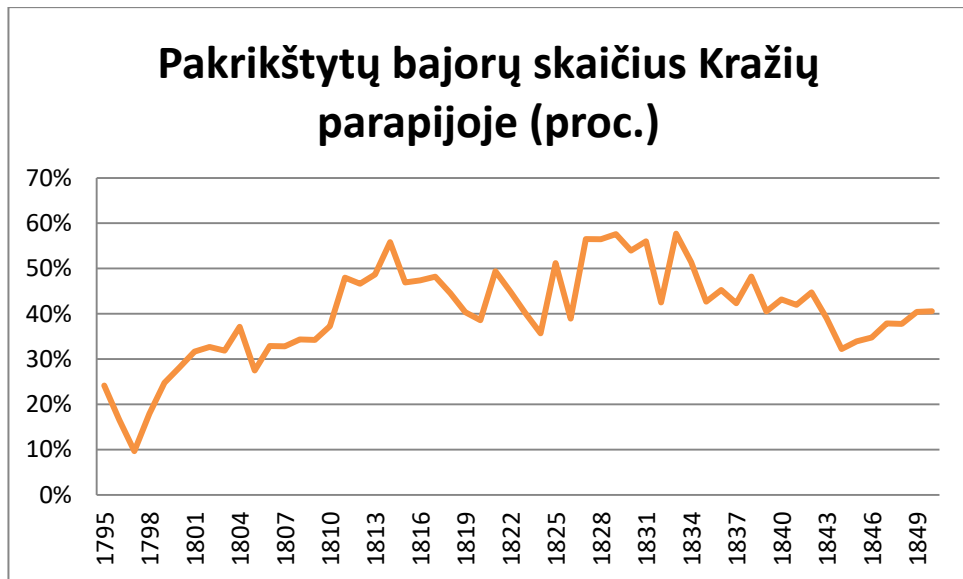
BGR (G/S x 1000) Užvenčio parapijoje										
Metai	1820 m.	1821 m.	1827 m.	1828 m.	1830 m.	1831 m.	1839 m.	1841 m.	1842 m.	1848 m.
G	148	134	137	168	145	154	169	146	151	120
S	2178	3641	4000	3035	3035	3035	3157	3157	3157	3348
BGR	68	36,8	34,3	55,4	47,8	50,7	53,5	46,2	47,8	35,8

BMR (M/S x 1000) Užvenčio parapijoje										
Metai	1820 m.	1821 m.	1827 m.	1828 m.	1830 m.	1831 m.	1839 m.	1841 m.	1842 m.	1848 m.
M	71	89	117	119	125	168	135	137	119	115
S	2178	3641	4000	3035	3035	3035	3157	3157	3157	3348
BGR	32,6	24,4	29,3	39,2	41,2	55,4	42,8	43,4	37,7	34,3

Priedas Nr. 5. Bajorų naujaginių pakrikštijimų kaita Kražių ir Užvenčio parapijose

Priedas Nr. 6. 1823 m. Kražių ir Kolainių mokyklų mokiniai, kilę iš

Kražių ir Užvenčio parapijų

6.1. Kražių mokyklos mokiniai

Gimimo metai	Vardas, Pavardė	Klasė	Tėvai	Gimimo vieta	Krikštatėviai ir asistentai	Luomas	Nuoroda
1813 m.	Timotiejus Eleuterijus Verneris Tiškevičius	0	Tomas ir Ieva Ivanavičiū tė	Pagių dvaras	Timotiejus Ivanavičius ir Eleonora Kovalevska; Antanas Parimskis? ir Uršulė Hubarevičienė; Ambraziejus Soročka ir Gertrūda Ivanavičiūtė; Benediktas Tiškevičius ir Barbora Goy?	Bajorai	312
1815 m.	Pranciškus Gobiatas	1	Stanislova s ir Uršulė Narkevičiū tė	Paulikiškiai	Juozapas Vinča ir Marijona Dirvianska	Bajorai	18
1808 m.	Benediktas Labanauskas	1	Matas ir Kotryna Einauskaitė	Šerpiškė	Andriejus Maziliauskas ir Kotryna Juldvičaitė	Valstiečiai	248v.
1811 m.	Platonas Valerijonas Labanauskas	1	Stanislova s ir Skolastika Bagdonavi čiūtė	Žukauščižna	Simonas Rachavičius? ir Eleonora Stankevičiūtė; Vincentas Labanauskas ir Karolina Labanovska	Bajorai	270v. (583)
1810 m.	Feliksas Bonaventūras	1	Laurynas ir Kotryna	Akmeniai	Matas Misevičius ir Angelė Al?	Bajorai, išskyrus	275

	Misevičius		Gaudišiūtė			krikštatevis	
1812 m.	Antanas Juozapas Vaitkevičius	1	Aleksandr as ir Marijona Vizgirdait ė	Paulikiškiai	Ignacas Vaitkevičius ir Agnieška Eismontienė	Vyrai bajorai	272
1810 m.	Mykolas Kandidas Rimkevičius	1	Rapolas ir Rozalija Bucevičiūt ė	Adomaičiai	Baltazaras Bucevičius ir Antanina Marcinovska	Bajorai	276v.
1800 m.	Vincentas Andruškevičius	3	Jonas ir Barbora Glazauskai tė	Ganyprova	Antanas Čiulbikas ir Marijona Čiulbikienė	Tėvas bajoras	125
1801 m.	Mykolas Biknevičius	3	Laurynas ir Antanina Kelpšaitė	Budraičiai	Karolis Reutas ir Joana Vaitkevičienė	Tėvas ir krikštatevis bajorai	145v.
1802 m.	Ignacas Burneckis	3	Ignacas ir Magdalena Butkevičiū tė	Laplegiai	Antanas Bartkevičius ir Barbora Nutautienė	Tėvas ir krikštateviai bajorai	164v.
1805 m.	Ignacas Laurynas Gedvilas	3	Steponas ir Barbora Miliūtė	Geviliai	Matas Levickis ir Petronėlė Gedvilaitė	Valstiečiai	215v.
1799 m.	Pranciškus Ivaškevičius	3	Pranciškus ir Justina Stanevičiū tė	Žirnaičiai	Jonas Rimgaila ir Rozalija Stanevičiūtė	Tėvas bajoras	104
1802 m.	Kazimieras Jancevičius	3	Jokūbas ir Magdalena Kondrotav ičiūtė	Daukintiškė	Simonas Kondratavičius ir Barbora Andrijevskā	Valstiečiai	150
1804 m.	Tadas Lukaševičius	3	Kazimiera s ir Marijona Jucevičiūt ė	Kalnyčia	Martynas Domeikis ir Konstancija Jucevičiūtė	Valstiečiai	199
1803 m.	Dominykas Steponas	3	Antanas ir Zofija	Kosčiukai	Vincentas Šveikauskis ir Ona	Bajorai	177v.

	Misevičius		Gedminaitė		Rimgailaitė		
1805 m.	Viktoras Pukšta	3	Matas ir Kotryna Lendzevičiūtė	Kražiai	Adomas Šiliška ir Pranciška Lendzevičiūtė	Valstiečiai	216v.
1806 m.	Augustinas Žilevičius	3	Jurgis ir Uršulė Vilbikaitė	Brukaliai	Jokūbas Milmontas ir Elena Rimkutė?	Bajorai, išskyrus krikštamotę	232v.
1808 m.	Vincentas Miniatas	4	Vincentas ir Antanina Hafanavičiūtė	Ganyprova	Antanas Kudrevičius ir Marijona Bracevičienė	Bajorai	246v.
1801 m.	Augustinas Rapolas Rauba	4	Jonas ir Rozalija Mažanska	Katiliškiai	Jokūbas Reimontas ir Marijona Simanovska	Bajorai, išskyrus krikštątvį	144
1805 m.	Leonas Jurgis Stulginskis	4	Feliksas ir Margarita Labanauskaitė	Žukauščižna	Jurgis Glinskis ir Ona Kerbedytė	Bajorai	208
1802 m.	Kazimieras Bonifacas Baracevičius	5	Ignacas ir Barbora Klimavičiūtė	Ganyprova	Antanas Baracevičius ir Agota Banevičienė; Matas Banevičius ir Agota Baracevičienė	Tėvas ir kai kurie krikštątviai bajorai	151
1806 m.	Juozapas Labanauskas	5	Matas ir Kotryna Einauskaitė	Šerpiškė	Simonas Žukauskas ir Marijona Matukevičiūtė	Valstiečiai	226
1806 m.	Kazimieras Mauras Paulauskas	5	Pranciškus ir Antanina Šablovska	Kražiai	Juozapas Bielskis ir Ona Vaitkevičienė	Bajorai	225
1805 m.	Kajetonas Leonardas Liucijonas	5	Antanas ir Karolina Suchodols	n	Rokas Pšeciševskis ir Antanina	Bajorai	206v.

	Pševlockis		ka		Marcinovska; Jonas Bagdonavičius ir Ieva Tiškevičienė; Jonas Lopata ir Anelė Bondzkevičienė		
Iš Užvenčio parapijos							
1812 m.	Juozapas Bonifacas Giniatas	1	Jonas ir Marijona Rimkutė	Gedruikiai	Martynas Jačas ir Ona Gumbakytė	Tėvai bajorai, krikštatėviai nekilmingi	148v.
1811 m.	Stanislovas Ramanauskas	2	Jonas ir Elena Kvietkevič iūtė	Pelėdkojai	Adomas Budreckis ir Barbora Bielska	Krikštamotė bajorė	140v.
1807 m.	Antanas Vozgirdas	2	Stanislova s ir Uršulė Čioteikytė	Minaičiai	Jurgis Vozgirdas ir Kotryna Railienė	Valstiečiai	108
1810 m.	Ferdinandas Antanas Domaševičius	3	Ferdinandr as ir Regina Narbutaitė	Šlumpių dvaras	Leopoldas Smigelskis ir Sofija Narbutienė	Bajorai	133v.
1804 m.	Juozapas Kačanauskas	3	Jonas ir Magdalena Vasiliūtė	Sutkiškė	Jurgis Marčevskis ir Uršulė Dajorienė	Tėvai bajorai	29v.
1804 m.	Jonas Stankevičius	3	Juozapas ir Elžbieta Vaitkeviči ūtė	Želviai	Jurgis Marčevskis ir Marcijona Gecevičienė t	Bajorai	40v.
1806 m.	Juozapas Gudauskas	4	Andriejus ir Marijona Radiševsk a	Minaičiai	Matas Gricevičius ir Marcijona Radiševska	Valstiečiai	75

6.2. Kolainių mokyklos mokiniai

Gimimo metai	Vardas, Pavardė	Klasė	Tėvai	Gimimo vieta	Krikštatėviai ir asistentai	Luomas	Nuoroda
1810 m.	Tomas Abromavičius	0	Mykolas ir Morta Gailevičiūtė	Žeberiai	Kazimieras Zacharevičius ir Morta Jankevičiūtė	Tėvai bajorai	136
1803 m.	Paulius Jonas Dangoveckis	0	Stanislovas ir Viktorija Jasaitytė	Želviai	Matas Grigevičius ir Barbora Putelienė	Tėvai bajorai	20v.
1810 m.	Juozapas Dobrovolskis	1	Jokūbas ir Elena Andrulevičiūtė	Šemetiškiai	Liudvikas Lakavičius ir Klara Kulikovska	Bajorai	132v.
1812 m.	Leopoldas Kajetonas Gintautas	1	Adomas ir Ona Lokianska	Šlumpių dvaras	Leopoldas Smigelskis ir Joana Zabielenė; Adomas Zabiela ir Ieva Prizgintienė; Kajetonas Zabiela ir Joana Prizgintaitė.	Bajorai	151
1807 m.	Pranciškus Narkevičius	1	Jokūbas ir Marcijona Laukšaitė	Dvarčius	Bonifacas Kiliauskas ir Elena Vitkevičienė	Valstiečiai	100v.
1807 m.	Laurynas Ignacas Navickis	1	Tomas ir Margarita Šimkevičiūtė	Labūnava	vik. Laurynas Grikštavičius ir Felicijona Labūnaitė	Bajorai	97
1809 m.	Jurgis Kazimieras Banevičius	2	Kazimieras ir Barbora Bielskytė	Ušnėnai	kleb. Mykolas Rudnickis ir Barbora Bielskytė	Bajorai	123
1805 m.	Antanas Jacevičius	2	Jurgis ir Kotryna Gedminaitė	Žalakiai	Mykolas Venckevičius ir Marijona Grigienė	Valstiečiai	61
1807 m.	Antanas Montrimavičius	2	Izidorius ir Morta Juškevičiūtė	Ušnėnai	Kazimieras Banevičius ir Ieva Bielska	Bajorai	98
1810 m.	Juozapas Vertelis	2	Steponas ir Teofilė Narbutaitė	Gudeliškiai	Tadas Narbutas ir Marcijona Vertelienė	Bajorai	132

1806 m.	Antanas Pranckevičius	3	Juozapas ir Joana Kerbedytė	Minupiai	vik. Laurynas Grikštavičius ir Juzefa Čecerbaitė	Valstiečiai	80-80v.
1803 m.	Simonas Streckis	3	Jonas ir Barbora Bruževičiūtė	Monkiškė	Matas (Motiejus) Laurinavičius ir Morta Bracevičiūtė (Bruževičiūtė)?	Bajorai, išskyrus krikštamot ę	25
1802 m.	Stanislovas Jonas Zmaila	3	Elijas ir Ona Kopijavičiūt ė	Kentralių dvaras	Pranciškus Batleris ir Viktorija Putramentienė	Bajorai	5v.
1803 m.	Feliksas Zmaila	3	Elijas ir Ona Kopijavičiūt ė	Kentraliai	Antanas Vegneris ir Viktorija Kopijavičiūtė	Bajorai	19
1805 m.	Aleksandras Klemensas Zmaila	3	Elijas ir Ona Kopijavičiūt ė	Kentralių dvaras	vik. Laurynas Grikštavičius ir Agota Oskirkienė	Bajorai	67v.
1803 m.	Jurgis Bukantas	4	Jokūbas ir Petronėlė Bružaitė	Grubliaušči na	Jonas Streckis ir Justina Bukantienė	Bajorai	17v.
1803 m.	Jokūbas Pilipavičius	4	Jokūbas ir Dorotėja Sireikytė	Žeberiai	Matas (Motiejus) Žadys ir Barbora Višinska	Tėvai bajorai	22v.
1800 m.	Stanislovas Ivaškevičius	4	Jurgis ir Rozalija Žiulpytė	Vaišlaukis	Mykolas Žiulpevičius ir Judita Ivaškevičiūtė	Valstiečiai	468v.
1803 m.	Juozapas Narkevičius	4	Andriejus ir Elena Butvilaitė	Užvarmis	Aleksandras Škultinas ir Rozalija Vaišvilienė	Valstiečiai	26
Iš Kražių parapijos							
1805 m.	Benediktas Juozapas Kasperavičius	0	Petras ir Agota Dubinskaitė	Ganyprova	Matas Barcevičius ir Petronėlė Mešletaitė	Tėvai bajorai	207
1802 m.	Juozapas Feliksas Žebenka	0	Mykolas ir Marijona Jasnuševičiū tė	Gorainiai	Jurgis Žebenka ir Zofija Silvestravičiūtė	Krikštatevi s bajoras	148
1804 m.	Antanas Koncevičius	1	Antanas ir Magdalena Giržadaitė	Ganyprova	Stanislovas Baracevičius ir Joana Adaškaitė;	Valstiečiai	188

					Juozapas Žičkus ir Rozalija Giržadaitė		
1802 m.	Ignacas Stanevičius	5	Vincentas ir Barbora Gevilaitė	Kražiai	Mikalojus Buškevičius ir Marijona Gedgaudienė	Bajorai, išskyrus motiną	162

Lentelė sudaryta tikrinant mokinių pavardes, surašytas 1823 m. Kražių ir Kolainių mokyklų vizitacijose³⁸³, 1786–1813³⁸⁴ ir 1814–1827³⁸⁵ m. Kražių ir 1800³⁸⁶ ir 1802–1827³⁸⁷ m. Užvenčio RKB gimimo metrikų knygose. Lentelėje pateikta nuoroda yra atitinkamos metrikų knygos lapo numeris. Į lentelę ir į tyrimą nebuvo traukti tie atvejai, kurių patikimumu abejota (pvz. pagal sąrašą patikrinus, metrikų knygose buvo aptikti du asmenys tokiu pačiu vardu ir pavarde ar pan.). Visi sąraše minimi mokiniai tikinti pagal metrikų knygas sudarytoje Microsoft Excel duomenų bazėje.

³⁸³ *Kražių ir Kolainių mokyklų vizitacijos. 1823 m.* VUB. F. 2KC. B. 516.

³⁸⁴ *Kražių RKB gimimo metrikų knyga. 1786–1813 m.* LVIA, f. 1521, ap. 1, b. 13.

³⁸⁵ *Kražių RKB gimimo metrikų knyga. 1814–1827 m.* LVIA, f. 1521, ap. 1, b. 17.

³⁸⁶ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1800 m.* G. Grigaitės asmeninis archyvas.

³⁸⁷ *Užvenčio RKB gimimo metrikų knyga. 1802–1827 m.* LVIA, f. 669, ap. 1, b. 290.